

**NYÍREGYHÁZI SZLOVÁK („TIRPÁK”)
NYELVJÁRÁSI ÉS NÉPRAJZI EMLÉKEK**

NYÍREGYHÁZA, 1977.

NYIREGYHÁZI SZLOVÁK /"TIRPÁK"/

NYELVJÁRÁSI ÉS NÉPRAJZI EMLÉKEK

Nyíregyháza

1977

Szabolcs-Szatmár

JÓSA ANDRÁS MUZEUM KIADVÁNYAI

9.

Szerkeszti: Németh Péter

A kötet anyagát sajtó alá rendezte:

Erdész Sándor

Felelős kiadó: Dr. Németh Péter

Készült:

a Szabolcs-Szatmár Megyei Tanács
Sokszorosító Költségvetési Üzemében

1977. 500 pld.

Felelős vezető

Kovácsvölgyi Zoltánné

Üzemvezető

TARTALOM

ELŐSZÓ /Németh Zoltán/	1
1. Németh Zoltán: A nyíregyházi nyelvjárás mai állapota	3
2. Erdész Sándor: Néprajzi gyűjtőút a bokortanyák világában	35
3. Orosz Béla: A Nyíregyháza környéki tírпákok mai magyar nyelvének magánhangzórendszere	81
4. Csertő Kálmán: Virrad a tanyán	99
5. Márkus Mihály: A tírпák etnikai csoport kialakulása	109

ELŐSZÓ

1753-ban és ezt követően szlovák családok telepedtek le Nyíregyházán és környékén. Az ideérkezettek generációja még nemzetiséget alkotott. A második nemzedék már az új szülőföldhöz kötődött: környezete hagyományait, szokásait, nyelvét, kultúráját kezdte átvenni. Hovatovább csak a magukkal hozott szlovák nyelv jelentette hosszú időn át az elhagyott "nemzet"-hez való tartozást. A telepesek leszármazottai fokozatosan kétnyelvűek lettek, sőt idővel át is lépték egvesek, majd a további nemzedékeknél mindenki, a nyelvi határt.

A megváltozott életmód és kultúra, a magyar nyelv gyakoribb használata tudati változást is eredményezett: szlovák származásukat nem feledve magyarnak tartják magukat. A ruházzkodásban, az építkezésben, a népi szokásokban és - az idősebb korosztály kihalásával véglegesen - a nyelvben is bekeverkezett vagy megtörténik az asszimilálódás. A szlovák ősök nyelvét ma csupán az idősebb tírпákok használják, de ez már ún. keveréknyelv. Említést tesz erről P. G. is a Kelet-Magyarország 1975. december 7-i számában /"Nagyapáik elfelejtett nyelvét tanulják"/.

Hazánkban a "nemzetiségek" fokozatos darabolódása "etnikai" csoportokra, "néprajzi" csoportokra, nem került el a tírпákságot sem. Sőt, az ő esetükben még tovább kell mennünk, mert a nyelvi és szokásbeli sajátosságok változása annyira meggyorsult az utóbbi évtizedekben, hogy a valahai szlovák telepesek leszármazottait ma már Nyíregyházán nehéz körülhatárolni, mint nemzeti kisebbséget alkotó diaszpórát.

Maguk a tírпákok, ha a szakmailag meghatározott "nír-ed'házske nárečie"-t/nyíregyházi nyelvjárás/használják, "poslovenski"-t mondanak ugyan, de ez magyarban "tírпákul, tó-tul" jelentésű. Ha "szlovákul"-nak értelmezik, az kizá-

rólag mai szlovák anyanyelvűekre vonatkozik. Magyar mivoltuk ezzel motíválódik. Dalaik, kihaló szokásaik, sajátos magyar beszédük, szlávos nevük, az idősebbek keveréknyelve jelzi, hogy a betelepült ősök valóban szlovákok /vagy más szlávok/ voltak.

A tágabb értelmezésű "tírpák" nem téveszthető össze olyanval, aki egy adott esetben, pl. népszámláláskor szlováknak vallja magát. Mászt jelent ti. a "tírpák", és mászt a "szlovák anyanyelvű"! Értelmezésünk szerint "tírpák" az, aki 1753-tól /nagyjából 1918-ig/Nyíregyházára és környékére települt szlovákok /vagy egyéb szlávok/leszármazottja, még akkor is, ha nem beszéli az ősök nyelvét, ill. az annak a talaján létrejött ún. "nyíregyházi nyelvjárást" /közismerten: a tírpákot/. Ennélfogva nem állja már meg a helyét Kniezsa István meghatározása sem, aki a "tírpák" egyik jelentéseként a "nyíregyházi szlovák"-ot adja /A magyar nyelv szláv jövevényszavai I. 524./.

Mindez nem jelenti azt, hogy a viszonylag kicsi, szlovák származású, magyarrá vált etnikai csoportnak kipusztuló hagyományait, nvelvezetét stb. ne vizsgáljuk meg, ne mentsünk meg belőle legtöbbet a teljes felszívódása előtt.

A jelen kiadvány szerzői már jóval a 47766/74.KM. sz. körlevél és a Megyei Tanács Elnökhelyettese 1707/1974.sz. utasítása megjelenését megelőzően hozzáfogtak a gyűjtéshez. Törekvéseik szerencsésen találkoztak a két okmány célkitűzéseivel. Az anyagi támogatás pedig lehetővé tette, hogy dokumentálható is legyen a munka. Így alakult meg 1975.február 26-án az ún. "nyíregyházi szlovák nyelvjárást és népi emlékeket kutató munkaközösség" a Jósza András Megyei Múzeum keretében. Létrejött a "tírpák archívum", aminek egy részéből állítottuk össze ezt a szerény kiadványt. Továbbra is a még ismeretlen értékek földerítésén munkálkodunk.

Németh Zoltán

NÉMETH ZOLTÁN:

A NYÍREGYHÁZI NYELVJÁRÁS MAI ÁLLAPOTA

I. B E V E Z E T É S

A megyeszékhelyen, a környező tanyabokrokban, a faluvá alakult valahai kisebb településeken /Kálmánházán, Nagycserkeszen, Nyírtelken/ még élnek olyan idősebb tirpákok, akik beszélik az ún. nyíregyházi nyelvjárást/ "níred'házske nárečie"/.A következő oldalakon az ő nyelvükből mutatunk be szemelvényeket. Ez a dialektus a középszlovák típusú alföldi nyelvjárások egyike - a csabai, a szarvasi és a csanádi mellett.¹ Jelleget tekintve már régen keveréknyelv, főleg honti, nógrádi és gömöri beütésekkel.

A dél-középszlovák és az alföldi szlovák nyelvjárásokról már több jelentős munka látott ugyan napvilágot,² de pl.Márkus Mihály ismert művének³ a tirpák nyelvvel foglalkozó részén kívül kifejezetten a nyíregyházi nyelvjárásról nem jelent meg teljes földolgozás. Inkább csak valamely rokon téma kapcsán térnek ki rá.A helyenként található -viszonylag régi, 1946-os szövegek - pedig nem tükrözzetik a mai nyelvi állapotokat.

Az itt közölt szemelvények az utóbbi öt évi gyűjtésünk-ből valók. Valójában földolgozatlanul kerülnek az olvasó elé, formailag az élőbeszéd természetes jellegét nyújtják, úgy, ahogy a magnetofonra kerültek a kérdések, az azokra adott válaszok vagy az egyéb módszerrel fölvetett közlések. /A dalok magyar fordítása tőlünk van.A helyenként látható számok utalások Márkus Mihály művének megfelelő oldalára./

Az élőbeszéd rögzítésekor - különösen nyelvjárás esetében - adódhatnak hibák. Maguk a beszélők is sokszor bi-

zonytalanok a nyelvtani szabályok használatában, mert túljutottak a kétnyelvűségen. Ugyanakkor nem anyanyelvi fokú ismerőjeként hallottuk és írtuk át a szövegeket. Az esetleges hibákat az e nyelvjárást beszélők is észlelhetik, de a szakember föltétlenül. E miatt előre elnézést kérünk. Mentségünkre szolgáljon, hogy olyan beszélt nyelvet igyekszünk átmenteni a jövő számára, amiből nyomtatásban csak a főttebb említett munkák valamelyikében láthatunk részleteket.

Közismert, hogy a nyíregyházi nyelvjárás nem írott nyelv. Az átírás jelrendszere /sőt ennek nyomdai megoldása/ külön gondot jelent. Mégis nagy igyekezettel, a legjobb tudásunkkal tárjuk a kedves olvasó elé ilyen mennyiségben és formában a legkisebb szlovák /szláv/ eredetű etnikai csoport mai élő nyelvét.

Mielőtt azonban rátérnénk a szövegek bemutatására, vesszünk egy pillantást a szlovák irodalmi nyelv kialakulása és a nyíregyházi nyelvjárás kapcsolatára.

A történelmi Magyarország szlovákok lakta területein nem voltak gazdasági, politikai, művelődési központok. Ennek egyenes következménye: a nyelvjárások sokfélesége, az egységes irodalmi nyelv hiánya hazánk szlovák nyelvszigetein. Az A. Bernolák és L'. Štúr munkásságát jelző időszakban - a 18. század végétől a múlt század közepéig - megteremtődött a szlovák irodalmi nyelv. A protestáns szlovákok, ennek ellenére, tovább használják az egyházi szolgáltatásoknál a cseh "biblićtiná"-t. Ez a nyelvezet még napjainkban sem tűnt el teljesen a szlovák evangélikus liturgiából. Az idős tírpákok ugyancsak ismerik: részben az egyesek által még forgatott ún. Králicei bibliából és a Tranosciusból, részben e

gyéb cseh nyelvű /gyakran gót betűs/ imakönyvekből.

Az új szlovák irodalmi nyelv hangtana, nyelvtana teljes egészében a középszlovák nyelvre támaszkodik. Az Alföldre települt szlovákok zöme még a Bernolák előtti cseh nyelvet is jól ismerhette, de az ún. "bernolascšina" /a Bernolák-féle nyugatszlovák nyelv/ és a "stúrovscšina" /a Štúr-féle középszlovák koiné/ az új hazában érintetlenül hagyta őket. Addigra ugyanis régen áttelepültek az ősök. Gondoljunk csak arra, hogy Békéscsabán már 1718-ban nagy számban telepedtek meg fölvidéki származású, evangélikus szlovák jobbagyok, Mezőberény újratelepülése pedig 1723-ban történt meg.⁴ Nyíregyházára 1753-ban települt át Békésből az első hullám. Ugyanakkor A. Bernolák 1762-ben, L. Štúr pedig 1815-ben született!

Tehát a hazai szlovákság elődeinek többsége viszonylag korán elhagyta azt a nyelvi közösséget, amely alapja lett az új irodalmi nyelvnek. Együttal azonban magukkal hozták a Bernolák és Štúr előtti kor népi nyelvét, ami viszont teljesen más körülmények közt élt tovább, és legfőljebb az egyházi cseh nyelv volt éltető forrása.

A magyar nyelvi közeg hatása, az egyes nyelvjárások további differenciálódása, valamint /a nyíregyházi nyelvjárás esetében elsősorban/ más és későbbi szlovák csoportok beolvadása, kölcsönzése folytán kialakult alföldi dialektusok nem vehettek részt az anyaezikum dinamikus nyelvi változásaiban. Így a nyíregyházi /tírpák/ nyelvjárás is annyiban szlovák, hogy ugyanabból a talajból nőtt ki, mint a mai "slovenčina" /szlovák nyelv/, de mégsem azonos vele, mert fejlődésük útjai különbözőek: az előbbi csak beszélt változata a kétszáz éve még közös nyelvnek, az utóbbi viszont kifinomult beszélt és írott nyelve, normatívája a szlovákságnak.

Ezen előzetes gondolatok után - különösebb elrendezés nélkül - mutatjuk be a megyénkben még fellelhető egyetlen, sajátos etnikai csoportunk élő nyelvét. Persze azt tudnunk kell, hogy a tírjákul beszélők mindegyike használja a magyart is, de nem minden magyarul beszélő tírják tudja már elődei nyelvét. Akik némileg ismerik a tírják szót, esetleg más szláv nép szavát, bizonyára eligazodnak a szövegek megértésében. A szláv nyelvekben kevésbé jártasak pedig vagy olyanok, akiknek érthetetlen a szöveg, legalább ily módon is tudomást szerezhetnek környezetünk egyik - talán sokaknak föl sem tűnő - jelenségéről, a nyíregyházi nyelvjárás eddig élő valóságáról.

Jegyzetek:

- 1 Pavel Ondrus: Stredoslovenské márecia v Mad'arskej l'udovej republike /Vydavatel'stvo Slovenskej Akadémie, Bratislava 1956/
- 2 L. dr. Jozef Stolc, Pável Ondrus, Ján Sirácky, Márkus Mihály, Király Péter, Sipos István és mások e témakörben írt munkáit.
- 3 Márkus Mihály: A bokortanyák népe /Budapest 1943/
- 4 Mezőberény története 1-2. /szerk.: Szabó Ferenc, Mezőberény 1973/

II. SZEMELVÉNYEK

/Márkus:226./

/Milyenek voltak az estézések?/

K.P.-né: Piero zme spárali, priadli zme, višivali zme ...

/Ahol csak asszonyok voltak, hogy hívták?/

Tu l'en tag zme boli,ñeboli tu vel'mo...d'ouke zme boli aj ženi...

/Külön "asszony-večierka" nem volt?/

Ñeboli...

/És férfi-večierka?/

K.P.: To bolo...no ta tan zme zhovárali,jak treba gazdovat' ak treba sjat' aj politiku zme doñiesli do ñho,kedi čo ved'eu, kedi takvo vraví,añi ñinto...

/mikor ki mit tudott; néha olyat is mondtak, ami nincs/

/Énekes-večierkák voltak?/

No,ta...vótak... f stají...xlieba piekli...Fstaju,ket' sa nasxod'ili takí mladší xlapci aj legíñi už vel'kíta vel'kí legíñi poton sadzali malíx,tak do šora na zem poton edon druhiko xit'ili zo zatku/ a edon s kijákon pixal pod ñix/ a tag ho poton vïezli ako xleba /egyik a másikat hátulról megfogta/.

/Az öreg-legények a fiatalokkal kitoltak: gyúrták, pofozták őket, mint a téasztát, hideg vízzel mosták télen is, "szedték ki" őket a "szakajtóba".Szegény fiúk,szaladtak.../

/Hogyan csépeltek cséppel?/

K.P.:Na holovñu zme dovëzli za edon koč žito,snopi,povedzme d'esat'hrbkou,to zme poton nasad'ili na holovñu,a vza-li zme cepi, a tag zme bili...ftrja abo št'iria...

/szlov.: holohumnica, holomnica=szérű; tír.p.: holovña; hrb=pup; hrba=rakás, halom; snop=kéve/

/Bál?/

K.P.-né: Tato už keď je bal, tato jesto belépész dvanác forintou, aj zenésix jesto fogadovali, a tak sa poton mulatovaju do druhej, do tretej, kin ňeídu do roboti mladí... Tato zme sa tan posxod'ili, a poton prišli abo edon cigán, abo edon tango...boli už a poton tag zme tancovali...

/Bursza?/

Ta l'en posxod'ili abo do staju, abo do eni kuxína, tadi l'en tamborovali, keď bola mužika... V let'e ta pred vrátma, na lapošu zme sa posxod'ili, tan zme tancovali, spievali...

/Nyomtatás?/

K.P.: Tag zme nasad'ili na holovňu a snopi zme rozviazali pekne. ňi tak ako keď cepami, snopi voveňe totoka zme rozviazali, nasad'ili enu holovňu, povedzme d'esat' hrpkou a poton keď o koňi mán, ta xod'ili poton do okruhla. Edon človek ta medzi ňima naposrietku aj pohánau ix...Xod'ili do okruhla, poton sa prevrát'ilo a za t'ex xod'ila do okruhla, zat'au fše sa prevratalo, kin sa ňevitlačilo...

/szlov.: rozviazat' = kiold; felold;

vytlačit' = kinyom;

tlačit' = nyomtat;

tlačenie = nyomtatás /tír.p.: tlačéňa/

/Disznótor?/

K.P.-né: Ešť'e zabijačka jesto. Posxod'ime sa tan a poton ta je večera májaš gombóc, májaš galuškaleveš, hurka, klbása aj kápusta a poton až dobrí gangulat je. Tag zaspievame a poton tak sa roz...

/Káposztagyálulás, - taposás?/

K.P.-né: Tak kápusttu ponosíme vo vre^{co}u, počis^{tí}me a poton do^{ne}síme takie nože, čo kapusttú daluluju na ^hix, a poton ta dakéri vizujeme, nohe pumivame a zíd^e do suda. A poton edon šor kapustti, edon šor sol' a poton za kapusttu...Poton sa zapl^{ní}...

/Húst tesznek bele?/

Ňi...Ňi l'en hla^uke zme napolime zvikli položit'. A poton tag sa zapl^{ní} sud, tudo edon päddesat kí^lóš sújt na ňho a to poton kíšne za dva tižden nuka...

kapusttu tla^číme

hobl'ujeme kapusttu; ohobl'ujeme kapusttu a tag ide poton de suda

/szlov.: hoblovat' = gyalul

rezat' kapusttu = káposztát gyalul

kyslet' = savanyodik

vnútri = benn

/Tanyai közmunka?/= "porjatká"; csak szövegben tudta alkalmazni/

K.P.: Aj teraz jesto. Na porjatu zme xod'ili cestu naprá^vat'. Ket' sneh napádal, ked' vimetali zme cesti sneh voka, ked' bola cesta hrobl'avá abo jamavá, zo zemou zametali jami a cestu zme tu spravili... Aj teraz jesto ešt'e, abo fšex bud'e sa cestu mi^sime napravít', bo nan treba cestu...

"p a l é t a", "p a l é t á s" /-kerület; mezőbíró, utcakapitány/

H.A.: /Nem ismeri./

R.A.: tanyabírói körzet; tanyabíró

"mezőbíró"=különálló tisztség, a demokráciában; "dőlőgazda"

"utca kapitány"=nem ism.!

Fr.P.: "Tato boli pal'etási...pal'etási boli ako bíróvia..."

"...Tu na sállášou Mad'ar Ondró, na D'ebroski - D'ebroski, nás tu bou Mad'ar András, na Šajbenski bou Lovas-Kováč Jano...pal'etás, na Hankofski bou Babic Ondro..."

/Veje: "...na Mand'e - Varga..."/

D.I. beszél a tanyabírói tisztségéről:

"Bou son sálláski bíró...Tan sa trebalo starec za l'ud'i...Vo város žiada... a ja že bi son šor robiju medzi ěima...Ta son kedi, čo prišlo...tato sa robilo..."

"šor robiju"=rendet csinálni/köztük/;

"Šor robit'...to trebalo šor robit'...je ak sa správali... Xodz muž zo ženou, xodz z d'et'ma... poton zo ženou...robotou...fšeckou...Ta zatin trebalo mĕne pozret'a šor robit' medzi ěima..."

/žiada=kívánták; ak sa správali=ahogy viselkedtek; xodz=akár/

K.P.: tanyabokor; tanyabíró; "Egy paletán je bíró, paletás
...Keri Garai bou paletás ?...Poton bou Zomborski paletás, čo u Garajou bívau.../ada nősült be/."

"p a n d u r"

R.A.: /Nem ismeri./

H.A.: Régi szó: kézbesítő. Lovaspandur hordta a paksamétákat

tanyáról-tanyára. A II.világháború előtt talyigán jártak a pandúrok.

Moravszky, Jenei lóháton járó pandúrok voltak.

Fr.P.: Talyigán, lóháton járó kézbesítő /karikása volt kutyák, rossz gyerekek ellen/. A huszas évek elején még jártak.

K.P.: kézbesítő; Morauszki, Kecskeméti; Szebenszki bácsi volt a mi pandúrunk az I. világháborúig.

"Íto ešt'e aj cez druhu vojnu boli pandúri."

"r a j č u r"

/=borjú-, csikó-, disznó- kifutó karám/

"R a j č u r ň a"

/=vmilyen terület/

H.A.: /Nem ismeri./ /szlov.: rajčula=lovarda /

R.A.: kifutó karám; a területre nem eml.

volt: lovasrajcsur

fedeles rajcsur

A pesti villamosról szólva: "D'e si bou? - Na rajčurni."

"rajcsurnya"=szabadban, korláttal ellátott terület; lovaglóiiskola, ahol a huszárok gyakorlatoztak

Fr.P.: /Nem ismeri./

Fr.M.: nagy szín szénának; pajta; csak a felvidéki szlovákok mondják

"vojenská rajčurná"=lovarda

K.P.: /Nem ismeri./

"Rajčurná"=a Huszárlaktanya mellett déli irányban lévő terület, ahol a huszárok lövögoltak, de gyakorlatoztak ott gyalogosok is.

"Rajčur"=a Damjanich-laktanya mellett kelet felől most beépített tér.

"fedeles rajcsur"= a Huszárlaktanya fedett lovardája

"s a l á š" /=szállás, tanya/

H.A.+R.A.:épület, lakóház, kvártély /jószágnak is/

"na salášoux"=a tanyabokrokban

Fr.M.: "sáláš"=egyedüli ház; "Id'en na sáláš." "Tad'en na sáláš"

"sáláše"=az egész bokor

"sáláší"

"Id'en na sáláše" /=Megyek a tanyára/a bokorba/

"bokor"=magyarul van; "tanya"= egyedüli tanyaépület

"xíža"; "edná xíža"= egy épület; egy ház; egy építmény

K.P.: Sáláš; xíža=ház

"b o k o r"

Fr.M.: magyarul van

tirp.: "sáláš" vagy "sáláší"

"Id'en na sáláše"

"sáláš"= egyedüli ház

K.P.: "sáláše"=több ház

"t a n y a"

H.A.: egyedüli tanyaépület

Fr.M.: egy épület, egy ház= "xíža", "edná xíža"

szlov.: chyža= lakószoba

K.P.: nagy területen egy tanya:

"Tan jesto edon sáláš"

"b u r g y é" /=szegények, cigányok földháza/

H.A.: /Nem ismeri./

R.A.: föld alatti ház; magyarul van;

tírpákul: "b u r d a"

Fr.P.: földház; "b u r d a";

A Pölyák bokorban van még a cigányoknál /Handrej/

K.P.: földbe ásott hely, amiben a cigányok laktak, most is van az István bokorban /cigánycsalád lakik benne/

Kiss S.: "Kálmánháza egy része a köztudatban ma is "burgyé", a Nyíregyháza felé eső részén van. Volt ott egy kocsmá is a föld alatt, valamint több lakás."

Sofőr/Kháza/: "Nyitva van a Burgyé?" /=kocsmá Kálmánházán a faluvégen/

"Ž i n k a" /=10 magyar hold/

H.A.: /Nem ismeri./

R.A.: csak emlékeznek rá;

Fr.M.: A "v i e k ó k a" szót használták és ismerik=400 öl; "Tatoka zeme kel'o? - Štiri vieková, tri vieková al'ebo je kebl'óka...?"

"Tán tíz hód vót egy zsinka, mert halotam így a zöregektül, hogy má...dve žinke...hogy két zsinka föld...Máma holdban mondják..."

/A "véka" súlymértékként használatos= 27 kg/

K.P.: "Predau son edon kus zem, ednu žinku." /=10 h/

"žinka"= "d'esat' keblova abo edna žinka"

"P e t r i k o v i c s k a" /=Sulyán bokor, a Szmolár-család tulajdona/

H.A.: "Nagycserkesznél volt 10 hold földje Petrikovics Jánosnak, aki a kállói grófnál járt a betelepítési ügyben."

"Nagycserkeszt hívták így".

Fr.M.: /Nem emlékszik./

K.P.: "Szmolárék vették át Petrikovics István földjeit, ezt nevezték Petrikovicskának. Ma már a köztudatban nincs meg, a nagyszülők még emlégették."

"P a s k u m" /=határrész/

H.A.: most hallja először

Fr.M.:nem ism.; "páska"= le-
gelő

K.P.: nem ism.

H.A.: "D'esat' kebl'ova bola
ená žinka, puol žinka pet'
kebl'ova. Bop takí gazda, že
mau osen žinkou. Nevraží, že
osend'esiat' holdou. T'isic-
d'evet'sto d'esiaton roku...
ená kebl'óka abo d'esat' keb-
l'ová...to bola ená žinka...
Pet' kebl'ová bola puol žin-
ka..."

"m o d l y d b a" /=reggeli imádkozás a templomban/

H.A.: egyszerű imádság; "Id'en na modlidi."

"piesnička"=ének

/Apám három évig Nánáson szolgált ingyen, de ma-
gyarul mégsem tanult meg, mert ketten voltak ott
tírpákok."/

Fr.P.: /Nem ismeri./

Fr.M.: imádkozás; miatyánk; házi ima este, reggel

K.P.: imádság bárhol;

Most: "Raná modlida f kostole."

"T r a n o s c i u s"

H.A.:Olvadni tudja,de 50 éve nem jár szláv /"na slovensku"/
istentiszteletre. - Arról nem tud, van-e szlovák
nyelvű istentisztelet.

R.A.: A Transcusiusból anyja tanította valamikor.

Fr.P.:/Nem ismeri./

Fr.M.: Van Transcusiuk. Ma is ebből énekelnek, imádkoznak
magyarul vagy tótul. A fiatalabbak jelentésében
csak magyarul.

K.P.: Van Transcusiuk.

"p o k l a" /méhlepény/ /M.:165./

Fr.P.: "csikóm ágya" /mondta a tirpák Morószki egy magyar-
nak/;

magzatburok /tehénnél/;

még használják a szót, de tirlpákul: "l o Ź a";

"Ha ilyesmi előadódik, nem mondom, mert nem értik
meg tirlpákul a pokla-t. Ha neki /fivérének/ fogom
mondani tirlpákul, akkor loža."

"Ket' sa krava ot'eli, poton sa očistí, poton len
ložou voláme...loža...ten burkolat...čo je...t'e-
la v ňon...a to poton vid'euka... to je loža..."

"Mestere vótam, mert szedtem el a jószágoktól."

szlov.: otelit' sa=megborjadzik

očistit'sa=megtisztul

K.P.:burok; "loža"; "Krava sa ocist'ila, višla s ňej loža."

"s z e r v i a n k a" /komakendő/

H.A.: nem ism. v. félreism.: szalvéta, szervita; esetleg:
női kabát; kabát az asszonynak/szlov.: kabaňa, kabanica=rö-
vid kabát, ködmön; obliect'=felölt, felhúz/

Fr.P.: /Nem ismeri./

Fr.M.: "servianka"= nagykabát

"kabaňica"

"Starie ženi l'en kabaňica uved'ia..."

"Servianka alebo kabanica - nincs különbség, csak
szóban. Starie ženi to nosia."

/Komakendő jelentése van? - "Ninto."/

K.P.: női kabát; derékban szabott rövid kabát, puffos ujjú;
valamikor: "Kimúlt az már!"

régen: "obl'ecien si s⁶rvi⁶janku";

most: "obl'ecien si kabát";

"komakendő"-nem ism.

"o p á c s k a" /=keresztelő utáni vasárnapi látogatás/

H.A.: /Nem ismeri./

R.A.: /Nem ismeri./

"opáčinok" - az más!

"Valamikor így üdvözölte egymást két szláv:

Na zdravia opáčinok!" /=Egészségére, ami vót!/
"Príd'i nás opáčit'"

"Príd'i nás naštivit'"

"Príd'i nás naštivit'" /=Gyere minket látogatni/

szlov.: opáčky= háztűznézés

opáčit'=megtapogat, megpróbál

páčit'=néz/vmire/

naštevovat'=látogat

Fr.P.: nem tírják beszéd; oroszul van: "opáčka"=szveter;

"Post'elkinu idu opáčit'" /=keresztelő utáni látogatás/;

"Krsní ot'ec id'e, krsná mat' id'e na krst'enie
a poton už opáčit' po krst'enie..."

"Id'eme opáčit' tu bratomu d'ouku..."

/Csak igével fejezik ki!/
"krsná mamika"; "krsní apouka";

"Két nő tótul: kmotri...Kmotri sa volajú: to je mo-

já kmotra.

Mind a két keresztanya így viszonyoznak: to sa
krsnie kmotri sa volajú.- Van egy is, de azok már
így híják tótul: Na, ket' kmotra vraj, id'en...
Kmotri zme...Vraj mi..."

K.P.: nem ism.; most: egy hét múlva a keresztelő után: "Men-

tek na dom." /=vendégségbe mentek/;"O edon tížd'en
pojđ'eme na dom." /= egy hét múlva meggyünk vendég-
ségbe/; most is szokás!

"s z t r i g a" /=éjszakai sztriga/

Fr.P.: Egymásra így kiabálnak:

"Ti striga si, vraj, taká oni striga!"

"Vražba, vraj,...Ti si vražba!" -"Ti si aj striga"

Szlov.:

vraj=állítólag

striga=boszorkány

mrzák, kalika=nyomorék

/ A "sztriga" olyan jelentését,ami a gyarekektől
való távoltageására utalna, nem ism./

Egyéb jel.: boszorkány, boszorka;

"L'et'i striga na metle."

"Id'e striga na metle."

forgószél, "szélforgó";

"Striga id'e." /=forgószél jön/

K.P.: boszorka, boszorkány; seprűn jár;

"Vetor ket' sa krut'i, ta vравíme, že striga."/mi-
kor forgószél van/;

"Počkaj, id'e striga!" / mondják a gyereknek, ha
bőg/

H.J.-né: boszorkán;

"Ket' sa ženi dad'e zvad'ili...vad'ili sa,tási ...
si kričali, že ti bosorká...ti striga..."

tírp.:

tási=hát akkor

dad'e=valahol

vad'ili sa=veszekedtek

vražba=nyomorék

"h a j d ó k a" /=lepedőbölcső/;

"b e l č o v" /= talpas bölcső/

Fr.P.: gyerekhinta; tirp.: "k o l í s k a"; vmikor a taksás
Kodakéknál láttak lepedőbölcsőt; /kolíska/ szlov.
is /=bölcső/; "belčov" nem ism.;

Fr.-né: "h a j d ó k a"; "...xlapci, d'et'i, malické...hát
kifüggesztik...az eperfára..."; /=hinta; lepedő-
bölcső jel. nem ism./

"h a j d ó k a"

K.P.: hinta; "Gallyra két kötelet vagy láncot szétfeszíte-
nek és kész."

"Valamikor nagy divat volt. Még a legények és a
nagylányok is eljöttek hozzánk."

"Prisli mladi legini, d'óke aj zme sa hajdókali."

H.J.-né: fára kötött lepedő gyerek ringatására;

"...a ked' mali d'esat' d'et'i...a vel'a robotu
mali...tag...d'e malvo plakalo a uviázali obrus
na strom a tam kol'isali a ked' aj tam plakalo, že
...něxcelo čušat'...ta siuvazali na xrbát a tak s
nin roborli, xod'ili...Uš poton něplakalo tak mal-
vo..." /malvo=a kicsi/

"z s ú v á l á s" /=kisgyerek részére ételt megrágni/

Fr.P.: rágás, "csócsálás" /magyarul/; ha a gyerekek még
nincs foga, megrágják az ételt;

"ked' na obed', na večeru, a teras sa něžuvau..."

Fr.-né: "žúvat" = rág;

"Žúvala son d'iet'on, a tak son ho učutkala sa ko-
lički..."

A terás ta něžuvau..."

/Nevet/ "Hát öreg vagyok, kinek fogok zsuvalni..."

"o m l o d o k"=kenyér, cukor, köménymag összerágva;

"c u t n i k" vagy "c u c l i k";

Valamikor a nagyszülők mondták:

"Vrat' pravila son mu omlodok...Ta vraj, tag spau, ag bunda...Tag poton už ňetrebalo ho aňi cuclik, ani nič...Spau on dobre..."

szlov.:

žut'=rág/csál/

žuvačka=rágógumi

K.P.: rágcválás; "megzsuválják neki": a gyerekek cukros kenyert adnak; "D'et'at'i požúvali xleba aj cukor dali do ňho a tag mu dali do ustou."

"ž ň i c a" /=aratólány/

Fr.M.: "žňica" marokszedő lány /vagy férfi/; "ženci"=aratók;

"Aki markot szedett, az "žňica" vót."

"košec"; Aki meg kaszás vót, to je "košec". /=kaszás, arató/;

"To je moj žnec." "Ten žnec kosí."

K.P.: aratójány, marokszedő; "žžnec"=arató férfi, kaszás;

"Čo kosíu, to bou žžnec a čo poberala, to bola žňica."

Eke, ház részei:

K.P.: Voveňe sa tak volá, že pluch. Pluch má poton veľá serkezetou: lemeš, čerjeslo, ručké /=fogantyú/, hlad'el' /=gerendely/, kormánku a talička, na talički kolesá jest, poton jesto takí ključ, sa dvícha /=emel/ pluhi /=ch/ ňiši /=mélyebbre/ abo viši /=följebb/, kec' šou do zemi...Kec' kuňe nechce t'áhat', stik zabijeme do ňho.

/A sarat a "stik"-kel kaparják le az ekéről./
A ház részei: predná chiža jesto, zadná jesto, kuchina jesto /Kovácsné: "Pitvor! - Ni kuchina."/ /Voveňe=együtt/

H.A.: A ház részei: chiža, kuchina, komora, špajz; staja /-istálló/, pri chiži mán kuchinu, komoru, špajz, stuňu na dvóre / stuňa=kút/, kvož na kukuric/ "kvoš"=góré, kas /a enu čuru, na koňe čúra/ /"čúra"=csűr /nyári csűr/, na kuri kúrňik /"kúrňik=tyúkól/; /Rónaszéki: "na kuri čúra"=tyúkól/;

Az eke részei: pluh /ch/, hriadej /=gerendely/, talic-ka /=taliga/, čerjeslo, lemeš, kódők.

/Az ekevasról a sarat a "stik"-kel kaparják le.
/Rónaszéki szerint magyarul: "esztike"./

"Tótul", "tírpákul" v. "szlovákul" beszélnek-e?

K.P.: Len potírpácki. Tírpáci - potírpácki sa zhováraju.
/Beszéd közben nem használják: "potírpácki". A "poslovenski" gyakori. Magyarra fordítva: "tótul" beszél. A "tírpákul" beszél meghatározás régies. A maguk részéről nem használják./

H.A.: ...hát mi jobban vegyük...a "tírpák" szót használjuk
...Nem tudom másként mondani; Nyíregyházán son slovenski vravín.
/A "szlovákul" fogalomra: "Hát az egészen más!"/

R.A.: Ta mi len tak vravíme sa...slovenski sa zhovárame, ale ...sohasem mondjuk azt, hogy "potírpácki sa zhovárame", len tak vravíme, že "slovenski".
/A tírpákban nem mondják, hogy "tótul", csak így: "slovenski". Ha magyarul beszélnek, kimondják, hogy "tírpákul beszélünk", de néha azt is mondják: "tót-

tul beszélünk". "Szlovákul csak odaát beszélnek, Szlovákiában vagy az, aki ide jön Szlovákiából ronklátogatásra /az áttelepülés, 1947/48 óta./ Ott így mondják: "Pod' sem, Janku!" Itt így: "Pod' sen, Janko!" /=pot'sen/

Mi a "chiža" ? - Mi volt a "chiža" ?

K.P.: több "chiža"=dom; V dome jesto ená chiža ale dve xiža, pitvor, komora, staja.

/A chiža=szoba? /K.-né: Hej! Jelent házat is./De ezt cáfolja az alábbi, tehát "chiža"= "szoba"/ Kel'o chiže mát'e? -Ená soba, dva sobi /helyesen:dve sobi/, ale enu chižu, pitvor, a zadnu xižu.

Kelo chižou jesto? /=hány részes a ház?/

Mán edon sálaš /=tanya, ház./

/A nősülőkötől kérdezték:háza, tanyája van-e?/ -Má sálaš?/ =van hol laknia?/. - Má chižu? / az előző kérdés helyett ezt nem haszn./

/Nem tudják, miért "dva" v. "dve."/

Kel'o chiže mát'e? -Kel'o chižou maté?/=hány háza van?/

Kel'o sobi mát'e? /=hány helyisége, szobája van?/

R.A.: Bivali v chiže.

H.A.: lakóhely, chiža, bivalisko;

Chiža stojí: predná, zadná, komora, špajz, staja.

/Tehát a "chiža" lehet egész ház is, csak egy szoba is?/ -Igen!

Beszéljen a lány-, legénykorában szokásos udvarlásról!

K.P.né: Pal'o chod'iu /=v/ gu mňa, a poton ta doňiesou mňa do bálu, a frajerka predo mnoj, čo mu vzala kalap, tašli domou, tu očikovu /=v,=elkísérte/ a ja son tu plakala na sálaši, že či na druhu sobotu prišou gu mňa /čo mu vzala kalap=aki elvette a kalapját, hogy azt a lányt kísérje haza/.

Sm.I.: Chod'iu /v/ zme na mjačke, na páračke, na bursu, na taňec, a tan mi sa poznali a tag poton ...tag zme aj večer očkovali d'ouku na sálaš, bo a vraveli, že bud'eme žeňit...zme boli vel'kí legíni...

H.A.: Hát olyan nagy gyakorlatom nem volt nekem abban...,nagyon kényes kérdés kibontani...

Ket' son ja bou mladí človek, ta legíni tašli gu d'oukon, naklopali na oblok, ač /ha/pustíla, zíšou, ač ní,tašou gu druhému obloku,gu druhé d'ouki...

/Mit mondtak a lánynak, ha kihajolt az ablakon?/-Bement, oszt leültették a székre. -/Tirpákul mit mondtak?/-Dobří večer! /

Beszéljen a "priatke"-ról /fonóesték! /

K.P.-né:Sjali /vetettünk/ zme konope, konope poton doviezli do vodi, tan mi vimokli,vimivali,poton mi vitrepali /megtiloltuk/, tak omali /megdörzsöltük/ a poton vičesali, a poton tag šli na prjatke zme z nima /d'e boli douke, aj miačke /dörzsölő/ boli /v/ dreu /hamarább/ a poton to sa omjeli,poton gd'e boli d'ouke, fkeron /abban/ dome mi sa poschod'ili na prijatke, a ked' mali zme vřená, vřet'eno spadlo, pri každej d'ouke sedeu /v/edon legín, a ket' spadlo vřet'eno a tag trebalo ten boskat' legína,tag dostalo naspät' vřet'eno /or-só/.

trepáčka=tiloló

K.P.: ...Poton ta navečerali d'ouke o d'esjatej, dokončili, a poton mali zme tambori, zme hrali, a tancovali zme do dvanáctej...

Sm.I.: ...Do dvanájctej zme tancovali, a poton každí legiň id'e, očikovanu /=elkísért/e/ enu d'ouku na sálláš ...a poton tan pozhovárali, sl'ubili zme sa tan, boskali sa edon druhiho, tag poton sa rozišli.... /Ez utóbbi mondat valódi értelme: "ígéretet tettek egymásnak"./

Beszéljen a "páracke"-ról!

szlov.:

šklbat'=tép, foszt

K.P.-né: Ošklbali zme husi, poton pokládli do eniho vrecka, poton sa povolali dvaccat'-pätnáct d'oukou, mi párali zme /=fosztottunk/ do edonáctej, do desjati, ket' poton bola večera /=vacsora/, po večeri ta zme prišli legiňi a na tambore, na harmoniki hráli a zme sa tancovali...

K.P.: ...Poton zme sa zbili, z kijáki len tag frikalo, rozbíli edon druhoj aj kožuch /=ködmön/, tag zme sa rozišli poton... /egész zsák:=celvo vrece/ zsák/félbe vágott zsák/ =vrecko žák

tambori=citera

kiják=bot, furkósbot; a botokkal csak úgy csapkodtunk

szlov.:

kyjac, kyjak

Beszéljen a "bjelačke"-ról!

K.P.: ...Tag sli zme kukuríc zlámat', poton zme povozili na kočí do staji, a večer zme sa poschod'ili sállášaňa /=tanyasiak, tanyabeliek/ a bjelili mi zme /=fosztottunk/ kodi dvacjati, kodi tricjati do dvanáctej, do edonáctej, a poton zme sa navečerali a zme šli spat'.../=vagyis: szintén mentek aludni/

K.P.-né: ...Hát a lányok úgy azt...to zme robili...aj večera bola kukuríc maková, a ta zme račej /-inkább/ šli, gd'e bola nakon kukuríc...

Sm.I.: ...Mámalali zme kukuríc zo šuš'taton, poton zme povozili do stajou, a tag zme sa zišli dvacjati abo tricjati adž zme bjelili do edonáctej, do dvanáctej, a poton bola večera...

...a poton zme sa rozišli, ha /-ked'/ sobotu bola /bjelačka/, illetve do dvanáctej bejelili, a poton do rana zme tancovali...

Ket' sa navečerali, ta gazda sl'ubku /-v/ edon liter pál'enku, ač /-ha/ kukuríc vynosíme na padláš, abo do kvoša...

sl'ubiu /-v/ -ígért
zme=/z/me.

Beszéltlen a "svad'ba"-ról!

/svad'ba, milyen a hangulat?/

K.P.: Táncuju, spievaju, pijú, jed'ja...

K.P.-né: ...Különösen ja vel'mi rada tancujen, spievan...

/Hogyan választották ki a lányt? -Kinek az akaratá szerint?/

K.P.: Ket' sa shcen ženit', ta vraveu /-v/ rodičon, že sa mi ta d'ouka páci, pojd'eme pítat'. Apouka abo mamika, pojd'eme na večer pítat' /-megkér/ tu d'ouku, čo sa mi páci. Ač /-ha/ dajú za mňa, ta budú rukovini dreu /-v/-hamarább/a poton bud'e svad'ba, ač nedajú, ta prid'eme na sálláš, a nebolo nič, šiker nebolo, nemali zme štaštja.

/A szülők vagy a nagyszülők választották ki a lányt?/

K.P.-né: Prehladel'i zme si a tag zme sa spítali /-megkérdez/ mamika, že či to bude mňa, keď mamika vra-

veli, že to ňebud'e, fíjam, tag zostalo fšecko...
/A "žinka" meg a "kebl'óka" szerepe?/

K.P.: Hát to bolo fšecko d'ouke, a vad'on!

K.P.-né: Dneska už ňe tag... dñeska a fš a serelem a poton
sakma a peňaze...

K.P.: Teraz zarábíia...toje fontoš! Ňe tak ako pretin! /-mint
valamikor/

/zarábíia=kereset/

/M: 183. - Érvényesül-e még? -

"Tírpák ked' sa žěňi, hlavná je kebl'ovka, Otec
synovi takú radu dá:Hoc konskú hlavu má, l'en nak
je bohatá!"-"Amikor a tírpák nősül,legfőbb a köb-
lösföld. Az apa a fiának ilyen tanácsot ad:Hogyha
lófeje is van /a lánynak/, csak gazdag legyen!"/

K.P.: "Már nem érvényesül! - Takodi tag bolo!

Rod'ičia tak povedali sinovi abo d'ouki, ket' sa
xceli vidat' abo žěňit' sa xceu sin, že to je ňi
baj, že konskú hlavu má, l'en vad'on máme ná...."

Tírpák-tót szavak a lánykéréssel és a lakodalommal kapcso-
latban:

Márkus M.: pítačka=kérés

nahováraŇia=rábeszélés

rukovini=kézfogó

egzámen= hitbeli tájékozottság céljából a papnál
való megjelenése a fiatal pároknak /M:186./

ohlášky=kihirdetés

katekizáció=a fiatal pár ismerete a kiskátéról

urodzení=nemesrendű

družba=vőfély

družica=koszorúslány

prví družba=első vőfély

prvá družica=első koszorúslány
 mrván=simakalács /lakadalmasoknak reggelihez/
 /M.:190./
 sobáš=esküvő, esküvőre menetel
 idu na sobáš=mennek az esküvőre
 starejší=násznagy
 zmal'ovat' sa="vétetkőzni", fényképet csináltatni
 host'ina=vendégség
 svatká=nyoszolyóasszony
 fiókos-stok=karos pad/a menyasszonyi kelengye ré-
 sze/

K.P.:

vipítat'=megkérni
 Tašli zme vipítat' tu d'ouku od rod'icou...
 nashováranja; navravet'=rábeszél
 rukovini=kézfogó
 ohláške; vihlási kňaz=kihirdeti a pap
 "Nem ismerem!-No f skole sa učili, Ket' xod'iu do
 školi."
 urodzení=méltóságos/úr/;urodzení pán družba;stár-
 ší družba=első vőfély
 družice=koszorúslányok /"Inkább így!"/
 stárší družba
 staršá družica/"Sestra abo najlepšá pajtáška...."
 mrvána=simakalács; mrvána na sobáš
 szlov.:
 sobáš=menyegző, esküvő
 pl'etenvo koláča
 sobáš; na sobáš id'eme/idú/
 starejší;pán starejší
 zmal'ovat' sa="vétetkőzni";Ket' sa prisahaju,id'e-
 me gu maljarovi sa zmal'ovat';/prisahat'//szlov.
 =esküszik/
 /szl.: maliar=festő;fényképész/
 host'ina=vendégség

"egzámen"- "Nem ismerem! Mi nem vótunk!"
svátke=nyoszolyóasszonyok
lavic;štok=karos pad;Štok, lavic kúpili...

Melyik a lakodalom napja? /csütörtök/

Márkus M.:

Tiltás 1798-ból /M:190/:

"Swadba posawat a predtjm geste wyceg w den Niedelny wykonawati obyčeg predkowe naššj melé...
dowoluge se na žádnj spůsob swadba držetj."

/Őseink szokása eddig az volt, hogy a lakodalmat vasárnap tartották..most azonban semmiesetre sem engedhetjük meg a lakodalom tartását."/

K.P.-né: Štvrtek aj sobotu...bolo...

/Most?/

Sobotu...inkább ünnepnap...

/Vasárnap...?/

Malo jest prázdnj d'en, ešetleg na karácón, prví d'en, ale ned'elu ninto malo jest.../Hétfőn este ...valamikor...?/

Ni, len čütörtökn...

/M.: 190./:"Swadebne wesselj w pondelek wečer začinati se muže..."

/ "A lakadalmi ünnepség hétfőn este kezdődhetik."/

Milyen nyelven társalognak ma a lakodalomban /tótul, magyarul/? /M:191./

K.P.: Terás po mad'arski, a pretín po slovenski...csak tótul...Mán amikor még én vótam fatyú,tótul ment.. most mán ez a generáció...

A lakadalmi rigmusok nyelve?

K.P.: Po slovenski vraveli ritmuš...pretín toto, kodi po slovenski ešt'e vravi. Terás len po mad'arski...

Sütnek-e még, ismerik-e még a radošník-ot /örömkalács/?

K.P.: Nepečien...nem ismerjúk...

K.P.-né: Travošník? =túróskaľács/

Ismerik-e az "Ej kodi že ten jačmeň zíd'e" ill. "Kedy že to žitko zíd'e" c. lakodalmi dalt?

K.P.: Nem ism.

Ismerik-e ezeket a találós kérdéseket:

"Kodi Pán Kristus na ednej nohi stáu?" /Mikor állt Jézus Krisztus egy lábbon?/ Buh ešť'nebou?/Hol nem volt még az Urísten?/

K.P.: Nem ism.

Hol tartották valaha a lakodalmakat/a városban, a tanyán?

K.P.-né: Vo vároše, aj na sállášou, aj f škole...

K.P.: Bohatí vo vároši, Čo boli bohatí, ti vo vároši držáli, abo v othoňe, abo čo bolo xudobníci, ta ten na sállási.../v othoňe= a Gazdakörben/
/Miért volt iskolában?/

K.P.:...že vel'kvo mesto bolo škole...vel'a volali na sva-
d'bu...

Van-e még "morzsavendégség"? /Hogy mondják tír pákul?/

K.P.-né: Nincs, nem ismerjúk...Csak hát valamit hallottam, že bolo...a poton ešť'e ňebou volaní na prví d'en, ta bou na druhí d'en povolaní...

F o r d i t á s /A zárójelben lévő mondat szlovákul van./
Elmegy szombaton a táncestélyre?

/Pôjdete v sobotu na tanečný večierok?/

F.M.: Pôjd'en do bálu na sombotu...

B.M.: Pôjd'en na sobotu na taňec...

Szívesen elmennék, de nem tudom, kapok-e meghívót.

/Rád /rada/ by som išiel /išla/, ale neviem, či dostanem pozvánku./

F.M.: Nevien, či dostaŇen meghívó...

B.M.: Šol bi son s rādost'í, ale Ňvien, či dostaŇen meghívó...

Mi a legkedvesebb tánca?

/Čo tancujete najradšej?/

F.M.: Čárdáš, hlatkí taŇec...

B.M.: Čo ti je najmil'ší taŇec?

Legjobban a keringót szeretem.

/Najradšej mám valčík./

F.M.: Nem lehet tírpákra ford., az csak a magyarban van.

B.M.: Najlepší čárdáš...

Mit szól a zenéhez?

/Čo poviete na hudbu?/

F.M.: Dobrí huci boli. Čo povieš na hucu?

B.M.: Čo povieš gu mužiki?

szlov.: hudba=zene

hučat'=zúg, bűg

V Á R O S - M E S T O /Válaszok szlovákul fölített kérdésekre./

Tájékozódás a városban -Orientácia V MESTE

Kde je zastávka autobusu?

F.M.: "orientácia v meste"? - szlovákul van! - Na pl'aci.

/vároš=tírp.:a "mesto" szót valamikor használták, ismerik a "város" jelentését, de ma csak a "vároš" megy:

Id'en do vároša=Id'en do mesto; Mesckí dom/

B.M.: Na Búzaulici stáva bus.

Ako ďaleko je na stanicu?

F.M.: "stanica"?

Na pár kl'oko l'en... /?/

B.M.: Na edon kilóméter...

Prepáčte, prosím, mohli by ste ukázať cestu k múzeu?

F. M.: Móžen...

B.M.: Móžen ukázať'.

Kam vedie táto ulica?

F.M.: L'en na druhej ulici gu muzeji...

B.M.: Ta ulica vedie do vároša...

Kol'ko obyvateľ'ov má toto mesto?

F.K.: Naše tu? Hát päť'sto sed'd'esiat xízou, hát duxou
jesto eno tristo...

Mesto N'ired'xáze sed'end'esiat-osend'esiat ti-
sic dušou, abo lakošok...

B.M.: ...dvaccatix obivat'elou ma to mesto...

F O R D Í T Á S /A zárójelben lévő mondat szlovákul van./

Mondja meg, kérem, hogy jutok el a város központjába?

/Prosím vás, povedzte mi, ako sa dostanem do cent-
ra mesta?/

F.M.: Pešo son šou...Ja sa pust'il teraz do vároša a ňevian,
skade...Tan son sa zízou švagerkon, edon človekon
a tag son sa pítan, že ak sa móžen do vároša...po
keré ceste...

szlov.: skade= /a/homnan

B.M.: Ako son duošou /duošla/ do vároša...

Holnap körutat teszünk a városban.

/Zajtra urobíme okružnú cestu po meste./

F.M.: Zajtra /pojď'eme do vároša/ do okola pojď'eme do vároša...

B.M.: Nazajtra cestú streme do vároša...

Mutassa meg nekem, kérem, a város nevezetességeit!

/Ukážte mi, prosím, nejaké zaujímavosti mesta!/
F.M.: Ked' zíd'eme do vároša, ta tu je mesckí dom. Ja ukia-

žen, že d'e je mesckí dom, d'e je várošháza...No tag, kedi son pítau...spítau sa na koho, že na kerí...alebo d'e je Košutou-sobor...

B.M.: Ukiazať vároš, najkrajsí mesta...

Jobboldalt a főposta épülete áll.

/Po vasej pravej strane je budova hlavnej pošty./

F.M.: Na praví bok stojí pošta...

B.M.: Naprávo pošta stojí...

Na pravou boku...

Baloldalt a városi tanács.

/Na l'avej strane máme mestský národný výbor./

F.M.: Na l'aví bog je vároši tanáč, to je mesckí dom...

B.M.: Na l'avo je vároši tanáč...

F O R D Í T Á S /A zárójelben lévő mondat szlovákul van./

Kérek egy sürgönyblankettát.

/Prosím si telegrafnú blanketu./

F.M.: Na ťurgon' edon blokutalvan'...

B.M.: Xoj ťurgon'ozovat'! /-eredj/

Töltse ki a "feladó" rovatot is.

/Vypĺńte aj odosielatel'a!/

F.M.: Nag vi ho mi tlačia...

B.M.: ?

szlov.: tlačit' = nyom, kinyom/tat/

Milyen dísztvirataik vannak?

/Aké máte ozdobné blankety?/

F.M.: Akie távirati jesto?

^ Komu akí treba! Jesto aj gu zomre...

B.M.: Aké hrdie távirati má? /-dísz/

Adhatok fel táviratot idegen nyelven?

/Môžem podat' telegram v cudzej reči?/

F.M.: Dadist'e na do druhu okraja távirat?

B.M.: Môžeš dat' cuží jazikon távirat?

V R E Š T A U R A C I I

Hol van itt egy jó vendéglő?

/Kde je tu dobrá reštaurácia?/

F.M.: "reštaurácia", - tırpákul is "vendéglő"; Tato mmla-
tujeme sa.

Mi zme vo vendéglove...

D'e je tu edon dobrí vendéglő?

B.M.: D'e je tu dobrí vendéglő?

Kaphatok hideg ételeket?

/Podávate studené jedlá?/

F.M.: Dostaňen ja studenvo jest' dačo?

B.M.: ?

Hozzon, kérem, húslevest!

/Doneste nám, prosím, masovu polievku!/
P.M.: Nag mni bi doňesou polioku!

B.M.: Doňest'e mi pol'iku!

Kérem az étlapot!

/Prosím, doneste mi jedálny lístok!/
P.M.: Pítan si étlap!

A "jedálny lístok"-ot megérttem, ha én oda/Szlovákiába/elmegyek. Mindent értek! -A tír

ák nem mondja: "Hybaj obedovat'!", hanem: "Hibaj jest'!", "Hibaj, na bože, obéd jest'!"

Ha hívjuk egymást, a "prosím"-ot nem használjuk.

Helyette:

"Nag nan dajú"

"Nag idu obevodat'" /ha meg akarja magázni/;

"Nak sa páci, sadnut'";

"Nak si беру a jed'is";

"Nag idu"; /magázáskor/;

"Nak si sadnu!"

Hozzon kérem sertéssültet káposztával és gombóccal!

/Prineste mi, prosím, bračové pečené!/
P.M.: Nag mni bi doňesou pečeno mäso aj gombócu, aj kapustu!

B.M.: Doňest'e mi svinsko mäso, kapustu aj gombóc...!

Frecska Mihály /73.é./, Nyíregyháza, Varga b., 1970. április 28.
/Köndatonként fordít le egy mesét tír

ákra. A szlovák eredetit l. Slovenská čítanka a gramatika III . 121.o./

Volt egyszer egy vénember, akinek három fia volt. Mindhárom szabónak tanult, és egy városban, egy utcában telepedtek meg.

Az első a bejárat fölél ezt írta: "A legjobb szabó a városban."

A második: "A legjobb szabó a vidéken."

A harmadik ezt írta föl: "A legjobb szabó ebben az utcában."

Ki volt közülük a legelmésőbb?

Tirpák:

Bou edon človek, kerí mau trox sinou. Pšecci traja sa viučili za krajčír, edon vároši bívali a edna ulici sa zložili bívat'.

Prví si nad fiod napísal: "Najlepši krajčír vo vároši."

A druhí: "Najlepši krajčír na vidéku."

A tret'í to si napišou: "Najlepši krajčír na tejto ulici."

Kerí bou...najlepši...mezi tíx?

Szlovák:

Bol raz jeden starček, ktorý mal troch synov. Všetci traja sa vyučili za krajčírov a usadili sa v jednom meste a v jednej ulici.

Prvý si nad vchod napísal: "Najlepši krajčír v meste."

Druhý: "Najlepši krajčír v krajine."

Tretí sa napísal: "Najlepši krajčír v tejto ulici."

Ktorý bol z nich najvtipnejší?

Benkei Mihály /72.é./, Nyíregyháza, Zombori b., 1970.május 3.
/Mondatonként fordít le egy mesét tirpákra. A szlo-

vák eredetit l.: Slovenská čítanka a gramatika,
40.o./

Az öreg és az almafa

Az öreg fát ültetett, almafát.

Azt mondták neki a szomszédok: "Minek neked ez az almafa? Te nem fogsz erről almát enni, hiszen már öreg vagy. Meghalsz, mire azon alma terem."

Az öreg ingatta a fejét és így szólt: "Én már nem fogok almát enni az almafáról, de mások nekem fogják ezt megköszönni."

Tirpák:

Starí a jablona

Starí drevo sad'il, jablokvo.

Vraveli mu sused'ia: "Načo ti jeto jablokvo? Tí to-
ho ňebud'es zjest' jabloko, bo si už starí. Zom-
reš, nakodi to rod'it' bud'e."

Starí si hlavou kivan a tak povrau: "Ja ňebud'en
jest' jabloko s toj jablon, ale druhí a mne zad'a-
kuju za to..."

Szlovák:

Starec a jablon

Starec sadił stromky, jablone.

Povedali mu sused'ia: Načo sú ti tie jablone? Ty

nebudeš z nich jablká jest', ved' si už stary. Um-
rieš, pokiaľ na nich jablká narastú."

Starec pokýval hlavou a povedal: "Ja už nebudem z
jablk jest', ale druhí budú a mne sa pod'akujú."

Dr.V.M.: "Kozák Pista rajztanár /+1931./ egy rajzhoz mellé-
kelte ezt a szöveget, amikor eladták a voksot a
kormánypártnak:

- "D'e bud'e tebsig?

- D'e veči pergelt aj sivar dajú!"

D.I. Így "fordítja" le tírpkra:

" - D'e bud'eme viacek?

- D'e bud'eme viacek jest, daju fajčit'!"

Dr.V.M.: Lakodalomban illuminált állapotban szokták mondani:

"Že nax seretet aj baráčág virágozuje mezi mámi!"

D. I.: "fordításában":

"Radost' aj dobrí život nax žije medzi mámi!"

/Márföldi András /63.é./ Nyíregyháza, Árok u.30., 1970.szept-
ember 30.

"Rietko posxod'ilo to žito."

/-Ritkán kelt ki az a gabona./

"Šati takí ucundraní /upiskani/, britki".

/-A ruhák olyan csúnyák./

"To je fše veselí."

/-Ez mindig vidám./

"To sa vel'kí je tie nohavice na mňa."
 /=Ez a nadrág nagy/bő/rám./
 "To pierko či dobru voňu ma."
 /=Ennek a virágnak de jó szaga van./
 "To je ešť'e fše xorsí."
 /=Az még mindig rosszabb./
 "Slaná je ta poliówka."
 /=Sós az a leves./
 "Dvere sa zamknutije" /zamknutí=zárt/.
 "Vrata sa zatvorenije" /zatvorení=nyitott/

/Márkus: 174. "Csiga-csalogató" /Rónaszéki/ Ruzsinszki/András, 72.é., Kálmánháza.
 "Čiga-biga vitřič roški,
 Adž nevitrčís von;
 Podpál'in t'i dom!"

R.A. szerint a "csiga-csalogató" nem tirpákul van, hanem más szláv nyelven /"szlovénül, ausztriai szlovénül vagy horvátul,"/.

Szlovénekkel az I.világháború idején találkoztak.

H.A.: "Megértjük, de kimondani nem tudjuk."

/Márkus: 181./:

Smútná je tá hora, čo je bez javora,
 Smútnejšá tá d'louka, čo nemá frajera.

H.A., R.A., Kálmánháza; Kovács Pálné, Salamon bokor; Frecska Pál és Mihály, Varga bokor.

A dalt nem ismerik, de "átfordítják".

Közelinek érzik a tirpákhoz, de inkább szlováknak vélik.

Nem ismerik a "javora" szót, a "čo" helyett a "ke-rá"-t használják.

H.A. története a cserkeszi kocsmárosról és a "felföldi" aratókról:

"A cserkeszi kocsmáros, Márföldi, a "piros" /az arca volt az/, "Červení Márfel'dski", vagyis a Mišo Márfel'dski adott a felföldieknek pájinkát. Akkor /azok/ azt mondták: "Oj, šak gazda, to slábí nápoj!" - Erre Márföldi: "Xlapia, ván doňesien dobru pál'enku!" - Kimosta a bõros, sörös üvegeket és tett a mosogatóvízbe erős paprikát. Elvitte a tótnak, azt mondták a tótok: "Oj, šak gazda, to je zlatí nápoj!"

ván=nektek

šak=/szlov./hisz/en/

chlapia=/tírp./ chlapci

Kálmánháza, 1970. december 23.

Rónaszéki/Ruzsinszki/András /72.é./ közli:

"Lehettem vagy tíz éves, ezelőtt hatvan évvel, amikor hallottam, hogy mit kell dalolni munka közben.

1./ Ha lassan dolgozik valaki: "Isten, áldd meg a magyart!"

2./ Ha rendes a tempó: "Narod'iu sa Kristus pán" /="Megszületett a Krisztus/.

3./ Sebesebben jár a kéz, gyorsabb a tempó, ha ezt dalolják:

"Čas radost'i, veselost'i..."

A dal teljes szövegét nem dalolják, csak ennyit:

"Čas radost'i, veselost'i..."

Többet nem tudnak belőle.

A teljes eredeti szöveg megtalálható Štefan Rysul'a: Život a pieseň podtatranského Važca /Slovenské Vydavateľ'stvo Krásnej Literatúry, Bratislava, 1960. 181./c. könyvében:

Čas radosti, veselosti...

Čas radosti, veselosti na svätú Viliju,
Kde sa dve, tri ženy zídu, priam pálenku pijú.
Aj my sa zídeme, aj my vypijeme,
po dva, po tri poháričky glgneme.

Čas radosti, veselosti v tomto našom smútku,
narodil sa Mišo, Jano v kolomažnom súdku.
Po vršku behajme, lučivo zbierajme,
jeho hlavu kostribatú opál'me.

glgat'=kortyolgat, kortyol
smútok=szomorúság, bánat; gyász
kolomažný=kocsikenőcsős, kulimászos
sud, súdok=hordó/cska/
lučivo=
lučina= rét, rétség
kostribatý=egyenlőtlen, rögös, hepehupás
opálit'=megéget, perzsel.

Harman András /76.é./:

Ha lassan fűrészelték a fát, azt mondták:
"Kitették a holttestet az udvarra..."

Ha gyorsan fűrészelték:
"Ritka búza, ritka árpá, ritka rozs..."
/Ezt vagy ehhez hasonlót tótul nem mondtak fű-
részeléskor./

Betegség - halál - virasztás - temetés:

Mondják-e még?

"Choruo t'elo sa do zemi žiada." /Beteg teste vágyik a földre./

/Amikor a haldokló beteg lekívánczik a földre./
Igen! Két mennyezeti gerenda közé a földre teszik a beteget.

"xoruo/xorvo t'elo"=beteg test;

szlov.: chory=beteg.

Van-e virasztás, a Tranoscius-ból énekelnek-e és hogyan?

Igen! De nem a Tr.-ból énekelnek.

Temetéskor hogyan búcsúznak a halottól /rög sírba dobása és szöveg/?

"Pána Boža t'a poručan, teres st'ebou sa rozlučán!"

/=Istennek ajánlak, most tőled elválok!/
/

Frecska Mihály: "Én nem szoktam dobni, mer aszongyák, az a legnehezebb a halottnak, a földje...Az csak olyan varázslás vagy mit tudom én, micsoda...Csak az öreg nénik szoktak rögöt dobni...Még az idősebbeknél hallják: "Hospodín buďe s t'ebou!"

/"Zvikli hrudu hodiť do hroba." =Szoktak rögöt dobni a sírba./

szlov.: hruda=rög

hodiť=dob

hrob/birt.-u/=sír

zvyknut'=hőzszokik

Kovács Pálmi Smid Erzsébet /62.é./, Nyíregyháza, Salamon b.
1971.II.7.

/Szöveg és dallam magnetofonon/

Limbora, limbora, zelená limbora...

Limbora, limbora, zelená limbora,
Padajú oriešky do nášho pitvóra.
Nezra zaj, nežbijaj, zelenie padajú,
Ktedi si berj d'ioča, ket' t'icho davajú.

Ket' t'icho nedajú, misi sa jin prosit',
Misi si kalapčok pot pazuškou nosit'.

Či si ti, mlád'eneč, že si ti v širici,
Že si ti kalapčok pot pazuškou nosisť?

Penyófa, fenyófa, zöld fenyófa,
Hullanak a diók a mi udvarunkba.

Ne verjed, ne üssed, zöldek hullanak már,
Akkor vidd a leányt, ha szó nélkül adják.

Ha csendben nem adják, muszáj rimánkodni,
Muszáj a kalapod hónod alá vágni.

Kié vagy te, legény, hogy szűrben vagy,
Hogy te a kalapod hónod alatt hordod?

Frecska Pál /75.é./, 1971. február 16. Nyíregyháza, Varga bokor:

A t e s t részei

Tirpák: Toto mi je ruka, na tej sami prsti, poton mi je tu laxet', dlaň /tu sa mi prsti, a poton tu mi je laxet'/, tu mi je pleče, tu mi je xrbát, na xrbt'e má xrbt'emu, tu mi je ňaka...ňakčiga...mi je tu, a tu mi je hlava, a hlave vrvnje tu...a pod vrvnie je tu mozge...šatšbbi...Tato...perse...aj uši, aj nos, aj oči, ustá, zubi, jAzik, a poton est'e aj pekné bajusi...
szlov.: fúzy-bajusz.

Tu mi je driek, tu sa mi combi, tu mi je koleno,
tu mi je lábsár...

noha je von koso...tu mi je brjúško...poton mi
id'eme za člienok, poton

priehlavok, a na priehlavku má na konci prsti aj
nexti...

To je päta, to je podošľa...

Szlovák: ruks=kéz; prst=ujj; laket'=könyök; dlaň=tenyér; ple-
ce=váll; chrbát=hát; chrbtica=gerinc; krk=nyak;
krčný stavec=nyakcsigolya; hlava=fej; mozog=agy/ve-
lő/; temeno=fejtető /vrchnák=födél/;
ucho/uši/=fül; nos=orr; oko/oči/=szem; ústa=száj;
zub=fog; jazyk=nyelv; driek, kríz driek=derék; ko-
leno=térd; stehno=comb; holeň=lábszár; bruško=ha-
sacska; členok=boka; priehlavok=lábfej; prst=ujj;
necht=köröm; päta=sarok; podošva=talp; fúzy=ba-
jusz.

Koltka József /94.é./, 1971. július 17.

Nyíregyháza, Elek bokor /Felsősima-Nagylapos/

/Vegyes közlés:/

Ta...ja son už d'evät'd'esiat štvrton roku...A mán
vo vároši staveňia, príbitok svoj, čo ja son ho-
ročne durobiu z edon rukou..a terás misíme sa po-
dat' král'u, abo ministeron, abo orságu...svázu..
orságu, bo terás orság robí emeleteš staveňia, a
totoka treba vezně, az rozbontuje, daruje peknvo
staveňia...

/Most hol lakik?/

Teráz...na vel'ké Šime, čo zakedi Elek Györgyová
bola...fšecká Šima.

A Dégenfeld gróf mau dvanácttisíc kebl'ou zem a

moj ot'ec tan bou čes, na koni chod'iu po rát'e.
Ale ket' sin mu prekárt'ázovan dvanácttisíc keb-
l'ou zem grófou...,gróf povedau, že dva raz zap-
lat'iu za židavi, plat'iu za mnou kebl'ou zem,ale
ná treton,ket' prevat'iu sa,povedau sinovi:"Choj,
fijam, vraj za bíreš a šluš, a židavi vraj, nedám
birtok, ale misin do árendi hasnovat'..."

/Felesége van?/

Van...van...! Druhú ženu mán, bo prvá mi na pol
druhá roka zomrela...štrinácton roku zomrela,ket'

...

szlov.: ký-aký-amilyen

/Van sárgabarackfája?/

U...ňinto...u mňa ňinto...l'en šest' orechou a das
tri sl'úke, také na...ňinemeš sl'úke, takjé...izé
...to bolo...kie zato sad'ili sa, ket' sa narodi-
li, na pál'enku hasnovali...varili zme...tato sa
ňinemeš, ale truke.

Ovocni stromi boli, ale toto vihimuli, bo tam to-
to d'ouka...pri staron sálaš.Tato sa fšecko pre-
meňilo,a totoka bolo na novom meste..tento sálaš,
čo zme zasad'ili oreche, že...

/A barack olyan sárga, mint a fal"/

A barack nálunk nincén...ňemame...ňemame..dva ro-
ke, ak son nič ňe tu...už dva roke...

/Miért?/

...ta chorost' mi ňiengeduje...aňi pivo, aňi pá-
l'enku, aňi víno, ale stud'ená voda, adž je také,
ako lád...ta sa vo mňa na krun obrátí...

/Az orvos nem enged!/?

Ako?...Tá...chod'iu son, ale vel'a son poplat'iu. Népítau doktor, ja son mu dávau, bo son mau vizeletu baj...a trebalo mau čapovat'. A vel'a chod'iu stato kōrzeti orvoš...aj v noci, aj vo dne. Ta... ked' ma odvlezli, alebo adž son vladau odist', čo len sto korunou už, abo sto zlati, tu má vraj ne- treba, sami stojí to, čo son za dva roke. Eš't'e ma- čapoval a naostatok, ked' tu si zunovau, spraut'e doma sami.../ked' zunovau.., to si spraute doma sami./

/A villamosról/?

...Chod'iu už villamoš dost'...Mi dobre spravili, že zali, ked' ten vel'ki hasen dohanou tomu vál- lalatu, bo národ...chod'iu na Slanitou a za zlat- kou odvlezou sa, za zlatkou sa dovlezou a že pre- čo zali?

/De tudja, hogy Nyíregyházán már nincs villamos?/?

...tato. Nevie ani nikto, že prečo zali ten villa- moš, megsemmisítovál do...
szlov.:hocike=bárho

/...mert jobb az autóbousz!/?

...ní...villamoš!...bo národ priviknutí...chodz- d'e začengou a zastau, sadou ač chceu douzist', za- čengou...ale bus - to ní...

/Ott is meg lehet nyomni a gombot, az is cseng!/?

Ale zato ní tag poruki národu, ako bolo...

/Szívesebben beszél tótul vagy magyarul?/?

Nekem ugyan mindegy!...Hét nyelven!!!

/Milyen nyelven beszél még?/

Orosz, szlovák, poljak, gemerčán, palóc, čech...

/A maguk ősei honnan jöttek ide?/

Nász tír páckí jazik...ta so Zvolenské jesto...zo...

/Háborúban volt? Repülőgép és harckocsi volt akkor?/

...tizennégyes háborúban...mán už štrináčtého roku boli repülővi, abo poslovenski sa eroplán... A vojnu keď zme začali, ta odrazu prišli moskali po Sol'vu...Prvί rok Premisl'ú záli od mad'arou a poton sa srozli...Ferenc Jóška aj Vilmoš časáron...z nemcou dovedna. A mali nemci edniho vezéra a ten vezér povedau, až jemu daju tie dva orság...

Huszárszki János/70.é./, 1971. nov. 25., Nyíregyháza, Petőfi u. 4.sz.:

/Honnan tudától?/

Ja son sa na sállásoú narodiu. Tan /f/šade poslovenski sa zhovárali. Ešť'e aj učít'el', aj rektorí poslovenski vraveli.Dropa bou, čo prví rektor. Ta aj ten ešte poslovenski sa zhovárau. Poton za nich prišoú Taist,poton sa mad'arošitovau meno na Deményfalvi.

Nedávno zomreu.

Ten fše na mňa ukezovan, keď počkovalo luteránski viere:"Je tan ešte moj učeník/diák/." Ja son von mna učiu.

/szlov.: vŕg-mindig/

Tak sa poton von mne ved'en nič poslovenski,keť prišoú na Benkove do školi, ale od Bartoša, čo bou - tak ho valali - tan taňabíró. Ta gu tomu tásoú, že čo to, ag čo tag volá, čo to znamená. A

tag poton..., ten poton už keď mi zme načali cho-
d'it' do školi, ta chítali nás na maď'arskyo... Na
len ten slovenski jazik tan ňevihinou, bo ten už
tan ostálo na sina, šou a zo starich mat'eroŭ na
d'ouke, a už d'ouke pokuseli aj mladí l'ud'au a
poton vinahávali, al'e zo starima sa inak ňevede-
li shovárat', len tak, al'e ot oni to zuchitili, a
tan son sa naučiu...

A posxodili sa večer gu otcoví, stari l'ud'ia tan
večerházovali, kušt'ok vinou l'ebo kus pál'inka...
a priton poton aj nuoti pozberali...

A ja son/f/takí cas...už son poton aj večí bou...
ňigdej son ňesou medzi-sálláše, že bi son tan bou
ujúkau...al'e son sedeu pri starich a učiu /l/
son sa, sam páciu/l/ takie slová a takie nuoti, čo
aj tu nás, u maď'aroŭ tu ňebolo...

/Tehát magyar iskolába járt?/

Já son už do maď'arski školi...

/...és a szülei?/

Oni...bár...stari ot'ec skad'e prišli...to oni
kántortanító boli...Na l'en...čak...al'e meno mi
je -ski...tato közvetlenül za hotáron bolo...

/A szülei nem itt éltek?/

Itt...tu bývali, al'e ňi sa tu narod'ili, al'e ma-
lečki det'i boli, keď prišli, bo tan bolo tvrdé
žit'...

/Mikor jöttök ide?/

Tízícsenstopádd'esiáton roku...rod'ícia...

/Melyik vidékről jöttök ide?/

Ta...mamika...Prešov...Eperjes...a Körtevel'ész...
Hrusou sa volá...tan sa narod'ili...Homona...

/...és az édesanyja szlovák volt?/

...slovák...mamika, ta...a apóuka - az közvetlen
za hotáron...už...lend'el, l'ebó polján...tag za
hotáron...

/Tehát lengyel volt az édesapja?/

Igen...hej...stad'e poházali...sármazovau...

/Rokonok élnek még ott?/

A ne...nevien...nehod'iu son tan. Už son sa chu-
tau, abi mi tag engedovali, abi son tašou tan....

/...és miért jöttek ide a szülei?/

...ta...tan tvrči bolo žit'. Tan sa nerodiú tak
kukuríc, kromplé, jarica, čo...A tuto l'úd'i tre-
balo, prišli sen, bo tu bolo mesto, že mali, čo...
/robit'/.

/Földet is kaptak akkor?/

A...ked' oni prišli, mi zme katolícké viere..., a
tu z luteránuskou telepítovaili. Ked' už katolíci
sa sen chod'ili, ta už tu zem nemáu dostat', zato
sa to katolíci fšecko čozveča chudobní...

/Mások is jöttek ide abban az időben!/

Prišli...šli..., len ňi tag čoportosan, ale edon
stad'e, a druhí stad'e...ani listi zo stromou...

/...és hol települtek le?/

Hát tu.../v/ñiredhaskon hotáre...čozveča...

/...tehát a tír pákok közé?/

Hej...na Ištván bokor...nevien, ag teda volajú
poslovenski...na Poliacke, poton na Putnockie, čo
Kováč bokoru volajú...na Putnockie...

Huszárszki János /70.é./, 1971. nov. 25. Nyíregyháza, Petőfi
u.4.sz.

Id'en, id'en...

Id'en, id'en, l'ebó misín

Megyek, megyek, mert muszáj,

Xudobná mat'erin son sin.
Xudobná má mát'i mala,
Horko, t'aško ma chovala,

Jaj, bože moj, čo mán robit',
Či sa ženit' či tak chod'it.
Oženin sa, - bjeda moja,
Vandrovat'i - noške bolia.
szlov.: chovat' = nevel, ápol

Mau son...

Mau son, mau son,
premarhau son.
Mau son, mau son,
premarhau son.
Medzi vrbickámi
S cudzima ženámi
premarhau son.

Nepij, Janku...

Nepij, Janku, nepij,
Stodolka t'i let'í.
Koj let'í naj let'í,
Nemám vel'a d'eti.
/szlov.: stodola = csűr, pajta/
Ne igyál, Jani, ne igyál,
Összedűl a házad.
Hadd dűljön, hadd dűljön,
Nincs sok gyerekem.

Szegény anya fia vagyok.
Szegény anya szűlt engemet,
Kínnal, nehezen nevelt engem.

Jaj, istenem, mit csináljak,
Nősüljek-e vagy így járjak.
/Ha/megnősülök- az én bajom.
/Ha/vándorolok- fáj a lábom.

Volt nékem, volt nékem,
eltékoztaltam.
Volt nékem, volt nékem,
eltékoztaltam.
Púzfabokrok között
Idegen asszonyokkal
eltékoztaltam.

Bol Jano...

/Bol jano, bol Jano, aj i bud'e/
aj i bud'e.
Koj se Jano pomínje,
Jeho nuota zahínje,
Duša moja...
/szlov.: pomínut' = saelmlík/
Volt Jani, volt Jani, lesz is.
Hogyha Jani elhúny-, az ő nó-
tája is eltűnik,
Lelkem...

Huszárszki János /70.é./, 1971. nov. 25. Nyíregyháza, Petőfi
M.4.sz.

I Š L A M U Š K A ...

Išla muška po jabloni,
Odrasila kvet,
Uš je t'ebe, mila mojá,
Zármuceni svet.

Ostála si samodruhá,
Nevieš, ot koho,
Teráz môžeš povedat'i
Bársi na koho.

Na mňa si povedala,
Ja sa nepriзнán,
Račej sto ráz. odprisahan,
Že t'a nepoznán.

Ráčej ti dán, milá mojá,
Kravu s t'el'at'on,
Že bi si sa vichovala
Z malin d'iet'at'on.

Mět'e t'i dán, milá mojá,
Aj za koč sěna,
Že bi aj sa vichovala
Kravu aj t'el'a.

Mět'e t'i dán, milá mojá,
Aj za koč slami,

Ment a légy...

Almafára ment a légy,
Leütött egy rügyet,
Már neked, kedvesem,
Szomorú az életed.

Állapotos lettél,
Nem tudod, kitől,
Most ráfoghatod
Bárkire.

Enrám fognád,
Nem valloim be,
Inkább százszor megesküszöm,
Hogy nem/is/ismerlek.

Inkább adok neked, kedvesem,
Borjat s tehenet,
Hogy eltarthasd magad
És gyermeked.

Még adok neked, kedvesem,
Szénát is szekéren,
Hogy eltartsd
A borjat s tehenet.

Még adok neked, kedvesem,
Szalmát is szekéren,

Že bi si sa ňevál'ala
Po holej zemi.

Hogy ne a csupasz földön
Henteregj.

Huszárszki János /70.é./, 1971. dec. 30. Nyíregyháza, Petőfi
u. 4.sz.

Āni tag ňesvitá...

Āni tag ňesvitá,
Ako svitávalo,
Šej-haj, pot'eseňia moje
Už má zanahalo.

Pot'eseňia, láska...
Ťvid'ín t'a dňeská.
Šej-haj, zajtra pohotové
Vid'ín t'a l'ébo ňe
/Vid'et' t'a ňebud'en/.

Ťeorjen, ňesejen...

Ťeorjen, ňesejen,
/;Samvo sami rod'í:/
rod'í.

Mán takú frajerku
Samá za mňou chod'í.

Ťechodiu son za mňo /ňho/
/;Samá prišlá za mňou:/
za mňou.

Ako jalovička
Za zelenou trávou...

A virradat sem olyan...

A virradat sem olyan,
Mint valaha volt,
Šej-haj, a vigaszom
Is már elhagyott.

Vígságom, szerelmem...
Nem látlak ma téged.
Sej-haj, holnap ismét
Látlak, de tán azt sem
/Látni téged nem foglak/.

Kovács Pálné /62.é./,1971. február 7. -Nyíregyháza, Salamon bokor.

Nesejem, neorjem...

Nesejem, ňeorjem,
 Samvo sámí rod'í,
 Mán takú prajerku,
 Sába chod'í za mnou.

Nechodim son za ňou,
Samá /vagy így: /ona/prišla za mnou,

Ako jálovička   jálovička=űsző/borjú/
Za zelenou trávou.   szlov.: jalovica=medő tehén,
űsző.

Máriöldi József /45.é./, 1971. február 16. - Nyíregyháza,
Varga bokor.

Ľesejen, ňeorjen, Samo sami rod'í, Mán takú frajerku, Sama za mňou chod'í.	Ňechodil son za ňho, Sama prišla za mňou, Ako jalovička Za zelenou trávú.
---	--

Kósa András /77.é./, 1972. január 13., Nyíregyháza, Új.u.7.

/A maguk ősei honnan jöttek ide és mikor?/

Szarvasról...zo Sarvasu...

/Maguk miért "tírpákok"?/

Zato volajú tŕpákom, bo "tŕpák" je...ta zato prez-
vali, bo veľ'á trepeu, keď sa aj koston tu Nyí-
regyháze...Vidali koston..., takí feladat dali na
ňho, že hátho ňevládali nijak postávit', abo fton
sa bizovali, že ňebudú vládat' postávit'. Ale za-

to tel'o trpeli, na kočou chod'ili do Keresztúru,
na kameň...na šeko...A...spraveli kostou, ako vi-
merali...

/Mit jelent a "trpák" szó, és az ősök is "trpákok" voltak ?/

Trpák...tűró...Hát ők is már tótul beszéltek...,
vagyis ők úgy is jöttek...

/Maguk most hogyan beszélnek, milyen nyelven?/

Mostan magyar nyelven...Ha nem magyarul, akkor tó-
tul...Poslovenski, ket' sa chceme shovárat'...plá-
ne ftedi najviacon, sa vichovau son aj d'et'i, kaž-
duo vie^{len} vravet'...nevie ale ešt'e, kin d'et'i bo-
lí pri mne. Tie šoha, nigdaj to sa nevid'eli, že
bi son sa vad'iu zo ženou. Ked' zme dvaja boli, to
vid'eli, že sa hnevau. Od materi sa spítali, že pre-
čo sa hnevajú apouka. "Chojte sa mu vraj pítat'!"
Ale odo mňa aj edno nespítalo. Ale, nigdaj nevi-
d'eli nás vad'it' ale hnevau' ahi nepočúli...Hne-
vau' sa...to vid'eli, ale vad'it'...nigdaj nás ne-
počúli d'et'i...

/A feleségével hogyan beszél itthon?/

Terás...kedi mad'arskí, kedi slovenskí...Kedi ag
nám víd'e...

/A gyerekei tudnak, értenek még tótul?/

Erteni...Rozumet' fšeko rozumeu, len vravet' ne
vel'me ved'ia, ale ved'ia, vraj...

/Maga a gyermekkorában hogyan beszélt?/

Ftedi ešt'e tag bolo, že inaksa pomad'arskí sa
neshovárali vel'me rod'ičia, ale slovenskí. Ale
zato aj mi, ket' ja son riasou, ta mad'arskí vra-
veli fše gu nám.

/A szülők milyen iskolába jártak?/

Ne chod'ili oni do slovenskej školi, čak...mad'ars-
kú školu...

/...Arról, hányan és kik beszélnek tirpákul.../

Nyíregyháza, Varga-bokor, 1971. február 16.

M.J.: "...Velem nőttek föl...Egy szót nem értenek...Tőlem valamivel fiatalabbak csak...Márföldi Pista fiai... Ezek nem tudnak...egy szót nem tudnak...Nem is értenek!"

F.P.: "...Szóval egyik így, a másik úgy..."

M.J.: "...De nemcsak ők, hanem még többen ottan... Az idős korosztály igen! Hanem mikor én első osztályba mentem, még vagy két-három gyerek vót olyan, aki egy szót nem tudott magyarul beszélni..."

F.M.: "...Hát mink se tudtunk..."

M.J.: "...Mire kijárta a hatodik osztályt - első tanuló vót - úgy megtanult magyarul..."

20 éves korig bezárólag senki sem beszél tótul?

M.J.: "Harmincig senki!"

30 és 40 között van, aki beszél?

M.J.: "Nem! Nincs, de érteni ért..."

40 és 60 között?

M.J.: "...Hát ezek mán...néhány része talán tud..."

60 és 80 között?

F.P.: "...Hát nagyon kevés..."

...Maguk, hasonló korúak, ha együtt vannak, akkor inkább tótul beszélnek?

F.P.: "...Hát mink magyarul nem beszélünk..."

Ha fiatalok vannak maguk közt?

F.P.: "...Akkor magyarul..."

A harmadik kedvéért?

F.P.: "...Akkor mán magyarul..., de hogyha az nem ért, akkor átfordítsuk a nyelvet másik nótára, mint a zsidók..."

A mostani 50 évesek közül 20 év múlva hányan fognak beszélni tirpákul?

M.J.: "Még ha ért valamit is...nem fog beszélni, mert nem lesz kivel..."

A mostani 40 évesek 30 év múlva...?

F.P.: "...Semmit!...Akkor semmit..."

Magyarázat az adatközlőkhöz

B.M.=Benkei Mihály/78.é./, Nyíregyháza, Zombori b., nyugdíjas téesz-tag. Családi és rokon környezetében inkább tírpákul beszél.

D.I.=Debrowszky István/86.é./, Nyíregyháza, Pacsirta u. Volt gazdálkodó és tanyabíró.Szlávok kiejtésével beszél magyarul.

F.M.=Freska Mihály/80.é./, Nyíregyháza, Varga b., nyugdíjas téesz-tag.Az idősebbekkel tírpákul beszél, ismeri és olvas a Transciust. Újságot olvas, szereti a rádiót hallgatni.

F.P.=Freska Pál/82.é./, Nyíregyháza, Varga b., nyugdíjas téesz-tag, a hasonló korúakkal tírpákul beszél. A Transcius szövegét nem tudja olvasni.

H.A.=Harman András/81.é./, Kálmánháza, nyugdíjas téesz-tag. Ün. "világjáró" ember, élénk politizáló.

H.J.=Huszárszki János/75 é./, Nyíregyháza, Petőfi u. 4., 40 éves koráig tanyai csordás, taksás. Most nyugdíjas hivatalsegéd. Sok esemény, dal és a tanyavilág jó ismerője.Némileg autodidakta.Felkészítéssel tírpákul beszél. Kelet-szláv- lengyel származású. Római katolikus.

H.J.-né=Huszárszki Jánosné/73.é./, háztartásbeli.

K.A.=Kósa András /81 é./, Nyíregyháza, Új u. 7., nyugdíjas, de éjjeliőri szolgálatot teljesít.Korábban gazdálkodott.Felkészítéssel inkább tírpákul beszél. Olvassa a Transciust.

K.J.=Koltka József/megh.96 é.korában, 1973-ban/, Nyíregyháza, Elek b., /Felsőszima-Nagylapos/.

K.P.-né=Kovács Pálné /67 é./, Nyíregyháza, Salamon b.Otthon gyakran beszél tírpákul. Több dal jó ismerője.

K.P.=Kovács Pál /76 é./, Nyíregyháza, Salamon b., nyugdíjas téesz-tag. Érdeklődő és társalgó típus.

M.J.=Márföldi József/76 é./, Nyíregyháza, Varga b.

R.A.=Rónaszéki András/77 é./, Kálmánháza, nyugdíjas téesz-t.

S.I.=Smid István/63 é./, Nyíregyháza, Salamon b., nyugdíjas téesz-tag, több tírpák nótát ismer.

ERDÉSZ SÁNDOR

NÉPRAJZI GYŰJTŐUT A BOKORTANYÁK VILÁGÁBAN

1. Bankőbokor

"Miért nevezik Bankőbokornak?"

Azért, mert valamikor, még mikor ideteleptültek - úgy mondjuk - a tirpákok, akkor legelsőnek egy Bankő nevezetű jött ide.

Arrul nevezték el a tanyát Bankőbokornak!

"Ez a Bankő - tirpák ember volt?"

Ez valódi tirpák ember vót, Szarvasrúl jött. Valami gróf uralkodott abba az időbe, tán Károlyi gróf. Akkor annak az egy embernek nem is mérte a földet, csak ujjal mutatta neki, hogy: "Eddig és eddig a tied, és ezzel te rendelkezel, és te fogol benne gazdálkodni, ahogy tudol!" Ő aztán szerzett magának ide barátokat, szomszédokat, cimborákat. Így oszt megtelepedtek, öt-hat ember. Azut oszt jött a többi! A gazdálkodás jól ment, úgy annyira, hogy ők nem is mentek szíjjel. Ahogy az az egy ember ide kötözött, itt csinált magának a milyen házat, olyan házat. És így ment ez évről évre egész edáig, mindig.

"Mit jelent ez, hogy tirpák?"

Hát ez a tirpák, ez hasonlít ugyan mindenféléhez, mán mondjuk oroszokkal vagy bár csehekkkel is tudnak értekezni. Nagyon sokféle emberekkel ők tudnak beszélgetni. Azért nevezték el őket tirpákoknak. Ugy vót, mint itten Magyarországon beszélünk magyarul, de nem úgy beszélünk, mint a hevesiek, de azért meg lehet érteni. A tirpákok is ilyen tájszó kifejtéssel beszéltek, és hogy az nem hasonlított egyre se, hát elnevezték, hogy tirpákok.

"Milyen nyelv ez?"

Hát mi is inkább csak úgy tudjuk, hogy tót.

"Kifejezetten tót?"

Nem, csak ahhoz közelálló vót, a tót nyelvhez!

"Tud még tirpákul?"

Nem nagyon tudok én tirpákul, mert én nem benszülőtt vagyok! Én Hajdú megyéből kerültem ide, mán vagy negyven esztendeje.

"Hol tudnak leginkább még most is tirpákul?"

A Bundásbokor az még a legtirpákabb. Na még a Kazárbo-korba, ott még nagyon sokan beszélnek. De még itt is sokan tudnak.

"Hogyan éltek a régi tirpák gazdák? Hány házuk volt?"

Hát, az igazat mondjuk, úgy történt, hogy akinek vót a tanyán lakása, az vett a városban is majd későbbben, mikor jól gazdálkodott. Tejből, vajból összegyűjtöttek egy kis pénzt, hát még akkor ócsóbb vót minden. Hát azér majdnem mindegyik ragaszkodott hozzá, hogy neki a városba is legyen egy lakása. Azt a lakást ők arra használták fel, hogy szeredán és szombaton ők mindig bementek a városba. Ha meg kellett vin-ni - mondjuk egy ötven kiló - gabonát, mán akkor szekérbe fogtak és bevitték. Dehát a háznál mindig vót nekik egy szo-ba, aminek a kőcsa nálok vót. De ellenbe a házba laktak la-kók is! De abba a szobába abba senki se ment be. Erre hasz-nálták fel a városi házat. Azut ha mán megöregedtek, akkor ők bementek lakni és a fiatalok idekinn laktak és dógóztak. És az öregeket táplálták a tanyáról élelemmel, tűzrevalóval és ami kellett nekik. És ők így éltek le a sok éveket.

"Elítette, hogy a felesége jól beszélt tirpákul. Az a-pósa, tehát feleségének az apja tirpák ember volt?"

Nem, ű tót! ű Nagyadarba való vót és úgy került ide. Na-gyadar ott van valahun Szlovákiába.

"Régen hogyan ment itt a gazdálkodás?"

Ugy vót, hogy el vót osztva a terület, amin dógóztak,

három-négy részbe is. Azt mondták, hogy na mostan ebbe a táblába, talán száz hódba, mindbe kukorica lesz; emebbe meg mindbe kaszás vetemén lesz! Ezt azér csinálták, dehát helyesen is csinálták, hogy amikor learattak, nem ugarolták fel még akkor a földet, hanem meghatták a jövőbeni évig legelőnek. Addig az ideig, míg a másik esztendőbe azt nem szántották megint fel tengeri alá. Akkor egy másik táblát hattak így. Aztán vótak olyan helyek is, hogy egy évbe nem vetettek bele semmit se, amit ugarnak neveztek. Sok jószágot tartottak, juhokat, disznókat, teheneket.

"Hogyan ment régen az aratás?"

Ez egy kicsit nehéz dolog vót, mert akinek mán vót 30-40 hód vetése, annak bizony gondolkodni kellett, hogy más vidékekről híjon szegényembereket aratni. Jobban osztán a Felvidékről jöttek, a tótok jöttek, osztán nem százával, de ezrével is.

"A tírpák gazdák tudtak velük beszélni?"

Hogyne, jól tudtak vele beszélni! Közülük három-négy ember, ilyen vállalkozók, előtte összeírkálták itt, hogy ki-nek hány ember kell. Az uradalmok is két-háromszáz embert így hoztak. Ugy, hogy azok itt keresték meg a kenyeret. Mikor learatták, minden családból itt maradt egy, amíg elgépeltek. A többi hazaszállingott. A termént a helyekbe hazaszállították, minden kifogás nélkül. Ezek a gazdák addig őket kosztolták és mindenféleképpen ellátták őket.

"Vót olyan is, aki végleg ittmaradt?"

Vót olyan is, a fíjataljai, aki nem ment vissza, hanem ittmaradt. Ide nősült, vagy itt megszerette a helyzetet. Például a Suták bácsi, azok is úgy maradtak itten. Hát azóta már ez nagy család! Megtanultak magyarul.

/Beszélgetés Pózmán István 78 éves gazdálkodóval, 1967. IX. 26./

2. A szekerek megállítása

A régi Öregek tudtak valamit! Megtörtént az - ezt már nem hallottuk, hanem valódi igaz vót -, hogy amikor az én apám megnősült, Hajdudorogrul vett asszont, jánt. De egy másik asszonnak a jányát szerették vón hozzáadni! Na, amikor megesküdtek, a lakadalom vót, hát vót kilenc szekér a lakadalomba, régimódisan. Amikor jöttek ide a Hosszúhátra, Bogárházán túl, hát Kálmánházánál van egy olyan keresztút, hogy ott minden szekér megállt. Nem tudta a lovat senki se annyira útni, hogy az meginduljon. Minden ló mintha le lett vóna cövekelve! Persze, a lakadalmas nép meghökönt. Ki sírt, ki visított, ki imádkozott. Vót egy üdösebb kocsis. Azt mondta:

- Vigyázni! Mer - azt mondja - egy pellanat múlva indulunk!

Hát oszt felült mindenki. A lovakat nem kellett a messzilátóig hajtani, az úgy jött mind, mint a táltos!

Na, ez elmúlt. Az első gyerek megszületett a mamának. Vótak ott többen, a mamának a testvérei is, minden. Mikor megszületett, egy fejér kutya az asztal alatt ült, mindig. Már mikor a erekágybul felkótt a mama, amerre csak ment, mindenütt a nagy fejér kutya utána. Mondják a testvérek, a rokonok:

- Mi van veled, Trézi?

- Hát itt van ez a nagy fejér kutya!

Pogdosták vóna, de nem látták, csak a mama látta mindenütt. Rendben van. Ez így vót nyóc napig. Na oszt, akkor három ember beállított hozzá, hogy levágják a mamának a mejjit. De ezeket se látta senki, csak a mama! Ez is elmúlt. Akkor, úgy vagy két nap múlva, megérkezett egy cigányasszony.

- Na mi van, Trézi jányom?

Sose látta.

- Nézd, mama! Bajba vagy, tudok én mindent! A lakadal-

matokon - azt mondja -, az a másik asszony míg az úton keresztül nem hengergődzött előttetek, addig senki se tudott jönni. Mert az asszon járt - azt mondja - halottakat mosni, és kilenc halottnak a mosóviziből összegyűjtött egy üvegbe vizet. És kiment, és aztat tötötte keresztül előttetek az úton, és azért nem tudtatok jönni. De ütet nem látta senki!

Na, ez megvan fejteve eccer.

- A pedig a három embert, amit te láttál - azt mondja -, mindent az asszony rendelt! A kutyát is! Itt van a kutya, itt vannak az emberek most, de nem baj! - azt mondja -. Adok orvasságot neked!

Egy porciós üvegbe tötött egy kis vizet. Cérnaszálat vagdalt össze apróra, olyan kis centisekre. Aztat beletette az üvegbe. Az üvegbe, azt mondta a mama, mind úgy szaladgáltak, mint a pondró!

- Ezt idd meg!

Megitta a mama. Nem látott többet semmit. Elmúlt minden.

- Na, jányom - azt mondja -, mindentül megszabadítottalak! Mán egy hónapja készülök ide hozzád - azt mondja -, és most értem ide. Na - azt mondja -, ezér adjál egy kenyeret, adjál egy sódart és egy új inget! És adjál nekem - azt mondja - húsz tojást!

- Hát - mama azt mondja -, de hunnen adjak, mikor nincs?

- Ne beszélj! Ott van - azt mondja - neked még hat sódar a padon, meg van, ippen tennapelőtt süttöttek kenyeret! Az uradnak - azt mondja van vagy hat ingje, abbul adhatól egyet!

Mama, minden szó nélkül, amit csak kért, mindent adott a cigányasszonynak. Bementek az emberek is, nézték, de senki szólani nem mert. Ezt elpakolta a cigányasszony és elment. Szent és igaz, hogy bosszorkán vót!

/Elmondta: Pózmán István bankőbokori lakos, 1967.szept.26./

3. Láthatatlanná válás

Azt mondják, hogyhát van olyan dolog, hogyha valaki bemegy a házba, bár akarhova, nem látja senki. Ű beszél, de nem látja senki. Tehát ennek mi a magyarázata? Egy tiszta fekete macskát, amibe egy szál fejér sincsen, iocaká meg kell főzni a temető árokba vagy kapunál, másodmagával, úgy, hogy ne lássa senki. Azt addig kell főzni tiszta új fazikba, míg minden kis csontja szíjjel nem megyen. Mikor szíjjelment minden csontja, akkor eddig, pont tizenkét órákor meg kell kezdeni a csontot szájolni.

- Látol?

- Látlak!

Elveti, másikat veszi.

- Látol?

- Látlak!

Van a macskában egy olyan csont, hogy mikor a szájába vette:

- Látol?

- Nem látlak!

Hát ez az a csont! Ezt úgy lehetne bebizonyítani, hogy ezt valóságosan valaki megpróbálná, de ehhez bátorság sok embernek már nincsen! De ezelőtt megcsinálták.

/Elmondta Pózmán István 78 éves bankbókori lakos, 1967. szeptember 26./

4. A legény megigézése

Vagy ott vóttak a lányok!

- Na - azt mondja az egyik a másiknak -, megmutatom neked, hogy amék fíjut legjobban szeretnéd, az jön el estére!

- Az nem lehet!

- Dehogy nem!

- A háznak a négy sarkából seperjél össze egy kis sze-

metet a háznak a közepire. Tegyé! rá egy új szakajtókosárt, és üssél rá háromszor. "Nekem ez meg ez a legény jöjjön el estére!" Egy kis idő múlva csak nagyot fogtak nézni, hogy az a legény ott lesz! Valamit fog kérdezni, vagy valamit fog keresni!

Erről ennyit tudok mondani.

/Elmondta Pózmán István 78 éves bankbokrli lakos, 1967. szeptember 26./

5. Rudolf királyfi

"Hallott-e Rudolf királyfiról?"

Igen, hallottam, még a nagyapámtul, mer a nagyapámmal egyidős vót! Hát azér tudtam, hallottam, hogy hogy történt az élete sorsa, hogy múlt ki.

Az úgy történt, hogy vót Bécsbe egy nagy gazdag zsidó. Rócsiknak hitták. Annak a Rócsiknak egy nagyon szép felesége vót, és talán eztet szerette vóna Ferenc Józsi. Ugyanis a felesége Zita királyné, vagy hogy hitták, Erzsébet királyné, az rövid életű lett. Talán ennek a kifolyásából is! Egy gyerek maradt neki, mint özvegyembernek. Hát fölnevelte a gyereket, mer vót azér család annyi, hogy hát fel tudta nevelni. Na mán annyira felnevelte, hogy mán legény vót, tizen-nyóc-húsz éves. Hát kimentek űk sétálni lúháton, mán a Rócsiknak a fíjával. Mer annak is vót egy olyan fíja, hát a Rudolf leejtette a pálcáját. Azt mondta a Rócsik fíjának, hogy:

- Szállj le, add fel a pálcámat!

- Na, hogy adnám én neked fel a pálcát? Hát én nagyobb úrnak érzem magamat, mint te, hiába királyfi vagy!

Hát erre egy nagyot gondolt Rudolf.

- Hogy lehet az?

- Hát úgy, hogyhát a te apád az én apám zsebibe van!

Mer nagy gazdag zsidó vót. Erre a szóra ű kivette a le-

volvert és agyonlűtte a zsidófiút. Hazament. Akkor azt kérdezte az apjátul:

- Apa! Mit érdemel az az ember, aki a másikat agyonlűvi?

Ferenc Józsi azt mondta, hogy:

- Pijam! Halálér halál!

- Nahát - azt mondja -, én megöltem Rócsikot!

- Hogyan?

- Hát így és így bántam vele!

- Minden hiábavaló, eridj, sajnos eridj! Mán mégis, azért nem kellettett vóna meglúni. De mán ha meglűtted, nem tudok mit tenni. Szavamat nem másítom meg, hát legyen úgy majd, ahogy jön a sors!

Dehát Ferenc Józsi elhivatta mindjén Rócsikot, az öregget. És megtárgyalták együtt, hogy hát na mán mégis, hogy király fija, hát ne öljk fejbe, hanem valahogy másképpen csinálják meg.

Akkor azt mondta Rócsik:

- Nem baj! Add át a fíjadat nekem, minden el lesz intézve!

Hát Rócsiknak vót nagyon sok szobája, és egy utolsó kis szobába bezárta. És, naponta csak eccer adott neki enni, hogy éhtül lehervad és elpusztul magátul a fíju. Eztet a személyzet nem tudta! Ott is vót szakácsnő meg mindenféle elég, de senki nem tudta. Majd eccer a Rócsik-család elment egy olyan vendégségre, ahová éppen nekik nagyon muszáj vót elmenni. Mikor elmentek, akkor maga maradt otthon a szobáján meg a szakácsné. A szobájánnak a szeretője elment oda. Hát, mint két szerelmes, beszélgettek ott. Dehát a fíjunak az vót a kívánsága, hogy szeretné meglátni a drága kincses szobákat, most nincsemek itthun.

- Jó, gyere, osztán megnézünk mindent, bemutogatom az összes szobákat!

Hát mikor nyitná ki az egyik szobát, egy kócs nem pá-szol hozzá.

- Mi az ördög?

Mikor onnet valaki megszólal:

- Ki van ott? Ha jó lélek van ott,akkor eresszetek ki. Ha rossz, akkor menjetek dógotokra!

- Te ki vagy ottan?

- Én Rudolf vagyok!

- Nem baj! Géplakatos vót a vőlegény, az hazaszaladt mindjárt. Szóval előbb rágyömösözte a kenyeret, rátette a kócsra. Hazament. Egy pillanat mulva ott vót mán egy csapat kóccsal.És kinyitották. De mán akkor annyira el vót csigáz-va a Rudolf, hogy mán bizony alig lehetett ráösmerni.

- Na, most mán - azt mondja - menjünk,tik jöttök velem mind a ketten!

És akkor ők kijöttek az állomásho, mer mán akkor vonat járt. És ők nem is álltak meg, csak Nagyorszországba. Mer a cár vót neki a keresztapja,Mikola Mikolavics! Hát űk oszt elmentek Oroszországba.Ő többet a büdös életbe Magyarországon nem járt - mán úgy, minthogy űtet lássák. De amúgy még vót itthon háromszor! Hajdunánáson is vót,vándorló ruhában. Ott hált egy szegény háznál. De mikor elment, a feje alatt hagyott egy kis iratot, meg aztán pénzt,aranyat, és egy kis levélt, hogy ki vót ott!

De úgy elment, hogy azt megín nem tudja senki, hogy ű hova ment. Azt is hallottuk, hogy mostan Oroszországban van egy híres tábornok. Nem tudom,hogy mék vót ott,egy öreg tábornok, hogy az nem vót más, mint Rudolf. A tizennégyes háborúba még ott uralkodott a cár mellett, mint tábornok.

/Beszélgetés Pózmán István 78 éves gazdálkodóval,1967.szeptember 26./

6. Beszélgetés Tarczali Ádám mesemondóval

"Kitől tanult legelőször meséket?"

Az első meséket édesapámtól hallottam, mert ő nagyon szeretett mesélni. Mesélt a Laktibradáról, meg Brunclikről. Nagyon sok mesét tudott édesapám. Azután oda járt Krupa János bácsi, az olyan nyolcvanéves ember volt.

"Nem tírpák?"

De igen, tírpák volt! És tőle is hallottam sok meséket. Aztán a gyerekek, mikor este kiültünk nyáron, akkor is egymásnak meséltünk; ott a Hunyadi utcán, a téglagyár mellett a bányánál, ott meséltünk egymásnak mindenféle mesét. És ez így ment évről-évre.

"Édesapja, Tarczali András hol tanulta a meséket?"

Ő is az apjától tanulta. Mind nagy mesemondó volt. Nagyanyám az kolerában halt meg 73-ban Nyíregyházán, mikor kolerajárvány volt. Nagyapám meg özvegy ember maradt, és csak két fia maradt, András és Pál. És ezek azt mondták, hogy ők sok mesét tanultak, mert valamikor 48-ban is katona volt nagyapám. Még arról is mesélt, hogy az osztrákok kergették, mikor a Tiszánál egy járőrben volt. Örmester volt a nagyapám. Akkor beszaladtak a vízbe, úsztattak keresztül, azok meg lövöldöztek rájuk. Kettő meg is sebesült közülük, mire átértek. A sebesülteket bekötötték és úgy mentek tovább.

"Hadd kérdezzem meg, mi is az a sztriga?"

Boszorkány.

"Kitől hallotta ezt a szót?"

Krupa János bácsitól, mikor mesélt nekem.

"És mi az, hogy jezsibaba?"

Arról beszéltek, hogy az a kútba van, hogy a gyerek nézzen bele. Mert valószínűleg az árnyékát meglátja és azt hiszi, hogy onnan néz ki a jezsibaba. Azzal ijesztik, hogy behúzza a kútba és megeszi.

"Mikor vonult be először katonának?"

1914-ben, az általános mozgósításkor, amikor Munkácsra vonultunk be.

"Ott a katonaságnál volt-e mesemondás?"

Főképpen ott volt mesemondás, a 65. gyalogezrednél, mindig este. Mikor a villanyt eloltották, felszólították, hogy aki tud valamilyen mesét, az mondja.

"Ki szólította fel a katonákat?"

A szobaparancsnok! "Na, gyerünk a mesével!"-mondta. És akkor mindjárt volt jelentkező.

"És akkor meddig meséltek?"

Egyszer azt mondta, aki mesélt, hogy: "Csont!" Ha valaki azt mondta rá, hogy "hús", akkor még mesélni kellett tovább. De ha már nem mondta senki, hogy "hús", akkor már megszűnt a mesélés, mert mindenki elálmosodott vagy elaludt.

"Hallott-e olyasmiről, hogy kötelező lett volna a mesélés?"

Hát, hallottam, hogy voltak egyes szakaszok, meg egyes századok, ahol kötelező volt. De itten nálunk például, voltunk többen, akik tudtunk meséket. Hallgatták végig, és addig mesélt az ember, míg el nem aludt mindenki. Néha még éjfélig is!

"És a leszerelés után?"

Hát ugye a szomszédokkal, a régi ismerős egykori társaimmal ha találkoztunk, vagy összejöttünk esténként, akkor mondtunk meséket. Mikor már az én gyermekeim is felcseperedtek, akkor meg odajöttek a szomszéd gyerekek. Nagyon szerettek odajárni, mindig mondták: "Meséljen Tarczali bácsi!" "Meg: "Meséljen, apu!" - az én gyermekeim. És én meséltem. Már a feleségem haragudott is. "Mért nem fogod már be a szádát, mindig csak mesélsz ezeknek a gyerekeknek!"

"Hittek régen ezekben a mesékben, történetekben?"

Hittek benne, mert olyan babonások voltak az emberek.

Sőt, a mostani világba is előfordul az, hogy a keresztnél olyan kis pálcika, olyan kis babának megcsinálva, kilenc, vagy tizenkettő ott van eldobva. Ez annak a jele, hogy van valamilyen betegség, kelés vagy nem tudom micsoda, a gyerekek a szájában penész van, a fején ótvar és a babákat azzal a penésszel bekenik és eldobják. Aki azon átlép, a babona szerint, az megkapja azt a betegséget, és a gyerekről vagy a betegről ez azonnal elmúlik. Ebben szentül hittek és mondom, hogy én is láttam ilyesmit a keresztnél, ezt sok esetben egész igaznak vették. Például azt, hogy a bogáti hártárban van egy lány, aki kijön minden hét évben a pincéből fészülni és ott van az arany elrejtve, hát azt Király bácsi egy kubikos mesélte, hogy ez igaz, mert ő is ott volt, csak ő nem mert lemenni a kincsért. Hát, hogy igaz-e, vagy nem igaz, ezt senki sem tudja leellenőrizni, de mi gyerekek annakidején szentül elhittük, hogy ez tényleg igaz.

"Voltak-e régen tudós pásztorok, akik állatok gyógyításával foglalkoztak?"

Voltak ilyenek, főleg öreg gulyások vagy kondások, vagy pedig ilyen idős emberek. Magam is láttam ilyet. Itt lakott egy öregember közel, Páskó bácsinak hívták. Egy befőztes üvegben, nem tudom, hogy pálinkába vagy mibe volt egy nagy kígyó. Mikor odavittek valami lovakat, hogy gyógyítsa, akkor abból a pálinkából vagy miből, avval kente be és úgy gyógyított. Meg sokszor jártak így az öreg gulyásokhoz, ha a tehén nem adott tejet, vagy véres volt a tej. Azokhoz mentek inkább, nem orvoshoz, és állítólag segítettek is rajtuk. Sőt, voltak olyanok is, akik embereket gyógyítottak. Csak érthettek valamit hozzá, mert ha soha senkit se gyógyított volna meg, akkor nem mentek volna hozzá.

"Hallott-e Bujszkinéről?"

Igen, hallottam! Az is olyan volt, hogyha valakit megron-

tottak, vagy pedig valami más baja volt, akkor megnézte és segített rajta. Hallottam róla, hogy sokan jártak hozzá, de ez régen volt.

"Hittek-e régen a hazajáró lelkekben?"

Azelőtt szentül hitték az emberek, hogy a lélek hazajár. Mikor az Ószőlő utca 96 szám alatt laktunk, legényember voltam. Mentem haza a színházból. Hát körülbelül éjjél volt, mert hosszú darabot játszottak. Odaértem az Ószőlőbe, a domb-ra. Mindig azt mesélték, hogy 48-ban ottan sok Kossuth-katonát megöltek az oroszok, és ott vannak eltemetve. Mikor mentem haza, hát én is szinte láttam, hogy ott ülnek! Nem is mentem haza reggelig!

"Az öregek azt mondták, hogyha valaki átkot mondott a másíkra, akkor az megfogant."

Azt elhitték, hogy megfogant. Sőt, még most is nagyon sokan hisznek benne! Mert azt mondják, hogyha olyasmiért átkozza el az ember a másikat, amiért ténylegesen megérdemli, akkor az átok tényleg fog is.

"Azt mondják, hogy már megszűnt az átok ereje."

Azt mondják, hogy 48-tól nem fog az átok. De azért még mindig sokan hisznek benne, hogy fog.

/A beszélgetés ideje: 1969. május 24. Tarczali Ádám 1894. október 30-án született, Nyíregyházán. Mint kőműves, sokfelé járt és igen sok népmesét megtanult. A Jósa András Múzeum Tarczali Ádám 146 meséjét őrzi. 1970. augusztus 20-án kapta meg "a népművészet mestere" címet. 1975. február 5-én halt meg, Nyíregyházán./

7. A nyírfa levétől megerősödött nyesle pásztorlegény

Hol volt hol nem volt, nagyon régen volt, mikor még a pásztorok törzsekre voltak szakadva, törzsekben éltek és le-

geltették a nyájukat. Mikor legeltették azon a területen, ha már nem elégitette ki a nyáját a legelő, akkor továbbmentek. De, ha a környék kielégítette, akkor egy helyen megtelepedtek és ott csináltak maguknak szállást. És a pásztorok többnyire a törzsükből való vagy a szomszéd törzsből való pásztorlányt vették el feleségül. Ilyen baráti törzsek is voltak, akik együtt vándoroltak, együtt legeltették össze-vissza a nyáját erdőn, mezőn hegyeken. Ahol oszt jó legelő volt, ott megtelepedtek, és ameddig a legelő adta, ott meg is maradtak.

Igy történt egyszer, hogy egy pásztortörzs megtelepedett. Minden pásztor csinált magának hálófülkét éjszakára. Nappal elmentek legeltetni a nyáját, de estére mindig visszamentek a szállásra. A nyáját beterelték a karámba, ők meg bementek a hálófülkéjükbe, és ott aludtak. Minden család külön-külön, améknak nem volt családja, az meg közös hálófülkébe lakott. Hát volt egy ilyen pásztorlegény, de olyan nyesle alak volt! A másik törzssel összejártak. Ott meg volt egy idősebb pásztornak egy szép lánya és azon a szép lányon akadt meg a szeme! Abba lett szerelmes a nyesle legény. Járt is körülötte; vitt is neki holmi gyöngyöket, meg a mezőn talált virágokat, meg mindenfélét. De a lány csak kinevette, mert nem tetszett neki. Hát történetesen egyszer, a legény mikor odament, hát a lány ott feküdt a pásziton, a legelőn, a virágok között. Ő meg kilopta a hajából a pántlikát, egy kis ollóval a hajából levágott egy fűrtöt, és eltette emlékül. Aztán éppen, hogy eltette, a lány felébredt.

- Hát, te itt vagy?

- Itt! - szólt a legény.

- Miért jöttél?

- Szeretlek, ha látlak. Láttam, hogy itt aludsz, hát leültem ide melléd. Olyan szép vagy, úgy szeretlek nézni!

- Hát, nézni mindenkinek lehet! Mindenkinek joga van nézni, akár szépet, akár csúnyát!

Avval a lány fölkelte és elindult.

- Na, megyek én már haza! Te nem még? még?

- Megyek én is akkor! - mondta a pásztorfiú, és elköszönt a lánytól.

- Na - gondolta magában a pásztorlegény -, hát ezt a lányt feleségül fogom venni, mert nagyon szeretem!

Avval, mikor hazament, azt mondja a pásztortársainak:

- Tudjátok mit, fiúk? Meg fogok nősülni! Csinálok magamnak egy hálófülkét. Segítsetek nekem megcsinálni.

Ugy is volt. Hozzáfogtak, csinálták, csinálták. Be is tapasztotta. Először karókat vertek, befönték olyan rőzsével, Mikor tapasztotta, akkor elővette a lánynak a szalagját, amit a hajából ellopott, és betapasztotta a hálófülkébe. Mert valamikor hallotta, hogy annak a lánynak, akit szeretnek vagy feleségül akarnak venni, annak a szalagját betapasztják a hálófülkébe, az is nagyon fogja szeretni, és hűséges lesz a hálótársához, a férjéhez és a hálófülkéhez. Hát ennek a reményében boldog volt. Mikor kész volt a fülszék, akkor legeltették tovább a nyáját. Éppen május volt, hát gondolta magában:

- Eljött az idő, megkérem a lány kezét!

Elment megint arra a helyre, ahol a lány szokott legeltetni és virágot szedni. Hát odament, ott is találta a lányt. Megszólította:

- Na, itt vagy, te szép lány?

- Itt!

- Na, tudod miért jöttem?

- Miért?

- El akarom neked mondani, hogy elveszlek feleségül, hogyha hozzám jönnél! Mert nagyon szeretlek, olyan szép vagy, és szeretném, hogyha te lennél a feleségem!

- Hát csak nem gondolod, hogy én éppen tehozzád megyek feleségül? Nem mondom, hogy nem mennék hozzád, ha te szép

volnál, derék volnál, nem olyan nyesle, mint most vagy. Tudod mit? Majd akkor gyere lánykérőbe, ha majd szép leszel, erős leszel, és akkor majd meggondolom!

Avval kacagott a lány, és elment. A fiú meg egy darabig ott ült, nézett utána és bánatában potyogtak a könnyei. Szegény legény, pásztorlegény felkelt. És mikor már a lányt nem látta, felállt és bánatosan ment vissza a pásztortanyára. Egész úton azon gondolkozott, hogy lehetne neki megszépülni és hogy tudna megerősödni? Hát ahogy elindult, ment, ment hazafele, gondolta magában:

- Hát minek menjek én haza, minek menjek én a pásztortanyára? Hogyha már visszautasított, kikacagott, nem akar a feleségem lenni, csak olyan feltétellel! Nem is megyek én vissza, elmegyek, itthagynom a törzset! Nem ér ez az élet már semmit, megyek vándorolni, világot látni!

Avval elindult. Ment ment, egész éjjel ment, egy hosszú nagy mezőn keresztül. Már kelt fel a nap, amikor leült, gondolkozott, mert nagyon fáradt volt. Látta messziről, hogy egy nagy erdő is ott áll. Fáradt volt, hát végigfeküdt a gyepen és elaludt. Már magosan volt a nap, mikor újra felébredt. És akkor keresett valamit a zsebében, hát akkor akadt a kezibe a lánynak a haja, amit lenyírt a hajából, mikor aludt. Hát elővette a pásztorbotját és rákötötte, belefonta a pásztorbotja tetejibe, hogy legalább a haját mindig lássa. Akkor felkelt és elindult. Hát ahogy megyen megyen, hát más este-fele odaért az erdő széléhez. Gondolta:

- Éjjelre már nem megyek be az erdőbe, hanem lepihenek!

Volt ott galagonya-meg kökénybokor az erdő szélén, azoknak a bogyóiból meg jóllakott, jól bevacsorázott, és lefeküdt egy bodzabokor tövébe. Elaludt, nagyon mélyen aludt, mert nagyon fáradt volt. Hát ahogy reggel felébredt, már sütött a nap. És akkor felkelt.

- Na, most már megyek tovább!

Nézett széjjel, mert nagyon szomjas volt. Meleg is volt, már korán reggel, de nem látott ott sehol egy patakot, se forrást, semmit. Hát ment befele az erdőbe. Először vastag évszázados tölgyfák voltak. Aztán bement a fenyőfák közé, hej, egészen földig értek az ágak. Mindenütt kutatót víz után, mert szomjas volt kegyetlenül, már alig bírt menni, alig vonszolta magát. Mikor kiért a fenyőfák közül, akkor odaért egy tisztásra, azon a tisztáson meg rengeteg sok földieper volt. Jőllakott. Ez nagyon jól jött neki, de a szomjúságot csak nem tudta megszüntetni, hiába jőllakott földieperrel. Hát ment tovább. Egyszer csak egy nagy nyírfaerdőbe ért! Vastag nyírfaak voltak az erdőbe. Hát ahogy ment ment, kutatót mindenfele víz után, de nem talált. Mindig nézte a pásztorbotján a lány haját, melyet néha meglibegtetett a szél, és néha néha meg is csókolta. Hát leült egy nagy nyírfa tövébe. Hát ahogy ott ül a nyírfa tövébe, egy óriási évszázados nyírfa tövébe, nagyon szomjas volt már, a nyelve is ragadt a szájához:

- Hát mit csináljak, hol keressek egy kis vizet?

Hát gondolt egyet! Felállt, elővette a bicskáját és a nyírfa fába fűrt egy lyukat. Gondolta:

- Ebből egy kis nedv csak kijön, amit meg fogok inni!

És tényleg, kezdett nedvesség jönni a fából! Hát a legény rátapasztotta a száját arra a kis lyukra és nyalta, szívta, itta itta a viricsét, a nyírfa levét. És ahogy itta, mindig jobban lett és mindig erősödött. Mert ahogy vágyakozott már a víz után, hát ez a kis víz, ami ebből az évszázados nyírfa fából bőven folyt, hát ez nagyon felüdítette és megerősítette. Ahogy észrevette a pásztorlegény, hogy erősödik, gondolta magában:

- Fúrok én még több lyukat is ezen a fán!

Ugy is volt, a bicskájával fűrt vagy négy lyukat. Uram teremtőm, a többi lyukból még jobban csurgott, mint az első-

ból! Folyt a lé, folyt a virics. Hát hozzákezdett és itta itta. Már aztán a szomjúsága is elmaradt. Akkor vette a kalapját és odatartotta a lyuk alá. És lassan-lassan, vagy egy óra múlva telefolyt a kalapja viriccsel. Ahogy ivott a kalapból, a viricsben látta magát, mint egy tükörben. És meglátta az arcát, mintha egészen átváltozott volna! Szebb volt az arca, és most már nem érzett semmiféle fáradtságot, hanem erősen érezte magát. Aztán lefeküdt oda a nyírfa tövibe, de mielőtt elaludt, a kalapját odatette a lyuk alá, hogy a virics abba folyon. Jót aludt, másnap reggel ébredt fel. Hát ahogy felébred, látja, hogy még mindig csepeg a nyírfából a virics, a kalap már teljesen tele volt. Odament, akkor is jót ivott és a megmaradt viricset a kulacsába töltötte. Gondolkozott, hogy most mit csináljon, hova menjen?

- Hát - gondolta magában -, majd csak elindulok valamerre.

Ahogy ül ottan, nézegeti a pásztorbotját. A pásztorbot tetejére bele volt fonva a lánynak a haja, azt megcsókolgatta.

- Hej, édesem, mit csinálhatsz most? Vajjon gondolsz-e rám?

Hát egyszer csak hallja, hogy zörög a gally a bokorban.

- Ki az, ki jöhet innen?

Hát látja, hogy két farkas bújik ki a bokor alól, kicsirítanak rá és egyenesen mennek neki.

- Hát most mit csináljak?

Fogta a botját, és mikor a farkas már a közelibe ért, akkor puff-paff, úgy fejbevágtá, hogy rögtön felfordult. A másik is ráugrott, azt meg elkapta a nyakánál és forgatta, és úgy odavágta a fához, hogy szerte-széjjel ment. Kinyíffant az a másik farkas is. Hát csak csudálkozott magán:

- Hát én ilyen erős vagyok? Ezelőtt nem voltam ilyen erős, mint most! Hát ez borzasztó erőre vall, hiszen engem

ezelőtt még egy kutya is megharapott! Hát - gondolta magában -, most már megyek haza.

De előbb ment a nyírfához és még egy jót ivott a viricsből, a nyírfa levéből. Aztán elindult és ment visszafelé, amerről jött. Hát ahogy megy megy, mendegél az erdőben, mikor a fenyőerdőbe ér, hát látja, hogy jön egy medve hozzá kétlábbon és egyenesen neki akar menni.

- Hát most mit csináljak?

Meg nem is tudott elszaladni, mert a fenyőfáknak az ágai leérték a földre, ott bukdácsolt. A medve meg csak jött hozzá, már kezdte ölelgetni. Na, akkor összementek birkózni. Meg is volt ijedve. Fogta a medvét és úgy földhöz vágta, hogy csakugy nyekkent. Gondolta magában:

- Hát én olyan erős vagyok, hogy még a medvét is földhöz vágom? Na, megyek most már akkor hazafele!

Fogta a botját, és bűjt kifele a fenyőágak közül. Kiment, most már a tölgyesbe ért. Az óriási évszázados tölgyek között is ment, ment kifele. Hát estefeled kiért már az erdőből. Avval ment, ment keresztül a réten, hát éppen odaért egy folyóhoz. Hát ahogy odamegy, belenéz a víz tükrebe, hát a víz tükreben, mivel olyan csendes volt, hát meglátta az arcát. Hát nem ismert magára.

- Hát, ez én volnék? Én nem így néztem ki! Én csúnya voltam és hogy megszépültem! Hát ez igaz! Hát biztosan igaz! - gondolta magában. - Megyek én most már haza!

Odahaza meg a pásztorok átjártak, egyik pásztortörzs a másikhöz. A lány is, mikor átjött ehhez a pásztortörzshöz, hát érdeklődött a legény után.

- Hol van ez a legény?

Ott tudta meg, hogy a legény eltűnt. Akkor a nap tűnt el, amikor vele beszélt.

- Hej - szomorkodott a leány -, hát ezt én nem gondoltam volna, hogy ez ennyire lesz, annyira szeret engem, hogy elmegy vándorolni.

Mert mondták, hogy csak vándorolni mehetett, mert el-
tűnt. Már osztán a lány szerette is, már napról napra jobban
vágyott utána. És mindig, ahányszor átmentek ehhez a pász-
törtörzshöz, ahova a legény tartozott, mindig érdeklődött is
utána. De nem tudtak róla felvilágosítást adni, csak annyit
tudtak, hogy akkor este elment és azóta oda van. Pedig már
bejárták a környéket, de nem találták sehol. Hát a lány is
szomorkodott, vágyódott utána. /Lehet, hogy ez annak is a je-
le, hogy elvitte a fiú az egyik hajfűrtjét és azután a sza-
lagját is betapasztotta a pásztorkunyhóba, a hálófülkébe!/
Hát a legény meg elindult, jött jött. Egyik nap telt a
másik után, míg odaért az ismert területre és már onnan jól
tudott tájékozódni, tudta, hogy hol van a pásztortanya. Hát
egy reggel volt éppen, mikor odaért. Hát a pásztorok, az is-
merősök, mikor meglátták, azt mondják neki:

- Hát te, hol jártál? Már ezer éve nem láttunk! Hát hol
csavarogtál, merre voltál? Hát - csak néztek rá-, de hogy
megszépültél, megerősödtél! Egészen más vagy, alig tudunk
rádismerni! Mit csináltál te, hogy így megszépültél és meg-
erősödtél? kérdezték tőle.

- Hát-^{azt} mondja -, tudjátok mit ittam? Ittam virácsot
a nyírfának a levét, mert nagyon szomjas voltam, és attól vál-
toztam meg!

Akkor fogta magát és átment a szomszéd vándortanyára, a
törzshöz. Eppen ahogy megyen, hát a lány megint ott volt a
legelön és ott legeltette a libákat. Mert az mindig libákat
legeltetett a virágos réten. Amikor a lány meglátta, csak
nézte nézta, hogy ki jön feléje. Nem ismerte meg először,
csak amikor már egészen közel volt. Mégis megmaradt az arcá-
ból valami vonás, meg a testalakjából.

- Te vagy az?

- Én vagyok!

- Igazán?

- Hát nem ismeresz meg?

- Dehogy is, megismerlek! Hát hol jártál, mi történt veled, hogy ennyire megváltoztál, megszépültél? Meg látom, jó húsba is vagy, megerősödtél, olyan vagy, mint egy birkózó!

- Hát bizony, én olyan vagyok! Agyon is ütöttem az úton, ahogy jöttem hazafele, két farkast, mert megtámadott. És a medvét is úgy földhöz vágтам, hogy még talán most is ott fekszik, ha magához nem tért, fel nem állott!

Hát a lány csak csudálkozott. Azt mondja a legény,

- Hát, hozzám jönnél-e már most feleségül?

- Hát mért ne mennék?

A lány mindjárt odament, megölelte, megcsókolta a legényt. Megcsókolták egymást és másnap meg is tartották a lakodalmat. A pásztorok birkákat vágтak le és csináltak egy nagy lakodalmat. Ettek-ittak, dorbézoltak. És azóta a pásztorlegény a pásztorlánnyal boldogan él, talán még most is élnek, ha meg nem haltak.

/Tarczali Ádám meséje. A magnetofonfelvétel ideje: 1969. május hó./

8. Beszélgetés egy volt tanyabíróval

"Először is azt szeretném megkérdezni, hogy tudomása szerint a tirpákok mikor és honnan jöttek ide Nyíregyházára?"

Az évet pontosan nem tudom megmondani, az 1700-as évek közepén kerülhettek ide. Hát én ennek utánajártam, kíváncsi voltam, hogy a Kósacs család honnan jött ide? Az űkapám Mezőberényből jött. Nem is akarták engedni, mert a jobbágyi sorsba ahogy voltak, hát elég sok volt a jószág. Ugy van feltüntetve, hogy hat ökörrel volt, kilenc darab lóval volt, tizennégy darab szarvasmarhával volt, ötven darab juhval volt és huszonnégy darab sertéssel volt.

"Az úkapja ezzel a jószágállománnyal érkezett ide?"

Ezzel jött ide Nyíregyházára. Az ottani gróf úr nem akarta engedni, mindent elkövetett, hogy maradjon ott. Azt mondta az úkapám, hogy Nyíregyházán adnak neki annyi földet, amennyi kell, jószága van és azért jön el. Ott kevés volt a föld és azért jött ide, mert itt földet kapott, és itt jobban gazdálkodhatott.

"Az úkapja a város határának melyik részén telepedett le?"

Hát azt pontosan nem tudom megmondani, hogy ő hol telepedett le, de a dédnagyapámat, azt már tudom, Dessewfyék adtak le földet, valami 1600 katasztrálist. És abból osztán vettek vagy kaptak, örökváltsággéppen ők azt hamar lefizették, mert nem akartak szolgák lenni. Ez a Puposhalom volt, Bessewfyék mellett. Ott gazdálkodtam én is.

"Mi is volt tulajdonképpen ez az örökváltság?"

Hát nem voltak ők nagyon megelégedve! Aztán nem szereték ők azt, hogy jobbágyi sorsba legyenek, osztán parancsoljanak ott nekik. Tehát iparkodtak, hogy attul szabaduljanak és hogy legyenek függetlenek. És erre vágytak! És azért fizették ki, hogy ne függjenek senkitől se. El tudom gondolni, hogy ez kevés összeg nem lehetett. Hogy osztán honnan vették a pénzt, kitől kapták? Annyi volt benne, hogy jószággal mindegyik foglalkozott, mint a mai napig is csak a jószághoz ragaszkodik a tirpákság, mert az csak a jószágba találja magát. Abból lehetett pénzük.

"Andri bácsi Puposhalmon lakott?"

Igen. Ott is születtem, 1896. október 31-én, de azidáig mindég, 46-ig ott voltam. 46-ban a fiam hazagyűtt a fogásból, megnősült, én osztán 46-ban begyűttem Nyíregyházára. Azóta itt tartózkodom.

"Mikor lett tanyabíró?"

925-be. Pályázat volt, hárman voltunk pályázók, oszt mentünk mind a hárman egyszerre. Na, egy kiesett belőlünk, akkor osztán újból ketten mentünk választás elé. Törvényesen ment. A városból kinn voltak a polgármesteri hivatalból, a csendőrség is kinn volt! A kettőből aztán én maradtam meg. A körzetem elég nagy volt, mert az majdnem húsz kilométert tett ki, olyan szana-széjjel volt. Mert azt, amit Dessewfyék leadtak, a cselédség kitelepedett, és akkor osztán még azt is hozzánk csatolták. Így volt osztán Kispupos, Középső-Pupos, de még az Ujsor is! Vagy hetvenkét tanyakörzetbe az enyim volt a legnagyobb körzet.

"Mi volt ezért a fizetség?"

Egy kis hozzájárulás azért volt, főképpen akkor, amikor adtak egy hold szénát egy évbe. Az ért a legtöbbet, mert volt rajta két kocsi széna, két kocsi sarjú, tehát ez meg nagyon jól jött ki a jószágtartáshoz.

"Mint tanyabírónak mit kellett csinálnia?"

Hát a tanyabírónak mit kellett csinálni? Statisztikát keletett tavasszal kiállítani. A húsz holdon felüliekre aztán ősszel az eredményt is bediktálni. A húsz holdon aluliakról nem, csak összeírni keletett, hogy osztán hány mázsa lett a termény, hány mázsa lett a szalma, hány mázsa lett a krumpli, hány mázsa tengeri, hány mázsa annak a szára; min-det föl keletett írni.

"Ügyes-bajos dolgok nem voltak?"

Dehogynem! Például, ha volt valami bevonulás, a tanyabírónak küldték ki az egészet. Volt jószágszemle, az mindig ott történt. Valami gyűlést jöttek a városból tartani, oszt nekem keletett elrendezni. Meg volt népszámlálás, jószág-összeírás, úgy, hogy osztán abba belement sertés, lóállomány, szarvasmarha, aprómarha. Meg akkor osztán peres dolgok ugye, mindig akadtak; mert egyik a másikatul nem tért akkor se, mint máma is az egyik jobban irigykedik a másikra, mint a

másik. Akkor is megvolt ez. Kárt csináltak egyik a másikának. Akkor oszt - kinek volt kötelező? - a tanyabíró ment felhecsülni a kárt. Ha nem tudtak megegyezni, akkor oszt bíróságra ment. Hát én huszonkét évet lehúztam, de én csak egyet adtam a bíróságra! Nem számolva azt, hogy sok időt nem vesztettem el, mert nagyon sok időt vesztettem. Mert, ha úgy hozták a körülmények, az egyiket is összeszídtam, a másikat is összeszídtam. "Ha mántik nem tudtok megegyezni, akkor a bíróság is csak úgy fog egyeztetni, hogy melyiknek lesz több hamis tanuja! A bíró a szerint megyen. Megesküdik /a tamu/, oszt amelyiknek több hamis tanuja lesz, a lesz a győztes!" Én huszonkét év alatt egyet adtam be. De fizetést én a világon senkitől se vettem. Mert a harmadik-negyedik körzetbe is elvittek engem talyigán. De azt megköveteltem, hogy: "Vigyetek haza, mert nekem is dolgom van!" Nagyon sokat jártam a többi körzetekbe becsülni.

"Mikor a Puposhalmon gazdálkodott, volt-e lakása a városban?"

Volt, de csak rész-lakás. Ugy, hogy testvéreké volt, háromé. Odajártak, mert ott voltak a nagyszülők, a nagyapám. Új utca 7 szám, ahol most is lakom.

"Mire kellett a városi ház?"

Volt úgy, hogy gyűlés volt és feltétlen ott kellett lenni a gyűlésen. Ha nincsen városi ház, nincs hova menni. Azon a sáron keresztül jöttem. Akkor hol pucolozkodjak meg, oszt hogy menjek be? De máskülönben, mikor az úristen teremtetted a világot, mindjárt adott pihenőnapot is. És jött a vasárnapi nap, csak keletett jönni a templomba. Tehát oszt ott fogtunk ki, ott őtöztünk át, mert a jószág mellett nem lehetett. Tehát arra használtuk fel. És oszt volt megpiheni a jószágnak is, kifogni. Meg osztán, más napokon is, míg rendezte az ügyes-bajos dolgát az ember, addig a jószág ott

volt a háznál. Szombat este már itt voltunk, itt aludtunk, oszt vasárnap este mentünk ki a tanyára.

"Andri bácsi fiatalkorában a tirpék gazdák maguk között milyen nyelven beszéltek?"

Sokhelyütt tisztán tótul beszéltek, sokhelyütt meg vegyesen. A legtöbb volt úgy, hogy tótul is meg magyarul is. Egyszer így, egyszer úgy. Megtörtént, hogy eljött a csendőrség is valaminek, vagy nálam kikötöttek minden héten háromszor-négyszer. Valamit akartam mondani a feleségemnek, mondtam neki tótul. Csak néztek. Majd oszt kérdezték: "Na- azt mondja -, most meg mit magyaráztál?" Mondom: "Neked azt nem kell tudni!" Az Ujsor, amit odacsatoltak, az valami 126 lakás volt, az tisztán magyar volt. Ha eljöttek valaminek, oszt persze, nem lehet mindent az orrára kötni valakinek; ha valami keletett, akkor oszt megmondtam tótul. Szóval erre is jó volt.

"Édesapja jól tudott magyarul?"

Jól tudott.

"És a lánya, aki a Jánosbokorban lakik, tud tótul?"

Tud. Mindent a világon megért, csak a kifejezése már nem megy olyan jól, már nem tud annyira, mint az édesanyja.

"Mi a bursza?"

Mi az? Elővették a citerát vagy a harmonikát, aztán játszottak rajta; volt egy tánc, összejött a fiatalság. Főleg szombat esténként, de máskor is. Volt aztán, amikor olyan alkalmak voltak, tollat fosztottak, kendert törtek; na akkor osztán ott volt a sok fiatalasszony, lányok voltak, persze, összementek a férfiak is. Megvacsoráztak, na, akkor éjjelig még táncoltak. A bursza azt jelenti, hogy egy kis összejövettel volt a fiatalságnak, meg osztán a fiatalságnak tánc, - mint mondják - ösmerkedtetés.

"Hát mi a jezsibaba?"

En nem láttam jezsibabát. Annyit tudok, hallani hallottam sokat, hogy szaladt a gyerek a kút fele, s akkor intették, hogy: "Ne menj oda, mert ott a jezsibaba!" Azért mondták, hogy bele ne essen a kútba. Mondták azt is, az is jezsibaba, hogy a jezsibaba a tokaji hídon áll. Hát ezt én mindig hallottam gyermekkoromban. Mondták, hogy a tokaji hídon addig nem lehet átmenni, míg a fenekét meg nem csókolják. Másképpen az ember nem tud átmenni a hídon. Mikor nagyobb gyerek lettem, voltam Tokajba, akkor figyeltem, hogy megvan-e még az a jezsibaba? Mert mindég azt mondták, hogy ilyen csúnya, olyan csúnya, hogy mindenki húzódozik tőle. De nem volt ott senki, nem keletett ott megcsókolni.

"Mit hallott az inzsinieről?"

Hát az inzsilierül nemhogy hallottam, hanem magam láttam, nem egyszer-kétszer. Többször láttam, de, hogy az aztán mi volt, azt nem tudom. En soha nem találkoztam vele, csak láttam. Ment a dűlön keresztül, világítással. Valami kis csörgést lehetett hallani, rezgett, ahogy ment. Hát annyit magyaráztak róla régebben, hogyhát valamikor mérte a földet, osztán nem igazságosan mérte. Dehát aztán a holta után jár, szalad, oszt mérni kell neki a földet.

/Elmondta: Kósa András 79 éves nyíregyházi lakos, 1975. márc. 17-én/.

OROSZ BÉLA:

A Nyíregyháza környéki tír pákok mai magyar
nyelvének
magánhangzó-rendszere

Nyíregyháza XVIII. századi betelepítésének történetéről számos helyen olvashatunk./A legfontosabb irodalmat l.Orosz Béla: Nyíregyháza XVIII. századi betelepítése a családnevek tükrében. MNyJ. XIX, 81--88./ A nyelvjárás sziget nyelvi sajátosságait azonban tüzetesen még nem vizsgálták, legfeljebb néhány példát, utalásokat találunk a szakirodalomban. /Így pl.Márkus Mihály: A bokortanyák népe c. munkájában, Bp., 1942./ E dolgozatunkban bemutatjuk e nyelvjárás sziget mai magyar nyelvének magánhangzó-rendszerét. Az egyes magánhangzók megterheltségét nem érintjük, mert az egy külön dolgot kíván meg. Csupán arra keresünk feleletet, hogy miféle magánhangzókat használnak a mindennapi beszédben, s ezek használata eltér-e a köznyelvtől, illetve a megye más területén használtaktól. Megkísérreljük megállapítani azt is, hogy melyeket hozták magukkal.

"A nyelvjárások létezése sem magyarázható a nyelv belső fejlődéséből, ennek is társadalmi okai vannak" /vö.: Kálmán B.: A mai magyar nyelvjárások. Tankönyvkiadó, Bp., 1951: 3/. Azokat a társadalmi tényezőket, amelyek az e területen élők nyelvének formálásában szerepet játszottak, a szabott terjedelem miatt itt nem sorolhatjuk fel, csak néhányra hívjuk fel a figyelmet. Korábban már bizonyítottuk, hogy a XVIII. századi betelepítéskor nemcsak szlovák, hanem magyar anyanyelvűek is települtek át, sőt, olyanok is jöttek, akik mindkét nyelvet beszélték, s az áttelepültek magyar anyanyelvűeket találtak itt /vö.: Orosz B.: i.m. 87/. Azt sem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy a magyar-szlovák nyelvi érintke-

zésnek csaknem ezeréves múltja van /vö.: Kniezsa: Magyar-szláv nyelvi érintkezések. A magyarság és a szlávok. Szerk.: Szekfű Gyula. Bp., 1942. 184/. A másik igen fontos tényező: a sajátos településforma, a bokortanyák kialakulása. Az, hogy az egyes bokortelepülések között 3--6 km távolság volt, csak arra adott lehetőséget, hogy az egyik tanyabokor lakói a másik tanyabokor lakóival csak munkaszüneti napokon/vasár- és ünnepnapokon stb./találkozhassanak. Ez a nyelvi érintkezést korlátozta, következésképpen a nyelvi egységesülés csak lassan mehetett végbe. Később, a piaci élet megindulásával már a környékbeliekkel való nyelvi érintkezésre is lehetőség nyílt, így a kétnyelvűségből az egynyelvűségbe való átmenet üteme is gyorsabb lett. Ma már csak az idősebbek beszélnek a sajátos tanyai nyelvet, ők is csak ritkán. Főképpen akkor, ha a nyelvet nem értőkkel nem akarják a gondolataikat közölni / pl. piacon /. A 'burszák' helyett / szlovák bursa 'dárídózik' / már ők is bálról, táncmulatságról beszélnek, pedig ezelőtt 40-50 évvel még burszákat rendeztek a bokortanyák fiataljai. De nemcsak a szókészlet, a szókincs változik és változott meg, nemcsak a szlovák szavakat cserélték fel magyar szavakkal, hanem hangtani változásoknak is tanúi lehetünk.

Ezért tartjuk fontosnak, hogy a néprajzi gyűjtések és feldolgozások mellett - amikor még nem késő - ilyen nyelvjárási jelenségek gyűjtésére és feldolgozására is gondolkodjunk.

II. A nyelvjárássziget magánhangzói

Elül képzett, ajakkerekítéses magánhangzók /Palatális labiális/:

ü :A köznyelvvel egyező, ü-t tartalmazó alakokban, illetve

a/ Az i helyett néhány szóban: űdős 'idős', őnekük 'őnekik';

b/ ő, ö helyett, ha utána i van: -bül '-ből', 'erdőből', -tül '-től', tüle 'tőle', -rül '-ről'. 'szekérről'; néha ö helyett záródással is: pl. körülmény /Ezt a körülményt nem fogadták el/ 'körülmény';

c/ az ü időtartamának megrövidítésével: gyűlis 'gyűlés'.

ü :A köznyelvvel egyező, ü-t tartalmazó szavakban észlelhető, valamint elég sok szóban ö helyett használják a zártabb ü-t. Így pl.: bü /nadrág/ 'bő nadrág', csü /tengeri/ 'cső tengeri', gyeplü 'gyeplő'.

ö :A köznyelvvel egyező, ö-t tartalmazó szóalakokban, továbbá néhány szóban az e rovására, ha utána i következik: köl /a vetis/ 'kel a vetés'; ha az e-t tartalmazó szótag előtti szótagban ajakkerekítéses magánhangzó van: szűkөн /termett a buza/ 'szűken termett a búza', bűvөн 'bőven'.

ő :A köznyelvvel egyező, ő-t tartalmazó szavakban, továbbá ö helyett, ha az utána következő i kiesik: főd, földelve 'föld, földelve', vőgy /-ön mentek át/ 'völgyön mentek át', tőgy/fa 'tölgyfa'.

Hátul képzett, ajakkerekítéses magánhangzók /Veláris labiális/

u :A köznyelvvel egyező, u-t tartalmazó alakokban, valamint néhány szóban o helyett: csuda /nagy csuda vagy te/ 'csoda'. Néhány szóban akkor is bekövetkezik, ha az o vagy ó hangot i követi, és az i kiesik: gondukodik 'gondolkodik'; abul 'abból', ajtótul 'ajtótól'. Az utóbbiakban tehát az i is megmaradt, igaz, hogy itt a szó /esetleg a toldalék/ végén van.

Vannak olyan szavak is, amelyekben az egyébként hosszú időtartamú ü időtartamát rövidítik: háboru /alatt az asszonyok/ 'háboru'.

ü : Általában a köznyelvvvel egyező szóalakokban használják, kivéve azokat a szavakat, amelyekben az időtartamot meg-
rövidítik:

koszorú, kiskorú; de buza, háburu.

o : A köznyelvvvel egyező, o-t tartalmazó szavakban, vala-
mint u helyett: onoka 'unoka', magok 'maguk'; akkor is
ha az u-t tartalmazó szótag előtti szótagban a van: ná-
lok 'náluk', házok 'házuk', munkájok 'munkájuk'. mon-
dások 'mondásuk'; továbbá a helyett: osztán /elmentünk
a vásárba/ 'asztán, azután'; a -val határozó ragban is
gyakran előfordul: kaszával /arattak/ 'kaszával'; de
villával.

ó : A köznyelvvvel egyező szavakban, valamint az o rovására
néhány szóban, ha az o után l van, és az l kiesik: vó-
tak /legalább tizen/ 'legalább tízen voltak', nyóc /em-
ber kellett/ 'nyolc ember kellett', szóga /is vótam/
szolga 'voltam', bót 'bolt'. Ugyanezt tapasztaljuk
az u helyett, ha az azt követő l kiesik: kócs 'kulcs'.

a : Többtagú szavakban o helyett: lakadalom 'lakodalom',
hermanika 'harmonika'; többtagú szavakban a helyett:
munka 'munka', lakat 'lakat', utak 'utak'; néhány egy-
szótagú szóban a szó végén lévő a helyett: ma /még nem
is ettem/ 'ma még nem is ettem'.

á : Általában a többszótagú szavak belsejében előforduló a
helyett ejtik. Kevésbé elterjedt, csak néhány szóban
fordul elő: határozat /is kellett/ 'határozat is kel-
lett', sokan halásztak 'halásztak'.

a : A köznyelvvvel egyező szavakban és az orvos szóban, ak-

kor is, ha a szót valamilyen toldalékkal látták el: jött az orvas, adott orvasságot 'jött az orvos, adott orvos-ságot'.

Elül képzett, ajakréses magánhangzók /Palatális illabiális/

i : A köznyelvvvel egyező, i-t tartalmazó szavakban, ritkán több szótagú szóban a helyett: sipka /is kellett volna/ 'sapka'; e helyett, ha az a szó végén van: ugyi /nem én voltam/ 'ugye, nem én voltam', kezi /eltört a kezi/ 'eltört a keze', akkor is, ha ezek toldaléket kapnak: kezi-ben 'kezeben'. Néha a hosszú időtartamú i időtartamát is megrövidítik: birok /még dolgozni/ 'birok még dolgozni'.

í : A köznyelvvvel egyező, í-t tartalmazó szóalakokban, továbbá elég sok szóban é helyett: egyet hátra líp 'lép', nem azír mondom 'azért', nem lehet elkipzelni 'elképzelni'.

é : Néhány szóban é helyett: hátralék 'hátralék', vendé-gelés 'vendéglés'.

é : A köznyelvvvel egyező alakokban, valamint néhány szóban az e időtartamának megnyújtásával: pévás /-ba tettek a gépnél/ 'pelyvás'.

ő : Bár a megye területén ezt a zárt ő hangot nem használják, e nyelvjárásszigeten eléggé megterhelte: égy, gő-rénda, mégosztán 'megasztán'. Néha az o helyett is ejtik: bőréna 'borona', bőrétva 'borotva'.

e : A köznyelvvvel egyező, e-t tartalmazó szavakban, az említettek kivételével: bekap, előtte, elesig 'eleség'.

Hátul képzett, ajakréses magánhangzók /Veláris illabiális/

á : A köznyelvvvel egyező, á-t tartalmazó szavakban, az em-

lített kivételekkel: bádog /fém**ből** készült edény, amely-
ből inni lehet/, tuták 'tudták', hásztartás 'háztartás',
ásztatuk /a kender**t**/ 'áztattuk'.

á : Igen gyakran a helyett: Amerikába, abáhagy 'abbahagy',
hálál 'halál'.

A használatos kettőshangzók /Diftongusok/

iä: Egyes szavakban é helyett: a kenyiär nem hiányzott 'ke-
nyér', aziär 'azért', riägen 'régen', kiär 'kér', kiä-
ve 'kéve', riäpa 'répa'.

au: Egyes szavakban ó helyett: kauc 'kóc', csikau 'csikó',
birau 'biró'; néha a vót 'volt' helyett vaut, bót 'bolt'
helyett baut.

A megye területén sokkal több szóban használják a ket-
tőshangzókat. Minthogy az eredeti nyelvjárásaik a ket-
tőshangzókat nem ejti, valószínű, hogy a letelepedés u-
tán a megye lakosaitól vették át. A fentiek szerint e-
gyes szavakban ereszkedő, nyitódó kettőshangzót é he-
lyett, ereszkedő, záródó kettőshangzót pedig ó helyett
használnak. Bárczi az ómagyar korszakban äy > au > ou → ó
fejlődést mutat ki, az iä-vel használt szavakat pedig
a XV. század első felétől említi /vö.: Ht. 157/.

III. A magánhangzók használatában megfigyelhető jelenségek /tendenciák/

i > ü: A szó elején: üdümbé 'időmben'. A mi üdünkbe csak a kár-
tya járt. A szó belsejében: önékük 'őnekik'. Hiába van
önékük hitelük. A szó végén: 'tepsi'. A tepsüt körbe
vitték, úgy kínálták.

Ellenpéldák: idegen, itten 'itt, itten', mindig, kicsi,
igaz, indul.

E hangtani jelenség a megye más területén is megtalál-

ható. Feltehetjük, hogy a letelepedés után meghatározott szavakkal együtt vették át e jelenséget. Bár az áttelepültek között is voltak, akik ismerték és használták a magyar nyelvet, és hozták magukkal annak a nyelvjárásnak a sajátosságait, ahonnan jöttek, mégsem tartjuk valószínűnek, hogy az anyanyelvjárástól való elszigetelődés miatt őrződött volna meg e hangtani jelenség. Ezt bizonyítja az is, hogy a megye területén sokkal több szóban használnak i helyett ü-t.

Az ü-zés kialakulására Losonczi fejtegetései részben világot vetnek /vö.: NyK. XLIV, 373, XLV, 45, 195/. Bárczi szerint az a folyamat, amikor az ajakréses magánhangzó helyett ajakkerekítéssel ejtenek/labializáció/ az ómagyar korban kezdődik, és átnyúlik a középmagyar korba is /vö.: Ht. 154/. Deme a mai i > ü jelenséget nem az ómagyarkori tendencia további folytatódásának tartja, hanem egy újabb keletkezésű folyamatnak /vö.: Nyelvtalaszunk funkciója és további problémái. Akad. Kiad. 105/. Az ü hangot tehát nemcsak a köznyelvben használatos esetekben használják, hanem esetenként i helyett is.

e > ö: a/ előtt: köl 'kel'. Még nem köl a vetis. Ezt a jelenséget eléggé ritkán figyelhetjük meg. Nem gyakori.

b/ A megelőző szótagbeli ajakkerekítéses magánhangzó hatására e helyett: szűkön 'szűken'. Szűkön van most minden. Bűvön 'böven'. Valamikor bűvön vót buza, meg tengeri is vót.

Ellenpéldák: szüleivel, közeli, szünetel, örömet, üveges stb.

Az ö-t tehát a köznyelvben is használatos szavakon kívül inkább akkor használják e helyett, ha az előző szótagban ajakkerekítéses magánhangzó van, kevésbé található meg az i előtt álló e helyett.

A megye más területein is csak hasonló esetekben fordul elő, sőt az i előtti ö-zöngéssel nem is igen találkozunk. Feltehető, hogy az ö-zést az Abaújtorna megyeiek hozták magukkal, mert ott sokkal elterjedtebb /vü/. Nyírkos István: az abaúji nyelvjárás magánhangzórendszeréről. MNy. X, 102/.

Eredetére vonatkozóan Losonczi magyarázatát vesszük alapul /l. NyK. XLIV, 50/, bár Deme az i előtti és az i-leszkedéssel ö-zésre vonatkoztatva egy másféle eredetet is feltételez /i. m. 106/.

Ajakkerekítéses hang helyett ajakréses hang használata:

a > i: sipka 'sapka'. Le kellett veni a sipkát. 'Le kellett venni a sapkát'. Az a helyett az i hangot ritkán használják. A megye területén is csak elvétve találjuk meg, tehát nem elterjedt hangjelenség.

o > ë: bërétva 'borotva', bërëna 'borona'. Nem fogott a bërétva. 'Nem fogott a borotva'. Most csinálták a bërénát. 'Most csinálták a boronát'. Amint ezt már az előbb is jeleztük, a megyében nem ejtik az ë-t. Feltehető tehát, hogy e hangot a letelepülők magukkal hozták, és a mai napig megőrizték. Megjegyezzük azonban, hogy e hang használatában már nem következtetések, vagyis nem minden ë-t tartalmazó szót ejtenek ë-vel, máskor olyan szóban is ejtik, amelyekben nincs ë.

Pais az o-o > ë-o változással kapcsolatban disszimilációra /elhasználásra/ gondol /vü.: MNy. XXIX, 299/. Deme a jelenséget meglehetősen heterogénnek tartja /i. m. 140/. Az ë eredetére vonatkozóan nyelvtudományunknak még igen sok kérdésre kell válaszolnia. Egyes szavakban finnugor ë-t tételeznek fel, amelyek megmaradtak, má-

sokban, úgy vélik, az i vált nyíltabbá: i > ő, továbbá jövevényszavainkkal is kaphattunk ë-t /vö.: Bárczi: Ht. 36, 74/.

A fentiek szerint a köznyelvtől eltérően néhány szóban ë-t ejtenek az o helyett.

a > á: A szó elején: Ámerikába 'Amerikában'. Vót az Ámerikába is. 'Volt az Amerikában is'; álmát hoztak 'almát hoztak'.

A szó első és második szótagjában: ábahagyni 'abbahagyni', nem tuta ábahagyni a vetist 'nem tudta abbahagyni a vetést', áratás 'aratás' még nem vót áratás 'még nem volt aratás'.

A szó belsejében más esetben: tárgyalás, kálács, válámikor; mámám, málác, vásuti, kápu, nágy, mágyár, mágám, ábrák, siskási, tárбуза, márkot szed. Mikor vót a naty tárgyalás, ithun sült a kemencében a kálács. 'Mikor volt a nagy tárgyalás, itthon sült a kemencében a kalács'. Vásárnap nem dógosztunk, csak a jószágal vót munka. 'Vasárnap nem dolgoztunk, csak a jószággal volt munka'.

A fentiek szerint hangsúlyos és hangsúlytalan helyzetben, egytagú és többtagú szavakban egyaránt ejtik az á hangot. A megye területén máshol nem ejtik, következésképpen ezt a hangot is magukkal hozták. E hangjelenség azonban Deme szerint nem kapcsolható össze az ë-zéssel /vö.: i.m. 137/. Eredetét különbözőképpen magyarázzák. Szinvei az á előtt ejtett á-ban a mai a elődjének megőrzését látja /pl. mámám; vö.: Nyr. XXIV, 153/. Horger úgy véli, hogy az ajakréses hanghoz hasonult az ajakerekítéses hang /illabiális asszimiláció; vö.: Nyk. XXXIX, 391/. Bárczi: a területileg egymással össze nem függő részekben jelentkező á előtti á-zásnak tekinti /vö.: Ht. 56/. Lehet, hogy nem azonos eredetűek. Egyik

nyelvjárásban inkább a megőrzés, a másokban a hasonulás juthatott érvényre. Úgy véljük, hogy e nyelvjárásszíj-
geten a magukkal hozott a hangot őrizték meg, ezt azon-
ban az itt élő nyelvközösség nem vette át, ahogy ezt
más hangok esetében is tapasztaltuk.

A zártabb hang helyett a nyíltabb használata:

u > o: onoka 'unoka'. A szó használatában nem következetesek.
ugyanis unokája van, de az onokának vesz valamit, az
onokát látogatja meg. Nálok 'náluk'. Vót nálok elég pénz.
'Volt náluk elég pénz'. Magok 'maguk'. Magokban vannak
a gyerekek. 'Magukban vannak a gyerekek'. Házok 'házuk'.
Van mán házok is. 'Van már házuk is'.

E hangjelenség hangsúlyos és hangsúlytalan szótagban
eggyaránt megtalálható. A megye területén is megtalálha-
tó e szavakban.

Azt nem tudjuk, hogy e jelenséget magukkal hozták-e,
mert e tendencia eléggé elterjedt volt. Bárczi szerint
a köznyelvi alakok esetleg nem hangtani úton váltak
zártabbá, hanem nyelvjárási visszahatás eredményei/reg-
resszió/, vagyis az ómagyarban megindult nyíltabbá vá-
lási folyamat során kialakult tendencia őrződött meg
/vö.: Ht. 57/.

o > a: lakadalom 'lakodalom'. A lakadalomba most is hívogat-
nak. 'A lakodalomba most is hívogatnak'. Orvaság 'or-
vosság'. Az orvas írta az orvaságot. 'Az orvos írta az
orvosságot'.

o > a: hermanika 'harmonika'. A burszába hermanikával muzsi-
káltak. 'A burszában harmonikával muzsikáltak'. Tilal-
ták 'tilolták'. A kendert áztatás után kitilalták. 'A
kendert áztatás után kitilolták'.

A fenti példák szerint néhány szóban az o hang helyett

a nyíltabb a vagy á hangot ejtik. Ez a hangjelenség feltehetően korábban szélesebb körben, több szóban is megvolt. Az abaúji nyelvjárásra vonatkozóan Nyirkos megállapítja, hogy: "A jelenség csekély mérvű, különösen szuffixumok / toldalékok— O.B. / előtt tekinthető szorványosnak" /vö.: i. m. 97/. Minthogy az átteleplőtek elszigetelődtek az eredeti nyelvjárásuktól, itt még kevesebb szóban él. Elsekélyesedését nyilván elősegítette az is, hogy a megye lakossága e jelenséget nem vette át. A megye területén sehol sem tapasztalható. E jelenséget nyelvtudományunk a nyíltabbá válás eredményének tartja /vö.: Deme: i.m.165/. Losonczi szerint a jelenség a tővégek felől terjedt a hangsúlytalan, majd a hangsúlyos szótagba /vö.: NyP. LXXXI, 9/. A nyíltabb hang helyett zártabb hang használata:

o> u:csuda 'csoda'. Csuda nagy vizek vótak. 'Csoda nagy vizek voltak'. Gondukodik 'gondolkodik'. Most is gondukodik. 'Most is gondolkodik'. Abul 'abból', ajtótul 'ajtótól', arul 'arról'. Halotam, hogy Békiscsabáarul jötek a régiek. 'Hallottam, hogy Békiscsabáról jöttek a régiek'. A -ból, -tól, -ról toldalékok helyett mindig -bul, -tul, -rul áll.

A fenti példák szerint tehát a köznyelvtől eltérően néhány szóban az o, illetve ó helyett u-t ejtenek. Ez a jelenség a megye más területén is tapasztalható. Eredetét tekintve Pais valószínűnek tartja, hogy az u-s és az o-s változatok párhuzamosan éltek egymás mellett majd később területileg is szétváltak, egyik nyelvjárásban az u, a másikban az o maradt meg ugyanabban a szóban, toldalékban /vö.: MNyTK. LXXVIII, 22/. Gombocz szerint az u az ómagyarban szabályosan vált o-vá, s ez az o a XVI. században ismét u-vá lett, ugyancsak a nyelv

szabályos fejlődésének következtében /vö.: Ht. 149/. E jelenség az abaúji nyelvjárásban is észlelhető /Nyír-kos: i. m. 85/. Valószínűnek tartjuk, hogy az áttelepülés idején az áttelepültek zömének nyelvében együtt élt az u és az o /1. az unoka, onoka szó használatát/, s a már akkor is u-val használt szavakban maradt meg az u.

ő > ü: tüle 'tőle', ük 'ők'. Ük se nyukszanak tüle. 'Ök sem nyugszanak tőle'. Ebül 'ebből', fejirül 'fejéről', tél-tül 'télről', törül 'tőről'. A -ből, -től, -ről toldalékok helyett mindenütt -bül, -tül, -rül van. E jelenség a megye más területén is él.

Az u-zással egyidejűleg kezdődött meg az ü-zés. Az u esetében egy u > o > ü fejlődés állapítható meg, amelyből u > ü, illetve u > o kettéválás történt. Ez a fejlődési vonal az ü esetében is: ü > ö > ü, s ebből ü > ü, illetve ü > ö lett /vö.: Deme: i. m. 190/.

Ezt igazolja az is, hogy néhány szóban az ö helyén áll az ü. Így pl. körülmény 'körülmény', küszürüs 'köszörüs'.

ő > ü: bü 'bó', kü 'kő' /de követ/, csü 'cső' /de csövet/, gyeplü 'gyeplő', tü /kukorica/ 'tő', seprü 'seprő' stb. Minden száron két csü tengeri vót. 'Minden száron két cső tengeri volt'.

Az ö helyett a megye más területén is ejtik az ü-t ezekben a szavakban, s a megterheltség foka is körülbelül egyenlő.

Nyelvtörténészek e jelenséget többnyire a kettőshangzókból /diftongusokból/ vezetik le. Balassa szerint öü > ü a fejlődés útja. Azt is megállapítja, hogy ez a fejlődés az északkeleti nyelvjárásterületen is végbe ment. Az ö igenévképző helyett az ü használata különö-

sen az eszköznevek /sepr^ű/ jelentésében lett gyakorivá /vö.: Ht. 151/. Bárczi is kettőshangzókából eredezteti, és kétirányú fejlődést állapít meg: iü > ëü > öü > ö; iü > üü > ü /vö.: Ht. 92/. Az ö vagy ü uralomra jutásáért folyó küzdelmet a középmagyar korszakba teszi.

e > i: A szó végén: ugyi 'ugye'. Akkor még ugyi nem vót lehetőség. 'Akkor még ugye nem volt lehetőség'. Meszi 'mesz-sze'. Meszi van még a téli üdö. 'Messze van még a téli üdö'.

A szó belsejében: ugyibár 'ugyebár', gyerekik 'gyerekek', erigy 'eredj'. Erigy innen tésis. 'Eredj innen te is'.

Toldalékban: kezi 'keze', ereji 'ereje', béli 'bele, béle'.

A köznyelvi és más nyelvjárási használattól eltérően esetenként a szó végén, a szó belsejében, valamint az egyes szám harmadik személy^ű birtokos személyrag e-je helyett i-t ejtenek. E jelenséggel az egész megye lakóinak nyelvhasználatában találkozunk.

Eredetét tekintve nincs határozott állásfoglalás. A nyelvjárásokat ismertető irodalmak szerzői általában a köznyelvi e zártabbá válásával magyarázzák a jelenséget. Bárczi feltételez egy i > ë > i folyamatot is /vö.: Ht. 147/. Ez esetben az ugyi, meszi szavakban az i megörzését is feltételezhetjük. Érdekes, hogy a -je birtokos személyrag helyett nem használnak -ji-t/tehát kertje/. Ugyanakkor a kertjében helyett kertjiben-t mondanak.

é > i: A szó belsejében: kipzel 'képzel', csiplőgép 'cséplőgép', lip/egy lépést/ 'lép', azir 'azért', kirém 'kérem', gyűlis 'gyűlés', kösíg 'község', mijir 'miért'; toldalékokban/szuffixumokban/: munkaegysig 'munkaegység'.

kimirtik 'kimérték', fizetis 'fizetés',
fölszerelis 'fölszerelés', szélin 'szé-
 lén'. A szélin ültem.

A köznyelvvél és számos más nyelvjárás nyelvhasználatával ellentétben viszonylag sok szóban /a szó tövében és toldalékokban egyaránt/ i áll az é helyén. Megjegyezzük még, hogy néha az i helyett é-t ejtenek: törvény, rendőrség, hátralék. Ez a hang közelebb áll az é-hez, mint az i, következésképpen feltehetjük, hogy a jelenlegi é helyett álló i bizonyos idő után elveszti ezt a funkcióját, és ismét visszatér az é. Az i-zés a megye nyelvhasználatára nem jellemző, az é helyett inkább az ié kettőshangzót használják: iédes, kiék, sziép stb. Nyelvtudományunk mai állásfoglalása szerint az i a kettőshangzó zártabbá, i-vé fejlődésével; a megőrzött i hang megnyúlásával; az é-ből zártabbá vált i megnyúlásával keletkezett /vö.: Sulán: MNyJ.I, 28/. Bárczi negyedik forrásként említi a nyelvjárásközi analógiát, vagyis a korábbi é hangból fejlődött é-nek i-s ejtését úgy magyarázza, hogy azt a nyelvjárásközi é>i megfelelések tévesztő hatása tette zártabbá /vö.: Tihál. 167/. Az ingadozás talán a többirányú fejlődéssel magyarázható. Bizonyos, hogy néhány szóban az é helyett álló i az é-ből zártabbá vált i megőrzése /vö.: Bárczi: Ht. 150/, ugyanis a nyelvjárásziget nyelvében az é hang használatát is megfigyelhetjük. A hátralék, neveztek stb. szavak é-je az é zártabbá válásával is magyarázható, de valószínűbbnek tartjuk a fentebb említett visszafejlődési tendenciát. A kipzel 'képzél', líp 'lép' stb. szavakban egy e>é>é>i változás történhetett.

a>o:A szótóban: osztán 'asztán', motring 'matring'. Vittünk is osztán egy motringot. 'Vittünk is aztán egy matringot'.

Toldalékokban: asztalokot 'asztalokat', másikot 'másikat', lovakot 'lovakat', magunkot 'magunkat', magos 'magas', lábos /edény/ 'lábás', táblákot 'táblákat', kaszávol 'kaszával'. Belerakták az asztalokot, osztán kezdődött a vacsora. 'Berakták az asztalokat, aztán kezdődött a vacsora'.

A vizsgált területen tehát o hangot találunk a köznyelvvel és számos nyelvjárás nyelvhasználatával ellentétben néhány szótóban, toldalékban az a helyén. A megye területén csak elvétve találkozunk a > o hangváltozással, különösen a t tárgyrag előtt. Az osztán, kokas, lábos, magos szavakat azonban megyeszerte használják. A toldalékokban szereplő o valószínűleg megőrzéssel maradt fenn.

a > a: illetve o > a: A szóvégén: munka /de munkát/, ma /de mát/; a szó belsőjében: hermanika 'harmonika'. A burszában hermanikával muzsikáltak.

E jelenséget újabb keletű zártabbá válásnak tekinthetjük az a > a esetében, talán ezt igazolhatja az is, hogy egy-két szóban a még zártabb o helyett is ejtenek a-t, másrészt az a és az á megterheltsége lényegesen nagyobb.

á > ā: határozat 'határozat', határozatkipes 'határozatképes', csinātuk 'csináltuk', halásztak 'halásztak', montāk 'mondták'. Néhány szóban a köznyelvtől eltérően ā van az á helyén. Ez hangsúlyos és hangsúlytalan helyzetben egyaránt előfordul.

e > ē: egy 'egy', még 'meg', bē 'be', tőké 'tőke', kéndēr 'kender', rētēnētēs 'rettenetes', gērēnda 'gerenda' stb. Az ē-t /zárt e/ a megyében máshol nem használják. Fel-

tehető tehát, hogy a magukkal hozott ö hangot őrizték meg. Ma már azonban következtelenek e hang használatában, s nemcsak azokban a szavakban használják, amelyben az egyes nyelvjárásokban is él, nem is mindig ott, ahol az az egyes nyelvjárásokban megvan. Ez nyilván az elszigeteltség következménye.

A rövid időtartamú magánhangzó helyett hosszút használnak:

Hosszú ó, ő-t használnak o, ö helyett azokban a szavakban, amelyekben nem ejtik az l-t. Így pl.: vót 'volt', nyóc 'nyolc', szóga 'szolga', dógozni 'dolgozni', ócsób 'olcsóbb', hód 'hold/föld', fódozni 'foltozni', gyócs 'gyolcs'; vógy 'völgy', fód 'föld', ötözni 'öltözni', gyümölcs 'gyümölcs'.

Mindkét jelenséget az egész megye területén tapasztalhatjuk. A jelenség magyarázatára vonatkozóan többféle állásfoglalást ismerünk. Deme állítása szerint az l előtti hang megnyúlásakor az l nem maradhatott meg a szóban, mert a nyújtóhatás sokkal fiatalabb, mint ahogy az l kieséséről tudunk. A nyúlás okát az l hangtani természetében látja /vö.: i. m. 227/.

Bár a mássalhangzók vizsgálata nem tartozik a dolgozatunk témakörébe, mégis megemlítjük, hogy a hosszú időtartamú mássalhangzó helyett rendszerint rövidet ejtenek. Ez a jelenség, vagyis a hang időtartamának megrövidítése esetenként a magánhangzók használatára is jellemző.

Így pl. i helyett i: birok 'birok', égre nyiló 'égre nyíló', vizel teli 'vízzel tele', szívesen 'szívesen';
ü helyett u: háburu 'háború', bujni 'bújni';
ű helyett ü: gyűlis 'gyűlés', gyűrű 'gyűrű'.

Meg kell jegyeznünk, hogy a megye területén általánosabb jelenség a magánhangzó időtartamának megrövidítése, ezért feltehető, hogy ezt már a letelepedés után vették át.

Összefoglalva: a felsorolt példák alapján megállapíthatjuk, hogy az eltelt több, mint két évszázad alatt a letelepültek egynyelvűekké, mégpedig magyar nyelvűekké váltak. Magánhangzó-rendszerük lényegesen gazdagabb, mint a megye lakosságának magánhangzó-rendszere, mert ismerik és használják az ä, az g, az ä, az ë hangokat is. Beszédjükben érvényesül a magukkal hozott, és az e terület lakosságától átvett kiejtés, szóhasználat. Adtak, és vettek át szavakat, szófordulatokat. Bizonyos, hogy a ma élő fiúk és lányaik nyelvében már gyorsabb ütemű lesz a fejlődés, hiszen a felső tagozatos tanulók már a város iskoláiban tanulnak, együtt a városi gyerekekkel, a felnőttek is gyakrabban érintkeznek a város és a környék lakóival. Arra azonban feltétlenül vigyáznunk kellene, hogy e nyelvjárássziget nyelve egyenes irányban, fejlődjék tovább, a vadhajtasok ne találjanak itt táptalajra. Ebben segíthetnek a bókortelepüléseken élő, az ottani kultúr munkát végző, a nyelvünket szerető emberek. Azt is szükségesnek tartjuk, hogy a XVIII. században betelepített területek, városok és községek/Békéscsaba és környéke, Vác és környéke, Pest és környéke stb./ lakóinak /a betelepítetteknek nyelvét is megvizsgáljunk. Az e területeken tapasztalható jelenségekből ugyanis igen fontos következtetéseket vonhatunk le. Ezzel mind a nyelvtudomány, mind annak segédtudományai /történelem, néprajz stb./ gazdagabb lehetne.

A forrásművek megjelölésére használt rövidítések:

- Ht.   = Bárczi Géza: Magyar hangtörténet. Tankönyvkiadó,
Bp., 1958. 2.
- MNy.   = Magyar Nyelv. Folyóirat.
- MNyj.   = Magyar nyelvjárások. A KLTE folyóirata.
- MNyTK.   = A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai.
- NyK.   = Nyelvtudományi Közlemények.
- NyP.   = Nyelvészeti Füzetek.
- Nyr.   = Magyar Nyelvőr.
- TihAl.   = Bárczi: A Tihanyi apátság alapítólevele mint
nyelvi emlék.

V I R R A D A T A N Y Á N

1. Tanyánk multja

Felsősima városunktól, Nyíregyházától, 10-km-re, a Nyíregyházáról Kálmánházára vezető út két oldalán fekszik. Nem egységes terület, több tanyából áll. Központi részén fekszik Hosszúhát, a régi Simapusztai uradalom, ami jelenleg Felsősima központja. Itt működik a Tanács VB kirendeltsége is.

A felsősimai kirendeltséghez tartozó tanyák: Hosszúhát, Kézsai tanya, Polyák bokor, Samóka, Verescsárda, Benehalom, Csengeri tanya.

Felsősima területén a felszabadulás előtt egyrészt tirpák származású törpe és kisbirtokosok, másrészt a nagybirtok gazdasági cselédei éltek. A jelenlegi tanyaközpont: Hosszúhát, a Mármaroszigeti Református Kollégium tulajdona volt, 1200 kat. hold földdel. Ezt a "birtokot a Simapusztai bér gazdaság" néven Klár Sándor bérelte. A jelenlegi Lomb utca környéke Kézsai birtok volt, melyet Balika Sándor bérelt, területe 327 hold volt. A ma "Darázs utca és Majár utca néven ismert terület" Csengeriek /majd később Cserági János/ tulajdona volt. 520 hold területtel. A tanyán élő kis és középparasztok élete viszonylag jobb volt, bár őket is folytogatta a nagybirtok és a gondolkodásukban élő földszerzési vágy. A legsúlyosabb volt a sorsa a három, nagynak nem is mondható uradalom cselédeinek. A mai fiatalok már elfelejtették, de sokan nem is emlékezhetnek, akik a felszabadulás után születtek, de az öregek emlékezetében még él a régi cselédlakások emléke. A mai szemmel lakásnak sem nevezhető épületek voltak ezek. Egy közös pitvarból négy család nyomorúságos szobája nyílt, és ezek berendezését egy napon nem lehet

említeni a maival. Az épületek fala nedves, nyirkos, dűledező. A három birtokot főleg bérlők használták. Mivel nem a saját tulajdonuk volt, nem tartották szükségesnek az épületek karbantartását.

A fiatalok szórakozására nem nyílt lehetőség. Egyetlen szórakozás volt nyáridőben a dohánypajták és az istállók között citera, vagy egy szál hegedű zenéje mellett az "Ürgebál" /azért nevezték így, mert a gyepeken táncoltak/.

A tanya élete egyhangú volt. Ezt az egyhangúságot a háborús hírek zavarták meg. Minél jobban merült bele országunk Hitler rablőháborújába, annál keservesebb volt az emberek élete. Napról napra újabb behívók érkeztek. A kis- és közép-birtokosok feleségei és gyermekei művelték a földet, a családfő legtöbb helyen katona. Minden családtól lovat és szekeret rekviráltak a hadseregnek. Az uradalmak cselédházait is gyakran látogatta a kézbesítő SAS behívóval. Az uradalomban is az asszonyok és gyermekek munkájára szorultak. Meghozta a posta az első elesettek hírért. A lakosság elégedetlensége egyre nőtt. Nem sok öröme volt a bérlőnek sem, mert Klár Sándor zsidó volt. Ez pedig nem volt ember a fasiszta feneked előtt. Egy szép napon családjával együtt őt is elvitték. A kastélyba beköltöztek a szürke egyenruhás németek. 1944-ben újabb lakói voltak a tanyának. A nyírbátori járás zsidó lakosságát telepítette a csendőrség és a német katonaság a simapusztai uradalom dohánypajtáiba. Ezek a szerencsétlen emberek a higénia legalapvetőbb követelményeinek biztosítása nélkül éltek a gazdasági épületekben, pajtákban, ólakban szögesdrót kerítés mögött, csendőr és "SS" őrizet mellett. Ez az esemény is nagyban segítette a tanya lakóinak politikai fejlődését. Megdőbbentő volt az a bánásmód, ahogy a gettó lakóival bántak. Ez nem csak sajnálkozást váltott ki a tanyasiakból, de segítséget is. Míg ezek a sze-

rencsétlen emberek itt tartózkodtak, a cselédek a csendőri tilalom ellenére is megosztották szerény élelmüket az ott őrzött családokkal, gyermekekkel és öregekkel, betegekkel. Ennek ellenére nem egy család pusztult ebben az ideiglenes táborban. Elszállításuk után, az uradalom munkájának biztosítására ruszin munkaszolgálatosokat és orosz hadifoglyokat hoztak. A mindennapi munka mellett ismeretség, barátság alakult ki a családok és a munkaszolgálatosok között.

Ekkor már a háború lassan határainkon belül dúlt. A nép nagy része már felismerte, hogy ki az ellenség és ki a barát. Éjszakánként már a tiszta őszi csendben kelet felé füleltek, onnan várták az új világot, ami nem váratott magára sokáig. Ilyen körülmények között éhezve, rongyosan várta tanyánk népe a szabadulást, a háború végét. A kastélyban élő gyűlölt németek eltávoztak. Távozásukat a tanya népe megsiratta. Na ne értsük félre, nem az ő távozásukat sajnálták, de azt, hogy a tanyában lévő állatállományt mind elhajtották. Azon sajnálkoztak, hogy a már most jogosan magukénak érzett földet hogyan fogják megművelni igaerő nélkül. Közben a Vöröshadsereg egyre közeledett. Harcra kellett készülni. Ezt a németek is érezték és eltávoztak, de még egy pár "Stuka" támadás érte a tanyát, de ez az utolsó erőfeszítés volt, jött a felszabadulás.

2. Felszabadulás

Naponta újabb hírek érkeztek. A szovjet hadsereg már Debrecenben van. Már azt mondják, talán a városhoz értek. Az ágyudörgés egyre közelebről hallik. Német és szovjet harcokocsizó alakulatok között komoly harc folyik Hajdúdorog és Hajdúnánás között. Este a harc tüze idelátszik. A németek menekülnek. A tanyán csak átvonulnak a város felé, de kisebb harcok a felsősímai "Szekeres kanyarnál" voltak. A volt "Tyu-

kásház"mellett egy szovjet katonát temetnek. Olesmyovicsék mellett egy kilőtt tankból öt szovjet katonát temetnek el ideiglenes nyugvóhelyre. /Később ezeket a hősihalottakat a város temetőjében helyezték örök nyugalomra/. Végre csend lett a tanyában. 1944. október 22-én megjelentek az első szovjet katonák a tanyában. Félve,de reménykedve jönnek elő buvóhelyeikről az asszonyok, gyermekek, öregek és a tanyába lévő cselédek. Béke lett. Szabadság lett úrrá a tanyán. Az emberek reménykedtek, bár egy nehéz tél várt rájuk, hiszen kifosztva maradt a tanya.Bizakodtak, mert érezték,hogy most jön az új élet.

3. Új élet a tanyán

Felszabadultunk! Csend, nyugalom. Először alig mertek az emberek előjönni. Napok teltek el míg valaki bemerészkedett a városba.Onnan egyre megnyugtatóbb hírek érkeztek.Sok a baj, kevés az élelem a városban.A tanya megindult a város felé. Biztosítani kell a városi dolgozók életét. Segítenek, bár nekik is nehéz. Egy igen nehéz tél telt el. Közben hírekből megtudtuk, hogy Debrecenben megalakult a kormány. A tavasz örömhírt hozott, amit csak álmodni mertek, megvalósult. Megjelent a kormány rendelete,illetve az országgyűlés által hozott törvény a földbirtok felosztásáról. Tanyánkon is hamar határozott a nép.Megalakult a Földigénylő és földosztó bizottság.A bizottság elnöke Cs. Nagy Ferenc volt,tagjai pedig Bakó István és Novák Károly voltak. Sok éjszakába nyúló megbeszélés,mérés folyt míg az rendeződött.A földosztó bizottság 250 embernek juttatott földet. Minden családban a férj és feleség 5 holdat kapott,s minden további családtag után 1-1 holdat. Az özvegyasszonyok 2,5 holdat kaptak. Közben kitavaszodott. Hazaszállingóztak az emberek a katonaságtól, a hadifogságból. Ezen a tavaszon már mindenki

a saját földjén szántott. Sok volt a nehézség. Nem volt iga-
erő, vetőmag, szerszám, de a sok bajt leküzdötte a nép. Ek-
kor már volt pártfogója. Megalakult a Magyar Kommunista Párt
helyi alapszervezete. Megérkezett egy napon a régi bérlő fia,
Klár Dezső. Nem akart belenyugodni a kialakult helyzetbe.
Birtokba akarta venni a földet. Kiadta a parancsot, hogy most
már neki szántanak. Az sem baj, hogy nincs igaerő. Ott van-
nak a "leventék" majd azok húzzák az ekét. Persze, hogy a
kommunisták megmagyarázták neki, hogy abba nem egyeznek be-
le. Jobbnak látta, ha eltávozik, azóta sem tudjuk, hol van.

Ettől kezdve egyre fejlődünk, gazdagodtunk. Az árue-
létést is megszervezte a lakosság. Megalakult a népi szövet-
kezet, a földművesszövetkezet elődje. Ennek szervezői is a
kommunisták voltak. A szövetkezet elnöke Cs. Nagy Ferenc párt-
titkár lett.

Az első napoktól kezdve megkezdődött a tanítás az is-
kolában. A népben kielégíthetetlen tudásvágy volt. A régi
kastély két-három szobájából közös akarattal létrehozták a
tanya első kultúrtermét. Itt indult meg a kulturális élet.
Dobicz János és Csertő Endre fiatal tanítók vezetésével me-
galakult a MADISz /Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség/
helyi szervezete. Itt sokat vitatkoztak a múlttól, jelenről
és a jövőről. Megindult az öntevékeny művészeti munka is. Eb-
ben az ifjúsági munkában élen jártak: Szalóki Sándor, János,
Imre és Margit, Nagy Zoltán, Novák Anna, Ilona, Erzsébet,
Pázmándi József, Dósa Erzsébet, és még sokan mások, akiknek
fiai, lányai folytatják ezt a tevékenységet a KISZ-ben. 1946
tavaszán már Nyíregyházán a Kommunista Párt Rákóczi utcai
helyiségében tapsolt a városi közönség Nagy Zoltán hegedü-
lésének, Novák Ilonka énekének és a színjátésszók lelkes sze-
replésének.

Tanyánk épült, szépült, fejlődött. A földosztás után nem

maradtak meg az emberek a cselédházakban. A Földosztó Bizottság felosztotta a volt cselédházakat, gazdasági épületeket, mindenki ezeknek az anyagából kezdte felépíteni családi házat. Szinte a földből nőttek ki az új házak és utcák. Ez a fejlődés még a mai napig is folyik. Egyre szebb és szebb házak épülnek.

A tanyavilágban elavultnak látszott a közigazgatás régi tanyabírói rendszere. A tanácsok megalakulása után most már a régi cselédek is képviseltetik magukat a város vezetésében, a Városi Tanácsban. Az 1951-52-es években felépült a Tanácskirendeltség épülete, mely a postának és az orvosi rendelőnek is helyt ad.

Ugyancsak 1951 évben épült a Földművesszövetkezet boltja, mely később egy modern vendéglátóegységgel bővült.

1959-ben a tanya 200000 Ft-os beruházással egy kulturházat kapott, melynek építéséhez a lakosság igen nagy társadalmi munkával járult hozzá. 1961-ben kigyúlt a villany.

Mindez nem ment zavartalanul. Az 1956-os "vihar" itt sem ment el nyomtalanul. Félrevezetett^k akik már azóta megbánták tettüket, itt is garázdálkodtak. A már virágzásnak indult gazdaságot a "BÉKE" Tsz-t erőszakos külső hatással feloszlatták. Később újra alakult a sok kár után és ma is virágzik. Feltörték a szövetkezeti boltot és kifosztották, ezzel a lakosságnak és a népgazdaságnak súlyos kárt okoztak.

4. Kulturális élet

A felszabadulás előtti időkben a tanya közoktatását egy egyházi és egy községi népiskola látta el három tanítóval és két igen gyengén felszerelt tanteremmel. Ma korszerű nyolcosztályos általános iskola működik. Négy iskola kilenc nevelővel, hat tanteremmel. Az iskola tanyai körülmények között a lehető legkorszerűbben fel van szerelve. Évenként

egyre több tanuló fejezi be az általános iskola nyolcadik osztályát.

Növekszik a tanuló kedv a felnőttek között is. Azok a dolgozók akik régebben nem végezhettek iskolát, az esti iskolában tanulnak. 1964-évben 15, 1965-évben 25 hallgató vizsgázott a dolgozók általános iskolája 8 osztályában.

Egyre több tanyai fiatal tanul középiskolában, főiskolán, egyetemen. Tanyánkból nem egy tanító, tanár, katonatiszt, újságíró és más vezetőbeosztású dolgozó került ki.

A felszabadulás előtt a tanyavilágban ismeretlen fogalom volt a könyvtár és a kultúrház. Ma 1800 kötet könyv van a három fiókkönyvtárban.

1959. május 17-én avattuk kultúrházunkat. Azóta felszerelése állandóan gyarapszik és munkája egyre tartalmasabbá válik. Rendelkezik televízióval, rádióval, magnetofonnal és lemezjátszóval, valamint a társasjátékok egész sorával mely a klubfoglalkozások sikerét biztosítja.

Régen szinte ismeretlen volt a tanyán a rádió. Ma 145 rádió előfizető és 5 TV előfizető van a tanyán. Bekapcsoltott tanyánk a telefonhálózatba is három készülékkel.

Újság azelőtt csak a földbirtokoshoz és az iskolába járt felsősímán. Ma népünk igen sok újságot, folyóiratot olvas. Sok az előfizető, de van aki példányonként vásárolja a lapokat.

1965 évben a következőképen alakul az egyes lapok előfizetőinek száma:

Népszabadság:	19	Rádió és TV:	3
Népsport:	1	Szovjet Híradó:	3
Keletmagyarország:	40	Asszonyok:	1
Autó-motor:	3	Lobogó:	3
Élet-és tudomány:	3	Mezőgazdaság:	1
Figyelő:	1	Ország Világ:	2
Képes újság:	19	Szabad Föld:	105

Magyar Ifjúság:	19	Tanácsok Lapja:	3
Nők Lapja:	12	Néphadsereg:	1

A művelődési munkát eredményessé teszi, hogy a Felsősimán működő Párt, KISz, Népfrent és egyéb szervek vezetősége azonos együttműködésben áll a kultúrotthon és az iskola vezetésével, így együttesen oldjuk meg a legnehezebb problémákat is.

5. Termelőszövetkezeti mozgalom Felsősimán

Felsősima dolgozóparasztjai igen korán kezdték érezni, hogy a magángazdálkodás útjai rögzösek. Néhány család már 1949-ben kereste az utat a jobb boldogabb jövő felé. 1949. október 2-án 16 család megalakította a "BÉKE" szövetkezetet. Ekkor a szövetkezetnek 28 tagja volt, 210 kat. holdon gazdálkodott. Munkájuk már akkor is eredményes volt. Ebben az évben a közös vagyon elérte az 1 millió forintot. Állatállományunk 6 db. lóból állott. 1956. október 2-ig a fejlődés zavartalanul folyt. Ebben az évben 52 család, 74 taggal 540. holdon gazdálkodott. A közös vagyon értéke 3 149 000 Ft volt. Állatállományunk 16 ló, 47 szarvasmarha, 116 sertés, 183 juh volt. A további fejlődést azonban megakadályozta az ellenforradalom. 1956. október 24-én az ellenforradalmi események hatására a Tsz. feloszlott. A meglévő állatokat, épületeket és gazdasági eszközöket átvette a MÉK vállalat, valamint a fel nem oszlott Nyíregyházi SÁGVÁRI és DÓZSA Tsz.

1958. március 1-én újjáalakult a szövetkezet "BÉKE ÖRE" néven. 12 család 18 taggal lépett újra a közös gazdálkodás útjára 195 holdon. A közös vagyon a megalakuláskor 2.346.000 Ft, az állatállomány 8 db ló, 31 szarvasmarha, 25 sertés, 150 db. juh. Saját erőgép még nem volt, a gépi munkákat a nyírteleki gépállomás végezte.

1960 telén újabb válaszüthöz érkezett Felsősima lakossága. Választani kellett a régi és az új között. Ebben az

évben sokan választották a közös gazdálkodás útját. A "BEKE
ŐRÉ" Tsz.számszerűleg felfejlődött, majd a következő évben
újabb tagokkal erősödött. Ugyanebben az időben alakultak meg
az első típusú termelőszövetkezeti csoportok.

1960 évben 116 család 174 taggal 1349 holdon gazdálko-
dott. Az összes közös vagyon értéke 3.575.000 Forint. Állat-
állomány: 22 ló, 67 szarvasmarha, 230 sertés, 311 juh. Ebben
az évben vásárolt a szövetkezet 1 db Superzator erőgépet.

1962-től 1964-ig a szövetkezet a gyengén működő tsz-ek
közé tartozott. 1963-ban szakemberek jöttek a szövetkezet
segítségére. Jelenleg 2 agráregyetemet végzett, 1 kertésze-
ti technikumot, 2 mérlegképes könyvelői, 2 szakképzett köny-
velői iskolát végzett dolgozó működik a szövetkezetben. Fo-
kozzák az egyes munkahelyeken dolgozó tsz tagok anyagi ér-
dekeltségét, így a tagok jövedelme is nő.

1964. december 31-ig igen sokat erősödött a Tsz. A je-
lenlegi létszám 161 család, 212 tag. A földterület nagysága
1549 kat.hold. A tsz közös vagyona 7.848.000 Forint. Állat-
állománya: 27 ló, 131 szarvasmarha, 549 sertés, 50.000 db ba-
romfi.

Komoly géppark alakult ki. Saját erőgépeink: 1 db Super-
Zator, 2 db 1128-as, 1 db RS09-es traktor. Munkagépek: 2 db
gépvontatású vetőgép, 2 db tárcsa, 2 db gyűrűshenger, 1 db.
forgó borona, 1 db kultivátor, 1 db villanyfelvonó, 1 db mor-
zsológép, 1 db szalagfűrész, 1 db villanymeghajtású daráló.

1964 évben a Tsz tagsága az aratás idején egy kaszává-
gást sem tett, minden gabonát gépekkel takarították be.

Végeredményben a fő cél- amihez napról napra közele-
dünk, hogy a termelőszövetkezet tagsága boldogan éljen és
szórakozzon.

Az 1961 év, igen nagy lépéssel vitte előre a tanya szo-
cialista átalakulását. Ebben az évben alakultak meg az I.Tí-
pusú Termelőszövetkezeti csoportok. Egyénileg dolgozó pa-
raszt Felsősimán gyakorlatilag nincs.

Jelenleg területünkön három termelőszövetkezeti csoport működik. Főbb feladataik a következők:

1. "HALADÁS" Tszcs. Alakult 1971. február 28-án. 15 család 34 tag. Szántóterület 110 kat. hold. A fel nem osztható közös vagyon 58.000 Ft.
2. "ÚJ TAVASZ" Tszcs. Alakult 1961. február 20-án. Taglétszáma 34 fő. Szántóterület 212 kat. hold. Új telepítésű erdő 20 kat. hold.
3. "PETOFI" Tszcs. Alakult 1961. február 26-án. Szántóterületük 430 hold. Tagok száma 45 fő. Közös vagyonuk értéke 200.000 Ft.

Mindhárom termelőszövetkezeti csoport eredményesen gazdálkodik. Teljesíti állammal szembeni kötelességét. Egyre több árut termelnek. Igyekeznek közös vagyonukat növelni.

Ez a kis rövid írás talán érzékeltetni tudja azt a fejlődést ami tanyánkon 20 év alatt végbement. Ez a 20 év gazdag eredményekben, de küzdelmekben is. Népünk sikereket ért el. Napról napra szebben boldogabban élünk. Ezt persze nemcsak a magunk erejének köszönhetjük. Segített a Párt és a Kormány. Nem utolsó sorban a felszabadító Vörös Hadsereg. Erdemes most hazánk felszabadulásának 20. évfordulóján ezen elgondolkozni. Mindezt a fejlődést, a jólétet, fényt, művelődést nekik köszönhetjük. Talán éppen Felsősima határában elesett hős szovjet katonák véréből fakadt az új élet, a szabadság. Érettünk, a mi szabadságunkért áldozták életüket. Nekik köszönhetjük a szabadságot, azt, hogy most más virrad a tanyán.

Őrizzük meg emléküket!

Tudjunk élni a szabadsággal!

Felsősima, 1965. április

MÁRKUS MIHÁLY:

A TIRPÁK ETNIKAI CSOPORT KIALAKULÁSA

Bevezetés

Az, aki az utolsó évtizedekben figyelemmel kísérte a hazai vagy a külföldi néprajzi szakirodalom kiadványait és különböző nemzetközi néprajzi konferenciák, szimpóziumok rendezvényeinek programját, észrevehette, hogy a középeurópai népek etnográfusai az utóbi időkben igen jelentős érdeklődést tanusítottak az etnosz és etnikum, a népi kultúra, a néphagyomány és annak integrációja, a kisebb etnikai /néprajzi/ csoportok keletkezése és kialakulásának problémái iránt.

Az alábbiakban a fenti fogalmak sorából elsősorban az etnikai /néprajzi/ csoportok keletkezésének és kialakulásának egyik regionális változatához szeretnénk hozzá-
szólni. A példaként felhozott néprajzi anyagot, éppen annak interetnikus jelentősége miatt Nyiregyháza szlovák eredetű "tirpák" lakosságának a múltjából meritjük.

- Részben már ismert adatokra támaszkodunk, azonban a bizonyító anyag felsorolásában számos eddig kevésbé ismert adatra is hivatkozunk. Ezeknek a közzétételét nemcsak a szaktudomány, - de a nagyközönség is kíváncsának tartja.

A hazai etnikai csoportok keletkezésének és további kialakulásának kérdéseivel a magyar kutatók már a 19. század eleje óta foglalkoztak. A kérdés intenzívebb és átgondoltabb vizsgálatára azonban csak a jelen század első

felében került sor. Szomszédaink közül az etnosz és az etnikum, az etnikai népcsoportok problémáival a szovjet kutatók is sokat foglalkoztak. Kutatásaik eredményeit a Szovietszkaja etnografia c. kiadványból ismerhetjük meg. Hasonló figyelmet szenteltek ezeknek a kérdéseknek a lengyel és a csehszlovák néprajzosok is. A szlovák etnografusok közül először J. Podolák foglalkozott a szlovák etnikai csoportok kialakulásával, utána A. Pranda próbálta rendszerbe foglalni a szlovák etnikai csoportok és tájak történeti alakulását és gazdasági körülményeit. E kutatások vázlatos felsorolásából is láthatjuk, hogy az etnikai kérdéseknek elég tekintélyes, s az összehasonlításra alkalmas szakirodalma van. A magyar és nemzetközi kutatások anyagából mindjobban kihámozható az a váz, jobban mondva azoknak a "kritériumoknak" az összessége, melyeknek a segítségével meghatározhatjuk az etnikai népcsoport egyetemleges fogalmát.

E kritériumok sorába elsősorban azokat a külső vagy belső 'etnikus jeleket' soroljuk, melyek észrevehető módon különböztetik meg az illető népcsoportot a környező szomszédaitól. Ezek megnyilvánulhatnak:

- 1, a szomszédoktól eltérő, /más/ eredet- vagy származástudatban,
- 2, eltérő nyelvi- /vagy nyelvjárási-/ különbségben,
- 3, az illető népcsoportra vonatkozó külön elnevezésben,
- 4, az endogámia következetes betartásában,
- 5, a környezettől eltérő, más vallásfelekezethez való tartozásban,
- 6, a népcsoportnak valamilyen földrajzi tájban, történeti, gazdasági, jogi, önkormányzati szervezetben való tartós együttélésében,
- 7, etnokulturális vonások azonosságában, /pl. település-

formában, lakásban, viseletben, táplálkozásban, életmódban, szokásokban, hiedelmekben, és egyéb folklór-hagyományokban/ s végezetül:

8, interetnikus hatások révén kialakult integrációs je-
lenségek helyi specifikumaiban.

1. A tirpák etnikum néprajzi sajátosságai

Tekintsük most át a fentebbiekben felsorolt 'etnikus' értékű kritériumokat, s alkalmazzuk azokat az 1753-54-ben Nyiregyházára telepedő, szlovák eredetű, ma már persze jelentős akulturáción átment, elmagyarosodott helyi lakosságra.

Az 1753-54-ben Nyiregyházára telepített lakosságnak a magyar etnikumtól eltérő eredet-, származás-tudata vitán felül áll. Ez eltérő származás-tudat régebben sokkal elevebb volt mint manapság./Különösen a bokortanyákon./ Még a századforduló éveiben /1890-1900/ igen sok tanyai gazda- és taksás-család számon tudta tartani egykori "falsómagyarországi" eredetét. Régebbi családi hagyományokból, család-összeírásokból, anyakönyvi feljegyzésekből is láthattuk, hogy korábban sokkal gondosabban tartották nyilván a származáshelyüket. Ezt az idegen származástudatot a még ma is használatos szlovák családnevek is jelzik. /Tomasovszky, Gerlicky, Turcsán, Lipták, stb./.

Az eltérő származástudathoz kezdetben szervesen hozzátartozott a második megkülönböztető etnikus jel: a nyelvi különbség. Ez azonban a későbbi, magyarsággal való együttélés során igen jellegzetes, szlovák-magyar két-nyelvűségbe csapott át. Ebben a kezdeményező szerepet a békésmegyei, vagyonosabb gazda-réteg játszotta. A később

betelepülő zólyomi, honti, nógrádi, gömöri, zempléni szegényebb sorsu taksás családok Nyiregyházára való érkezésük után még sokáig egynyelvűek maradtak, s a szlovák nyelvet is saját nyelvjárásukban beszélték. Ebben a sajátos, magyar etnikummal körülzárt környezetben a különböző időben és különböző helyről származó szlovák családok közt először egy sajátos, helyi /nyiregyházi/, belső nyelvi és etnikai integrációs folyamat zajlott le, mely a későbbiek során egy specifikus helyi /nyiregyházi/ szlovák /és magyar/ nyelvjárásnak vetette meg az alapját. A két-nyelvűségnek ez az állapota eltartott egészen a világháborús évekig. E csaknem kétszázéves sajátos nyelvi integrációs folyamatot maguk a szlovák dialektológusok is helyi specifikumnak minősítették. E megállapítás is támogatja az itteni lakosság etnikai csoport voltát.

A fenti megállapításnak jogosságát nyomatékosan alátámasztja az a körülmény, hogy a tiszántúli magyarság az itteni szlovácul /tótul/ beszélő, vagy csak a kétnyelvű szlovácul is beszélő lakosságot egyöntetűen "tírpák"-nak nevezi. Ennek - mint tudjuk, szlovák nyelvjárásbeli és társadalomrajzi, valamint a magyarsággal való együttélésből eredő interetnikus okai vannak.

A tírpák elnevezés a szlovák nyelvjárásokban ismert trpák szóból származik, melynek Nógrád megyében gunyos értelmezésű, 'nagyon egyszerű, paraszti nyelvjárást beszélő ember' jelentése van. Ismerték ezt az elnevezést a szlovák néprajztudomány klasszikusai is, elég ha itt most csak J.Čaplovič, J.Safarik és P.Dobsinsky neveit sorolom fel. A trpák szónak mai használatával a Nógrád megyei Sámsonházán is találkoztam. Skultéty Mária 68 éves adatközlőm a buceuzáskor bocsánatomat kérte, hogy adatközlése során csak olyan egyszerű, trpák kifejezésekkel élt, ma-

gárol is azt mondotta, hogy trpák /My zme trpáci."/

Ismerik a trpák, trpáci elnevezést a pilisi szlovákok is. Itt is a trpák-nak gunyos értelmezését ismerik. Hasonló néven nevezik a bácskai Bajs község szlovák lakóit is: ott is az elnevezésnek gunyos melléke van.

Ugy véljük, hogy az egykor gunyos tartalmu trpák-tirpák elnevezést is ezeknek az analógiáknak a segítségével lehet a legelfogadhatóbban megmagyarázni. A századforduló éveiben a tirpák elnevezés is még gunyos tartalmu volt. A jelen század elején azonban a tirpák népnév kezdte elveszíteni gunyos jelentését. Lassan a békési származásu gazda- családok is megbarátkoztak vele, s rászoktak a használatára. Ma már csaknem minden nyiregyházi lakos - főleg ha ebben a városban született, - elfogadja, hallgatólag eltűri - ha tirpáknak nevezik. A tirpák népnév tehát eredetileg egy szlovák nyelvjárást jelölő, kissé gunyos tartalmu elnevezés volt, mely azonban itt Nyiregyházan a szabolcsi magyarság interentikus közreműködésével ma már a nyiregyházi szlovák eredetű - elmagyarosodott lakosság etnikai csoportnévévé vált.

Régebben az evangélikus vallás is a nyiregyházi szlovák-tirpákok jellegzetes, etnikai jegynek minősülő kritériuma volt. A megye többségét ugyanis reformátusok alkották, s a maradékot a görög- és római katolikusok egészítették ki. Az egész megyében, sőt egész Tiszántúlon, csak a nyiregyházi szlovák-tirpákok tartották a luteránus hitet. A későbbi szlovák beszivárgók között volt elég sok római és görögkatolikus is, ezek azonban egy-két nemzedék leforgása során felszivódtak a magyarságba.

Ez az eltérő hit okozta azt is - hogy az idetelepedett szlovákok szigorú endogámiában éltek. Nemigen házasodtak össze magyar családokkal. Ez alól kivételt csak a

19. és a 20. század fordulóján, - itt is inkább csak a városi lakosságnál találtunk példát. A határbeli tanyákon élő földműves szlovák-tírpákok csaknem a felszabadulásig élték a maguk zárt életét.

Tudjuk, hogy a különböző etnikai csoportoknak tér-és időbeli kialakulásához a fenti kritériumokon kívül még számos kedvező természetföldrajzi, gazdasági és politikai tényezőkre, bölcs vezetőkre, irányító szervezőkre is van szüksége. Nyiregyháza esetében ez a kedvező légkör és az említett feltételek, - ha nem is egészen zavartalanul, - de csaknem a letelepedés első éveitől kezdődően viszonylag biztosítva voltak.

A gróf Károlyi Ferenc által felkínált, nagyon gyér népességű nagycserkeszi, nyiregyházi és simai "puszták" földrajzilag igen előnyös helyen, a megye központjában, kereskedelmi és forgalmi szempontból is jelentős útkereszteződés vonalában feküdtek. A békésmegyei jobbágygazdák bölcs előrelátásának kell tehát tekinteni azt a tényt, hogy amikor az állandó letelepedés színhelyéről kellett véglegesen dönteni, Nagycserkesz helyett inkább a vízben bőségesebb Nyiregyházát választották lakóhelyül. Ezzel a jótermő szállásföldek sorsát döntötték el. A városkörüli "pázsitokon" könnyebb volt az állattartás gondja is az első években.

A gazdasági tényezők sorában igen pozitíven kell értékelnünk a Károlyi Ferenc által nyújtott kedvezményeket is. A békésmegyei szabadköltözködési joggal bíró jobbágygazdákat a gróffal kötött szerződés értelmében csupán évi 1 aranyforint fizetésére kötelezték. A jobbágyi kötelezettségeknek e fajta gyakorlata ismert volt Nógrád megyének szlovák telepesekkel "megszállott" falvaiban is. /Diósjenő, Kálló, Kazár, Verebély, Pásztó, Szendehely, Szé-

csény, Szécsényke falvakban, főleg a Grassalkovich által telepített helyeken./ A nyíregyházi néphagyomány szerint a robot pénzen való megváltásának kialakulása Petrikovics János érdeme.

Az akkori feudális Szabolcsban ilyen gazdasági kedvezményeket nem ismertek. E szokatlan jelenség miatt a nyíregyházi jobbágygazdákat megkülönböztetésként "aranyos"-oknak nevezték a környék lakosai. E gazdasági kiváltságok szintén hozzájárultak az etnikai kritériumok alakulásához.

A szóvátett gazdasági kedvezményeket politikai és adminisztratív, főleg önkormányzati szabadságok is kísérték. A békésmegyei jobbágygazdák kezdetben Petrikovics János vezetése alatt, mondhatnánk szervezett formában költöztek át Nyíregyházára. Jövetelük alkalmából magukkal hozták Reguli Sándort, mint a leendő község nótáriusát, tanítójukat, Johanides Jánost, papjukat, Vandlik Mártont, és jónéhány olyan mesterembert is, akikre az új lakóhelyükön okvetlen szükségük volt, pl. csizmadiákat, kovácsot, ácsmestert, szücsöt, vargát, stb. Nem a véletlen műve - s ebben nemes Petrikovics János csizmadiamesternek is érdeme van, hogy az áttelepültek sorában a jobbágygazdák és mesterek közt néhány rangját rejtett nemes család is meghúzódott. /Reguli, Jeszenszky, Kovács, Trsztyánszky-Figura, Nagy/.

A Békés megyei csoport mindjárt átköltözködése után megszervezi "önkormányzatát". Az évről évre újonnan választott előljáróságot kezdettől fogva mindig a legértelmesebb, lehetőleg közbizalomnak örvendő, írástudó, s lehetőleg kétnyelvű jobbágygazdából vagy jobbnevű mesteremberekből választották. Ezt az előljáróságot maga Károlyi Ferenc és a jószágkormányzók, ispánok is támogatták. /Erre különösen a vallásügyi sérelmek orvoslása miatt volt

szükség./ Tanulságos, hogy a telepesek folyamodványait maguk a latinul tudó ispánok, gazdatisztek fogalmazták. /Pl. Dióssy, Szaplóczay/. A kérelmeket pártfogólag továbbították a megye vagy a Helytartótanács képviselőihez.

A Károlyi-birtok ispánjai sokszor keresztkomasságba kerülnek, /sokszor össze is házasodnak/ a békési származásu, rangosabb és vagyonosabb gazdák leszármazottaival. /Pl. a Zrak-Pápai lányt egy nemes Dióssy veszi el feleségül./ Nézetünk szerint a nyíregyházi jobbágy-gazdák etnikai öntudatának kifejlesztéséhez a telepítés idején néhány - ma már az ismeretlenség homályába burkolt személy is tevékenyen hozzájárult. Ezek közül első helyen kell megemlíteni a feudális, uralkodó osztályhoz tartozó Károlyi Ferencet, ennek korai halála után a "szemihályi grófot" - Dessewffy Sámuel, akiről még a múlt század második felében is sokat beszéltek az öreg, városban lakó tírják gazdák. Keveset tudunk a telepítés szervezőjéről, Petrikovics Jánosról. A krónika őt is nemesi származásúnak tudja, azonban a nyíregyházi nemések nem igen tartották evidenciában. Szarvasról jött át Nyíregyházára, családja azonban szintén nógrádi eredetű volt. A hagyomány úgy tudja, hogy fiatalabb korában Osgyánban kijárt néhány latin iskolát is. Tanulmányait nem tudta befejezni s ezért tanulta ki a csizmadia mesterséget. Világlátott, vásárba járó embernek ismerték, sokat járt Csabára, ott jó barátságban volt Regulí Sándor tanítóval és Vandlík Márton evangélikus lelkésszel. Amikor az áttelepülésre került sor, rábeszélte csabai barátait, hogy tartsanak vele. Népszerű embernek tartották. Mint csizmadia sokmindenhez értett, Nyíregyházán saját maga építette fel takaros, nádfedélű házát. Ugyes kertész is volt, ismerte a kerti és a vadvirágokat. Károlyi Ferenc sokszor magához hívatta Nagykároly-

ba, tanácskozott vele. "Impopulációs tevékenységéért" a gróf dusan megjutalmazta, telket és szállásföldet utalt ki számára. A néphagyomány szerint a nyiregyházi határ legjobb földjét kapta, mely a mai Sulyán bokorban csaknem napjainkig "Petrikovicka" néven volt ismert a tírják gazdák között.

Petrikovics János legfőbb érdeméül kell tekintenünk, hogy korlátlanul bírta Károlyi Ferenc bizalmát. Szarvasi származású tírják gazdák elmondása szerint az ő közbenjárásának köszönhető, hogy amikor a szarvasi jobbágygazdák átköltöztek Nyiregyházára, a gróf vetőmaggal segítette ki a rászorult családokat. Mint mondják, Petrikovics Nyiregyházára való átköltözése után is sokat járt Nagykárolyba, kezelte a Károlyi-kert virágos és gyümölcsös kertjét. A különböző urasági "hajdu"-szolgálatokért külön díjazást kapott. Ezért sokan irigyelték sorsát. Károlyi korai halála után is sokat járt le Károlyba, ahol Károlyi Antal gróf feleségének - Harruckern Jozefa megbízásából továbbra is ellátta a kertészi teendőket.

A Károlyi-család megbizta Petrikovicsot további jobbágycsaládok toborzásával. Petrikovics ellátogatott a nőgrádi, gömböri és honti evangélikus felvekbe - s onnan is toborzott szlovák telepeseket. Ez utóbbi tevékenysége miatt igen sok nyiregyházi családban elvesztette népszerűségét. Petrikovics érdemei azonban vitathatatlanok. Megérdemelné - hogy a város méltóképen, /legalább egy utcánévvel/ megörökítse emlékét.

Igen nagy érdemei vannak Miskolczy Mátyásnak is. Mint a város érdemes jegyzője hosszú éveken át, eredményesen fogta össze a város lakóinak dolgait, ügyeit. Negyvenhat éven át volt a város főjegyzője. Ez idő alatt 26, sokszor évenként váltakozó főbíróval együtt irányította, vezette a város ügyes-bajos dolgait. Az ő főjegyzősége idejében

zajlott le az örökváltás, melynek egyik legfőbb előkészítője volt.

Az irányító és szervező személyiségek tekintetében tehát nem volt hiány. Tevékenységük szintén jelentékenyen hozzájárult a helyi népcsoport kialakulásához.

Mint a fentiekben láthattuk, az 1753-54-ben Nyíregyházára települt jobbágygazdák, mesterek, zsellérek és nemes családok két nemzedék leforgása során lélekszámban megnövekedtek, egyes családok meg is vagyonosodtak és az összeházasodás során egészen összefonódtak.

Az egyelőre jobbágysorban élő, de vagyonosodása révén erősen polgárosuló közösség tagjai a 18. század utolsó évtizedeiben kezdtek már nagyobb emberi szabadság után vágyódni. A szabadsághoz vezető kiutat csakis az örökváltás megvalósításával találták elérhetőnek. Hosszabb előkészületek és tanácskozás után hozzá is fogtak annak megvalósításához. Szinte erejüket meghaladó, hatalmas gazdasági és társadalompolitikai vállalkozásba fogtak. Közös szabadságvágyuk indítékaként, tanácsadók és bölcs vezetők tervei alapján, a feudalista államszervezet kereteit feszegetve, a törvényes jogszabályokkal szembeállva, tetemes anyagi áldozatok árán megvásárolták a város és határának földesuri jogait, s szabad polgárokká váltak. Az Alföldre települt szlovák kolóniák közül - Szarvast és Békéscsabát is megelőzve - elsőként váltják ki magukat a jobbágyság sorából. Ezzel az országos jelentőségű társadalmi és gazdasági "kiugrással", egy sokkal szabadabb "külön élet-utra" léptek. A "szabadalmas Nyíregyházáért" folytatott küzdelemben egyformán résztvettek a nemesek, a jobbágygazdák, valamint a mesteremberek és a zsellérek is.

A további kritériumok sorában jelentős szerepet játszottak az etnikulturális tényezők is. Ezek között a leg-

első helyet a tanyai település-forma: a "bokortanyák rendszere" foglalja el.

A bokortanyák fogalma alatt az itteni tirpák gazdák sajátos, külső, határbeli településformáját értjük. Kezdetei visszanyulnak a 18. század második felére és szorosan összefüggnek az itteni tirpák gazdák egykori állattartó és később földművelő életformájával. A kezdetben minden jobbágygazdának jutó "szállásföldeken" állatokat tartottak és egy kevés földet is megműveltek. Téli időszakban védettebb sztrungákat, karámokat és istállókat építettek és abban tartották az állatállományukat. Ezeket az épületeket nem szétszórva, de a felvidéki láz-ok, /kopanicák/ mintájára szorosan egymás mellé építették. Ezeket a téli időszakban az örökváltság idejéig inkább csak a szolgák lakták. Amikor azonban a megváltott szállásföld öröktulajdonba ment át, a nyári időszakban a nyári munkák végzésére /ideiglenesen/ maguk a gazdák is kiköltöztek. A 19. század második felében azonban már igen sok gazda, főleg fiatalon házasodott gazdafiuk - véglegesen is kiköltöztek a határbeli szállásaikra. Az addigi - főleg állattartás funkcióit ellátó - építményeket rendes lakóházakkal is kiegészítették. Ezzel kialakították az ugynevezett bokortanya rendszert. Az így épített gazdaházak, istállók udvarok, mai nevükön már 'tanyák' - rendszerint valamilyen út mentén, kör-, vagy háromszög alakú térség formájában rendeződtek. Az egymás mellé épített házakban elsősorban rokon családok helyezkedtek el.

Ezt a sajátos határbeli, kis hegyi falvakra emlékeztető külső települési rendszert a magyar földrajzi és néprajzi szakirodalom a századforduló éveitől: "tirpák" specifikumként tartja számon. A tirpák bokortanyáknak a békési és bácskai szlovákok közt is vannak ilyen külső,

határbeli szállásai. Ezeknek azonban nem egészen azonos a strukturája. A tirpák-bokortanyák eredet, funkció és szerkezet tekintetében az erdőirtásokon keletkezett közép-szlovákiai "láz"-okra hasonlítanak leginkább. Nagyjában elmondhatjuk róla, hogy ez a Kárpátmedencében sokfelé ismert állattartó, teletető és később állandóvá váló településforma a sajátos magyar-szlovák interetnikus kapcsolatok révén vált jellegzetes nyíregyházi településformává.

Az etnokulturális sajátosságok egyikét alkotta a tirpák népviselet is. A századforduló első évtizedeiből még élénk emlékezetünkben élnek a tirpák gazdák jellegzetes, nemesposztóból szabott, fehér és fekete cifra-szűrjei /sírlicá-i/, gubái, valamint a nyíregyházi ködmönös-szűcsök által készített rövid ködmönai /kožuch/. Itt kell megemlíteni a kocsiban használt fehér és fekete, díszesen kivarrt bundákat, a férfiak széles, házivászonból vagy gyolcsból készített bő-gatyáit, az elmaradhatatlan kékfestős mintájú surcait, a vagyonosabb és rangosabb tirpák nemesgazdák bécsi kék posztóból varrott, fekete zsinóros ünneplő ruháit, a jellegzetes "Kossuth"-vagy "pandur"-kalapot, s a szintén jellegzetes nyíregyházi ráncos vagy keményszáru csizmát. Még az első világháború éveiben a tirpák gazdasszonyok többsége télen csak nagykendőben járt, a fiatalabbak virággal kivarrott fekete atlasz- vagy kásmir kendőben, cifraködmönben árulták a piacon termékeiket. Az idősebbek sokszor rángolt, sötétes, bő, fodros szoknyákban /gečela/ jártak. A szegényebbjen rendszerint bő-ujju fehér ingváll /oplecko/ fehérlett, fejükön kendő, lábukon könnyű kis női csizma - vagy ha lányról volt szó: cipellő /topánka/ feszített.

A mai - legidősebb tirpák gazdák véleménye szerint - a nyiregyházi tirpák gazdát vagy gazdasszonyt a viseletéről száz ember közül is meg lehetett ismerni. Ezek az adatok mind azt igazolják, hogy ezek a szemmel is látható etnokulturális 'jelek' mind hozzájárultak a tirpák népcsoport kialakulásához.

E népcsoportra ugyancsak jellemző a gazda-szekér és a valamikor nagyon népszerű, kétkerekű féderes taliga. Ennek Nyiregyházán kétféle változatát is használták. A gazdák a gazda-taligákon közlekedtek, a városban lakó személyszállító taligások pedig fiáker-taligát használtak. Ezeket a járműveket egészen a II. világháborúig általánosan használták. A személyszállító taligások foglalkozása is helyi specialitásnak volt mondható. Sajnos ma már hirmondójuk se maradt.

E kétkerekű járművel szorosan összefüggött a nyiregyházi tirpák gazdák lótartása is. Ma már csak kevesen tudják, hogy a nyiregyházi huszárezred /s magának a huszárlaktanya/ elhelyezésének a kérdése egyik legfőbb indoka az itteni gazdák hírneves lőtartásával függött össze. A bokortanyákon még élnek idősebb tirpák gazdák, akik határozottan állítják, hogy a gazdálkodásuk során a legfőbb jövedelmet a katonaságnak nevelt és azoknak eladott lovakból teremtték elő. A jó tirpák lovaknak nemcsak Tiszántulon, de az idegen, sokszor külföldi lószáértők előtt is megvolt a jó hírneve. A századforduló éveiben - elvétele a világháború utáni években is, a legjobb tirpák lovakat külföldi /legtöbbször zsidó kereskedők/, Olasz- és Oroszországba, Ausztriába szállították. Szívesen látogatták a nyiregyházi vásárokat, a lópiacot az Eperjes- környéki sárosi földbirtokosok és fuvarosgazdák. Sokszor ellátogattak az itteni vásárba lengyelor-

szági zsidó lókupecsek is. Ezek főleg a sárga színű, fiatal lovakat keresték és szállították észak felé.

A nyíregyházi tirpák gazdáknak jó híre volt a Kassa melletti Kassaujfalu hentes-kupecsei között is. Mint tudvalévő, a 19. század második felében ezek a kassaujfalusi "hentes-kupecsek" a híressé vált "kassai sonká"-hoz és a "csécsi szalonná"-hoz való hus- és zsiranyagot az itt /kukoricán, darán és korpán/ hizlalt mangalicából teremgették elő. A nemrégén lebontott Buza téri "Bundi kocsmá" vendégszobái a vásár előtti napokon mindig megteltek ezekkel a szlovák hentes-kupecokkal. A hentes-kupecok véleménye szerint a nyíregyházi tirpák gazdák mangalicái igen edzett, szívós és jó husu sertések voltak.

Polytathatnánk a hasonló jelenségek további ismertetését, erre azonban e rövidre szabott beszámoló nem ad alkalmat. Igen tanulságos volna például a tirpák családok családi és közösségi, színes szokásaival, babonás hiedelemvilágával is megismerkedni. Ezek természetszerűleg a mai társadalmi és gazdasági struktúra változása következtében - mint szükségtelen elemek, - már nagyjából kihaltak, helyüket a mai, haladó világszemlélet elemei foglalták el.

2. A "tirpák" népnév és öntudat kialakulásáról

A több mint 200 éves fejlődésfolyamat során az itteni szlovák telepes-családok egymás után több gazdasági és társadalmi formáción mentek keresztül. Tudjuk, hogy a kolonizációjuk folyamata sem volt teljesen egyforma. Voltak, akik még a feudalizmus évszázadában vertek itt gyökeret, - de voltak, akik csak a kapitalizmus évtizedeiben érkeztek Nyíregyházára. A legutolsó ilyen rajok az I. világhá-

boru éveiben illeszkedtek be a város társadalmába. A korábban érkező, - békésmegyei származású gazdacsaládok, - hamarabb aklimatizálódtak a szabolcsi környezetbe. Közülük már az érkezés idejében igen sokan kétnyelvűek voltak. Később érkező /főleg a környező szőlőkbe és pássitokra települő/ családok csak itt váltak kétnyelvűekké. Ez az átmenet olykor két nemzedéken át tartott. Ezt az eltérő, belső nyelvvállapotot igen szemléletesen illusztrálja a "trpák-tirpák" etnikai csoportnév keletkezése és további alakulása. A tirpák népcsoport az utolsó évtizedek során már átment a szlovák-magyar nyelv cseréjén. Így a tirpák népnév ma már nem jelöli csak a szlovák etnikum lakosságot, hanem nyelvében és érzületében magyarrá vált 'szlovák eredetű' polgárokat is. Ezt a jelentéseltolódást úgy a magyar néprajz-, nyelv- és történettudomány is szankcionálta és ilyen értelemben használja. Ez az akulturációs s részben asszimilációval is egybekötött integrációs folyamat a múlt század közepén kezdődött, s a magyar nyelvű népiskolák általánossá válásával tovább folytatódott. A városi lakosság nyelvcsereje már a századforduló éveiben végbement. A tanyákra kihuzódó lakosság még egy jó ideig kitartott korábbi anyanyelve mellett.

A Békés megyéből Nyíregyházára átköltöző szlovák telepesek nyelve és kultúrája a 18. század második felében nagyjában azonos volt a többi Alföldre telepedő szlovák népszigetek erősen szlovák-palócos műveltségével. A 19. század elejétől kezdve ezt a kultúrát átszövik és színezik egyénenként beszivárgó gömöri, abauji, sárási és észekzempléni szlovák, rutén-ukrán rajok is. Ebben a magyarsággal körülvett szabolcsi térségben sajátos történeti képződményként formálódik ki a helyi tirpákság sajátos etnikai arculata.

Igen tanulságos, hogy a szlovák-magyar nyelvcsereán átlépett tirpák származása városi lakosság soraiból néhány országosan elismert jónevű író és költő is került ki. Elég ha ezek közül most csak Krudy Gyula, a két Vietórisz testvér: József és István, s végül Váczi /Vital/ Mihály nevét említjük meg. Igen helyénvalónak tartjuk Gundá Béla megállapítását, hogy: "aki az etnikai csoportok jellegzetességeit" akarja közelebbről megismerni, akkor ezeket az "írók, költők és egyéb művészek alkotásain keresztül is kell megvizsgálni".

Krudy Gyulának csak az édesanyja volt tirpák származása, mégis az író prózai műveiben jó érzékkel és válogatott szavakkal írta le a tirpák parasztokat, szinte a konokságig menő szorgalmát és takarékoságát. A tirpák parasztról írt jellemzését örökérvényűnek tartjuk.

A városban lakó, kétnyelvű tirpák családból származó értelmiségiek sorából eminens hely illeti a két Vietórisz testvért. Vietórisz József - az érzésben és nyelvben már teljesen magyarra vált akadémiai koszorus költő - a régi tirpák örök iránti, mélyen átérzett tisztelete és hálája jeléül művészién fordította le magyar nyelvre a szlovák evangélikusok több száz éves, igen kedvelt, Transzcius néven ismert énekeskönyvét. A kétnyelvű költő szívében már kora gyermekkorában megfogant a fordítás szükségességének a gondolata. Nyiregyháza méltán lehet büszke a soraiból kiemelkedő, magyarul verselő "poétájára" és mélységesen átérzett interetnikus, humanista szolgálataira. Hasonló tisztelet illeti meg testvérét, Vietórisz Istvánt is, aki a harmincas évek végén "Tirpákok" cím alatt hat énekre tagolt klasszikus hőskölteményben 'énekelte' meg a különböző helyekről összeverődő, főleg evangélikus vallású ösöket, a "Nyiregyházán egygyéforrt tirpák lakosságnak" köz-

delmes multját és sorsát. A szépen zengő, lágy hexametekben gördülő epikai munka szintén a helyi lakosság önálló népcsoport-tudatának értékes "költői" bizonyítéka.

Az országos hírnevet elérő poéták sorát Váci Mihály nevével zárhatjuk le. Míg Krudy Gyula inkább a Békés megyei származásu, tanyai gazdák önérzetét, észjárását, büszkeségét rajzolja meg, addig Váci Mihály a később jövő, homokra szorult szegénységnek, a cselédek, béresek sorsát és küzdelmes életét örökíti meg. Váci Mihály a nyírségi homokba kapaszkodó jegenyék, akácok, nyárfák, a tipikus szabolcsi táj, az "én szőke városom" lirikusa. Igen figyelemreméltóak még Váci Mihály prózában megírt vallomásai, ahol a város alatti szőlők, homokon élő szegényebb tirpák gazdákkal folytatott beszélgetéseiből plasztikusan kirajzolódik az itteni "tirpák" népcsoport gondolkodásmódja, benső lelkivilága.

A tirpák etnikai csoportnév ujkeletű /felszabadulás utáni/ előfordulására és mindennapi használatára kíváncsiak felhívni még a figyelmet. Mint tudvalevő, a II. világháború után Magyarország és Csehszlovákia kormányai 1946-ban - nemzetközileg is jóváhagyott - lakosság-cserére egyezményt kötöttek egymással. Ennek az egyezménynek a keretében az 1946-1947-es években Nyíregyházáról is több ezer, szlovák származásu tirpák személy települt át Szlovákia területére. Mielőtt az áttelepítés tömeges megvalósítására került volna sor, az áttelepülésre jelentkezett tirpák családok arra kérték a csehszlovák kormány áttelepítési szerveit, hogy a tirpák családokat a szlovákiai áttelepítési terv keretében ne szórják szét, - hanem ha lehetséges, egy tömbbe telepítsék le őket, - úgy ahogy az 1953-54-es években Nyíregyházára való letelepedésük alkalmával is történt. Történeti példára hivatkoztak: a

szarvasi származásu jobbágygezdák és zsellérek a Szarvas utcában, a csabaiak a Csabai utcában kaptak telket és ház helyet. A szlovák áttelepitési hivatalok méltányolták a nyíregyháziak kívánalmát és közös megegyezéssel a lévai járásban a következő Garam-menti községekbe telepítette le őket: Levice, Horná és Dolná Seč, Kálna, Kálnica, Lok, Marušová, Jur pri Hrone, Tekovské Lužany, Nový, Tekov, Hon-tianske Vrbice stb.

Ezekről az egykor elég népes magyar falvakról el kell mondanunk azt, hogy itt a 19. század második felében igen káros egy-gyermekrendszer vált általánossá. Ennek következtében az utolsó 100 év során, - de különösen a jelen század elején e falvak lakossága alaposan lecsökkent. Ezen a komoly társadalmi bajon a csehszlovák hatóságok is segíteni akartak. Ezért igen kapóra jött a nagylétszámú tírpák családok kérelme. A legnépesebb családokat éppen ezekbe az egykés falvakba telepítették le. Ezzel az intézkedéssel az áttelepített tírpák családok 'származás-tudata' továbbra is megőrződött, - amiről már tudjuk, hogy az etnikai csoport-tudatnak egyik igen fontos kritériuma. Az egy tömbbe telepített tírpák gazda-családok magukkal vitték a korábbi "tírpák" népvilágot is.

A visszamaradt magyar lakosság szerint a Garam-menti falvakban "új arcok,..... eltérő népi kultúra és erkölcs jelent meg". Feltűnően könnyű homoki kocsikat hostak magukkal az átköltözöködő tírpákok. Ha már nem is jártak "viselésben", de minden számottevő gazda csizmában járt, csizmanadrágot viselt, hozzá lajbit hordott. Tánc közben szilajabbul mozogtak, a cifrázott csárdást tenyér-csattogtatással színezték. Daluk elnyújtott dallamnak voltak és egész más életformáról beszéltek. Rögtönzött mulatságukat "burszának" nevezték. A tírpák asszonyok az eddig fe-

herre meszelt házfalakat színesre festették. Sokféle mintával is díszítették. A fehér, puritán kálvinista falu, a tírпákok jöttével egyszerre kiszínesedett. A bokortanyákról idesereglett új népi elem mozgásba hozta a kihálásra ítélt egykés falvakat. Kezdetben a tírпák családok éveken át megtartották korábbi szokásaikat és hagyományait. Elmondhatjuk róluk, hogy az alsó Garam-mentére telepített gazdacsaládok szorgalmukkal és munkájukkal elismerést vívtak ki az itteni magyar őslakosság körében is. Mind a termelőszövetkezetekben, mind a gyárakban megállták a helyüket. Egyik legfőbb érdemük még az, hogy a Garam-mentén ma már nem ismerik az egyke-rendszert.

3. Migrációs és családtörténeti adatok

Az alábbiakban olyan adatok közzétételéről van szó, melyek tartalmuknál tovább erősítik a tírпák etnikai népcsoport sajátos és szomszédsaitól eltérő életutját.

Kiindulásunkhoz Károlyi Ferencnek Petrikovics János kezébe adott pátens levelét vesszük, melynek szövegezésénél az "impopulátor" is jelen volt. A pátens levélben ígért kedvezmények szabadon költözködő jobbágyok számára szóltak. A Békés megyéből érkezők kétségtelenül rendelkeztek ezekkel a jogokkal, ezt Fügedi Erik is hangsúlyozza. Petrikovics János toborzása után a szarvasi jobbágygazdák már 1753 őszén jelezték Károlyi Ferencnek, hogy Szarvason mindenüket eladták, s bár a telet még sokan Szarvason akarták kihuzni, a költözésre utrakészek voltak. Egyben tudatták a gróffal, hogy Nyíregyházára becsületes, szabad jobbágyokként akarnak érkezni - nem mint szökevények. Ugyanílyen kérelemmel fordultak Békés megye alispánjához

is, hogy az átköltözni akarókat, mint szabadosokat bocsás-
sák el a megyéből. Kérelmük így hangzott:

Tekintetes Vice-ispány Uram!

Hogy az Ur Isten eo Szt. Felsége az Urat Vice-ispány
Urunkat éltesse és tarcson sok számos esztendeig szeren-
csésen kívánjuk. Mint hogy bizonyos okokra való nézve ez-
idejű Szarvasi határjában tellyességgel nem vetettünk, ha-
nem T. N. Szabolcs vármegyében lévő Nyír-egyház nevű hely-
ségnek határjában nagy kölcségünkben és fáradságunkban
esvén, előzi vetést tettünk, mely előzi vetésnek és azon-
kívül kenyérnek való buzát, ugymint 1000 köblit a Méltó-
ságos Gróff N. Károlyi Ferenc Eő-excellentiajától ujra
kértünk. Így lévén a dolog, ha az Ur V. Ispány Urunk ben-
nünket szabadossan el nem bocsátja, /a/ fennirt buzát vagy
in natura, vagy peniglen in parata pecunia, sub poenali
obligatione vissza kell adnunk. Kintelenek leszünk S.V.
egész marhánkat elpraedálni és per consequens elpraedál-
ván holtig való gyermekeinkkel együtt, /amint az aziránt
az Urnál Vice-ispány Urunknál/ koldusul maradni. - Arra
való nézve azazatosan az Urnál, Vice-ispány Urunknál ins-
tálljuk, mutatván hozzánk kegyes grátiáját, méltóztassék
az Ur Vice-ispány Urunk ezen nyomorúságunkot méltó consi-
deratioba venni és nekünk Liberum migrationis Passum
Nyír-Egyházára megengedni. Ezzel amidőn tovább is az Ur-
nak Vice-ispány Urunknak instálnánk, utolsó resolucioját
elvárván, maradunk az Urnak, Vice-ispány Urunknak érdemes
szolgái

Szarvasi Lakosok a Nyíregyházára költözők".

Békés vármegye viceispánja ezt a szabad költözködési
utlevelet minden bizonnyal nemcsak a Szarvasról, de Kom-

lósárol, Csabáról és Mezőberényből is a kiköltözködni kívánó jobbágygazdáknak kiadta. Sőt, úgy látjuk, hogy Békés megye alispánja később más szarvasi, csabai és mezőberényi jobbágycsaládoknak is kiállított ilyen "elbocsátó levelet".

Példaként hadd idézzük itt Pócsik Mihály szarvasi jobbágygazdának latin nyelvű elbocsátó levelét:

"Praesentium Exhibitor Michael Pócsik incola oppidi Szarvas cum filio, posteaquam in hoc oppido paucis annis commoratus fuisset et in Gasula sua alium Hospitem /ut p'dicti oppidi Testimoniales sonant/ constituisset, hinc eidem cum suis propriis facultatibus ex hoc Comitatu Békésiensi emigrandi alio facultas concedit. Quo arca universos et singulos Dnos officiales honorifice requierendos esse duxi, quatenus memoratum hominem cum uxore et suis prolibus proficiscentem ubique locor., libere ire transire, morari redireque permittant ac per suos permitti faciant. Praefatibus perlatis, exhibentu restitutis. Signatum in oppide Szarvas die 15. mensis april 1754.

Inclyti Cottus Békésiensis or. Commissarius juratus assessor, Paulus Ribickey de eadem. m. p.

A fenti elbocsátó levélhez hasonló példányok találhatók Nyíregyháza levéltárában, pl. - Kukucska János berényi, Kovács Ádám csabai lakos részére. Ilyen pótlólagos elbocsátó leveleket elsősorban olyan vagyonosabb elköltözni kívánó Békés megyei jobbágygazdák kérték a megyétől, akik nagyobb állatállománnyal költöztek át. Ezekben az elbocsátó levelekben a hatóságok igazolták a költöző jobbágycsalád létszámát, a magával vitt állatállományt, legszükségesebb ingóságot/a legszükségesebb termelő-eszközeit, pl. ekéjét, szekerét, boronáját stb./. Utközben az ellenőrző közegeknek igazolták legális menete-

lüket, s megérkezésükkor a passzusokat bemutatták az új község bírájának, a földesur ispánjának. Csakis ilyen formalitások lebonyolítása után kaphatott az átköltöző jobbágygazda telekhelyet és szállásföldet. A Károlyi által kiállított pátenslevél az első perctől fogva megadta a Békés megyei telepéseknek az önkormányzat kiépítésére a lehetőséget. Ez a magyarázata annak, hogy miért alakult ki Nyiregyházán az írásos ügyintézés rendszere, már az áttelepülés második esztendejében. /Az önkormányzat kezdeményezője Regulí Sándor volt./

Amikor Petrikovics János 1753 év júniusában, a kezébe adott pátenslevél birtokában megkezdte a toborzást, alig 1-2 hónap leforgása alatt csaknem 200 jobbágy- és zsellércsalád jelentkezett az áttelepülésre. A jelentkezők közül sokan meg is járták Nyiregyházát, s a helyszínen is tájékozódtak a helyzetről.

A hír eljutott a Harruckern uradalom ispánjaihoz és onnan a földesur fülébe is. Harruckern báró azonnal leírt a tiszttartóihoz, hogy vizsgálják ki a kivándorlók panaszait; egyben parancsot adott az átköltöző családok összeírására is. A számbavétel során összeírták a jobbágygazdák nevét, a családtagok számát, a vagyonukat. Ez az összeírás 1753 őszén, október 29-én fejeződött be.

Az összeírási ív a következő - latinul írt címet viseli: "Conscriptio incolarum ex comitatus Békésiensis - ex possessione Szarvas, Berény, Csaba, Komlós, Orosháza, - qui in praedictum praedium Nyiregyháza transmigrare volunt."

Szarvasról összeírt névsorban a következő családneveket olvashatjuk:

1. Arnovszky György	33. Kovács György
2. Babisovszky Márton	34. Kovács László
3. Balás András	35. Krnjak Márton
4. Batha Máttyás	36. Kukura György
5. Banko György	37. Kurtyán Pál
6. Benko András	38. Kysely Máté
7. Bezzegh András	39. Laczo András
8. Benko György	40. Lipták Ádám
9. Biran János	41. Lukács András
10. Bogyovszky János	42. Mazár Máttyás
11. Boldizsár Máttyás	43. Majtinecz András
12. Bolha István	44. Manczel Máttyás
13. Bzovszky Máttyás	45. Melich Pál
14. Csernyik János	46. Metyoszovszky János
15. Cservenyi János	47. Michaló Pál
16. Csikós Márton	48. Mlinár András
17. Denári György	49. Moravszky György
18. Nov.Dobovay István	50. Moravszky János
19. Fabó András	51. Moravszky Máttyás
20. Ferkó István	52. Nagy Simon
21. Figura Márton	53. Nemcsok Márton
22. Filo István	54. Némét Péter
23. Franko György	55. Petrás András
24. Gombos János	56. Pivarczy György
25. Gyurik Mihály	57. Polyák György
26. Gyuris Ádám	58. Rybár András
27. Gyuris Tamás	59. Szászky György
28. Hornyák András	60. Szekretár Máttyás
29. Jeszenszky Ádám	61. Simon János
30. Kabaj János	62. Skrnjár Máttyás
31. Kecskés György	63. Szlivka Tamás
32. Kiss István	64. Straka György

65. Szuchánszky György
66. Szunka János
67. Sulyán Ádám
68. Sloszár János
69. Tomasovszky András
70. Tarcali András
71. Tóth András
72. Tóth Márton
73. Tóth Tamás
74. Trabák Márton

75. Ussák Márton
76. Vallyó János
77. Varga András
78. Verbovszky Tamás
79. Vidovianszky György
80. Vrabecz János
81. Zajác János
82. Zaturecky Márton
83. Zraka János

A mezőberényi névsorban a következő családnevek olvashatók:

1. Babinszky András
2. Babinszky János
3. Balás György
4. Balás Mátyás
5. Balás István
6. Bánszky György
7. Behan György
8. Bobály György
9. Boldis János
10. Csabianszky Ádám
11. Csernyik János
12. Csordás Mátyás
13. Drienovszky Mihály
14. Gyuresán János
15. Franko János
16. Hovan György
17. Juhász András
18. Kósa Pál
19. Kovács Pál
20. Krajcsi György
21. Kukucska János

22. Lietavec Pál
23. Lomianszky Márton
24. Madarász András
25. Madarász Pál
26. Mathejov János
27. Molnár András
28. Molnár Lukács
29. Pál Mátyás
30. Palotay János
31. Plesovszky Márton
32. Rác Ádám
33. Rausz János
34. Szikora Pál
35. Szolyiar Mátyás
36. Szuchánszky Mátyás
37. Szuchánszky Pál
38. Spisiak György
39. Tomka János
40. Tóth Jakab
41. Vanyarszky János
42. Vanyarszky György

Tótkomlósi családnevek:

1. Bala György	18. Megyes János
2. Bobály András	19. Mészáros János
3. Bogár Márton	20. Mikucsik Jakab
4. Brokuta János	21. Molnár Ábrahám
5. Dániel György	22. Motyovszky János
6. Elhos János	23. Perivszky János
7. Forgács Márton	24. Plesavszky György
8. Hraczky György	25. Rideg János
9. Hraczky János	26. Rimóczay Jakab
10. István György	27. Rivnár Mátyás
11. István Mihály	28. Sárkány Mátyás
12. Juhász György	29. Szpisák Lukács
13. Keckó Mihály	30. Szpisák Pál
14. Kiss Ferenc	31. Tojás János
15. Kulyhavý Márton	32. Tóth Balázs
16. Lakatos Jakab	33. Turcsány Máté
17. Lipták György	34. Zajáczy György

Békéscsabai családok névsora:

1. Antal Péter	11. Izsay János
2. Batta Tamás	12. Jánovezky István
3. Bobák Simon	13. Jánovezky Tamás
4. Czaban Márton	14. Jogyud Márton
5. Csechov Márton	15. Kolinár István
6. Csechov Mihály	16. Koncsek János
7. Csicsely Péter	17. Kubinyi Jakab
8. Debrovcsky János	18. Lipták György
9. Duna György	19. Magyar András
10. Erdély György	20. Mekis János

21. Pohoranyec Lukács	26. Valykovec György
22. Szabotka János	27. Zahoránszky Péter
23. Sztraka András	28. Zrak András
24. Sajben Márton	29. Nob.Zeman András
25. Tóth Ábrahám	

Orosháza névsorában a következő családnevek fordulnak elő:

1. Juhász Pál	4. Ladiner János
2. Kocsis Pál	5. Szakál Ferenc
3. Kovács János	6. Virág Tamás

A fenti összeírás szerint Szarvasról 82, Mezőberényből 42, Tótkomlósról 34, Békéscsabáról 29 és Orosházáról 6 - összesen 194 jobbágys- és zsellércsalád jelentkezett áttelepülésre. /A 194 családból 165 volt jobbágysorban, 29 pedig mint zsellér szerepelt a kimutatásban./ Ha a fenti Békés megyei névsort összehasonlítjuk Nyíregyháza 1754. évi összeírásával, láthatjuk, hogy az itt összeírt jobbágys- és zsellércsaládok száma eléri az 500-at. Ebből jogosan következtethetjük azt, hogy a Békés megyéből érkezettek száma megszorozódott. Valószínűnek tartjuk, hogy 1754-ben az összeírásban már számbavették a békésiekén kívül a többi megyékből érkező /Abauj, Zólyom, Borsod, Gömör, Nógrád, Liptó, Pest megye/ szlovák telepeseket is.

Ha most nagyjában áttekintjük a Békés megyei jegyzéket, elsősorban a családneveket, a családhoz tartozó tagok számát, a fiak és leányok, valamint az egy kenyéren élő testvérek számát, az állatállomány mennyiségét, érdekes képet kapunk. Azt látjuk, hogy egyes Békés megyei jobbágys- és zsellércsaládok az átjövetelük idejében állatállomány tekintetében

tetésben nem is voltak szegények! - Voltak köztük olyanok is, akik 6-8 ökörrel, 4-5 tehénrel, 4 lóval, juhokkal, disznókkal is rendelkeztek. - Így például a szarvasi szabad menetelű jobbágygazdák közül Tomasovszky Andrásnak 8 ökre, 5 tehene, 4 lova, 50 juha, 12 egyéves disznója és 4 tinója volt. Jeszzenszky Ádámnak 6 ökre, 4 fejőstehene, és 4 lova, - Sulyán Ádámnak 8 ökre, 3 tehene, 4 lova, 70 juha, Gyuris Ádámnak 8 ökre, 4 tehene, 4 lova, 16 juha, 10 disznója és 4 tinója volt. Figura Mártonnak 6 ökre, 3 tehene, 6 lova, 20 juha és 7 disznója volt. A mezőberényi gazdák közül Kósa Pálnak 6 ökre, 14 tehene, 9 lova, 53 juha, 8 disznója és 4 tinója; a csabai gazdák közül Deb-rószky Jánosnak 6 ökre, 5 tehene, 3 lova, 20 juha, 4 tinója, Jánószky Istvánnak 8 ökre, 8 tehene, 4 lova, 3 disznója és 10 tinója volt. A komlósi jobbágygazdák között Bogár Mártonnak 6 ökre, 3 tehene, 4 lova, 20 juha és két disznója volt.

A fentiekben ismertetett állatállományt nem lehet minden békési jobbágygazdára általánosítani. Voltak szegényebb jobbágyok is, sőt a nagyobbik része kisebb állatállománnyal rendelkezett. Azonban csaknem mindegyik gazdának volt lova, /a szarvasiaknak 3-4 darab is/. Akik a földművelés mellett fuvarozással is foglalkoztak, azok 4-6 lovat is tartottak. Tehene, csaknem minden békési gazdának volt, még a zsellércsaládoknak is legalább 1 fejőstehén.

A jobbágygazdák között voltak olyanok is, akik a földművelés és állattartás mellett, valamilyen ipari mesterséget is űztek. Így például nemes Jeszenszky Ádám szarvasi gazda a kádár mesterséghez is értett és ezt folytatta is.

A Békés megyei jobbágygazdák és zsellérek az összeírás idején 392 ökörrrel, 576 fejőstehénnel, 552 igáslóval, 822 juhhal, 549 disznóval és 240 tinóval és úszóvel rendelkeztek. Ezek az adatok elárulják azt, hogy szabad jövetelű jobbágygazdák közt, viszonylag módosak is akadtak. Néhány szarvasi jobbágygazda családjához több felnőtt, házasságos férfi is tartozott. Így például Tomasovszky Andrásnál 5 felnőtt férfit irtak össze. Zajác János, Figura Márton és Gyuris Tamás családjában 3-3 felnőtt férfit vettek számba. Mindannyian a hagyományos "nagy család"-rendszerben művelték a közös földet és gondozták az állatokat. A mezőberényi Kósa Pál is négy férfival költözött át Nyíregyházára. A csabai Debrószky János családjában is három felnőtt férfi munkaerőt tartottak nyilván. Az így számontartott felnőtt férfiak munkaerejében a "nagy család" teljesítőképességét tartották számon. Az ilyen népesebb jobbágygazdaságot a földesurak is többre értékelték.

Az átjövétel idején, a békési jobbágygazdák átlagos életkora 30-35 év volt. A komlósiak közt akadtak egészen fiatalon házasodott családok is. /Özvegy férfiakat és özvegyasszonyokat nem vettek fel a jegyzékbe./ Békés megyei források szerint 1754-ben mintegy 800 lélek hagyta el a megyét és költözött át Nyíregyházára. Az átköltöző családok átlagos létszáma 4 főből állott. Az összeírás szerint néhány fiatalabb, főleg gyermektelen család már 1753 őszén átköltözött Szabolcsba. A telet valamilyen elhagyott földházban húzták ki. /Igy pl. Mezőberényből Palotai J. és Szoliar M. már az állataikkal is áthurcolkodtak, vittek magukkal 2 tehenet, 2 lovat, 1 tinót és egy malacot. Orosházáról Kocsis P. Kovács J. és Ladiver J. zsellérek költöztek át. Ezek elsősorban a nyíregyházi határban elvetett őszi vetést őrizték./

Ha gonsodabban áttanulmányozzuk a Békés megyei, 1753. évi összeírást, meg kell állapítanunk, hogy az nem teljes. Ez a jegyzék 1753-ban csak az elvándorolni 'k é s z' jobbágy- és zsellércsaládok nevét tartalmazza. Nem találjuk itt pl. magának Petrikovics Jánosnak, Reguli Sándornak, Wandlik Mártonnak, Markó Györgynek, az első főbírónak és még sok más szarvasi gazdának, zsellérnek nevét. Ezek minden bizonnyal csak az 1754. év során határozták el magukat a Nyíregyházára való átköltözésre. E hiányosság ellenére mégis fontos forrás a településtörténet és a migráció-kutatás szempontjából.

A Károlyi Ferenc által kiadott pátenslevél híre különben igen gyorsan elterjedt az egész országban, ide különösen a szlovákok lakta felső vármegyékben. A pátenslevél tartalmának terjesztésében a legfőbb érdeme Petrikovics Jánosnak van. Mint vásárjáró csizmadia ellátogatott Hontba, Nógrádba, Gömörbe. Ott főleg az evangélikus gyülekezetekben az istentisztelet végeztével felolvasta, vagy felolvastatta a Károlyi pátens szövegét. Ennek eredményeképpen még abban az évben /1754-ben/ igen sok szlovák család költözött le Nyíregyházára. Az itteni megyék és földesurak is felfigyeltek az egyenként és családosan szökő rajokra. A Nyíregyháza irányába vonuló szlovák jobbágyok szökése ellen a Helytartó Tanácsnál, Gömör vármegye tiltakozott. 1754. márciusában keltezett körlevelében felhívta a szomszédos Torna megyét, hogy a "Gömör vármegyéből hiteles passzus nélkül szökő, és az ott láppangó vagy átvonuló közteher viselő gömöri és kishonti jobbágygazdákat tartóztassák fel" s juttassák őket a gömöri vármegyei hatóság kerére. E tilalmak ellenére a felső szlovák megyékből való szökések tovább tartottak, sőt rövidesen átcsapott ez a láz a szomszédos Abauj megyére is.

Tudjuk, hogy a 18. század első felében, az ellenreformáció éveiben Kassa városa is katolizált. Mint földesur, az 1753-1754-es években erőszakkal kényszerítette a birtokában lévő, akkor még evangélikus falvakat a katolikus hit felvételére. Így a szomszédos, eredetileg német lakosságu Myslavá-t, /németül: Deutschendorf, magyarul: Mislókát/ is kényszerítette, hogy térjen át a katolikus hitre. Végül is a lakosság megunva a sok zaklatást, mintegy 100 család, ismerve és bizakodva a Károlyi-féle pátenstlevélben, szabad költözködési jogával élve, átköltözött Nyíregyházára. A mislókai evangélikusok jövetelével Nyíregyháza lassan kialakuló etnikai arculata még színesebbé kezdett válni. A három nyelven /németül, szlovákul, és magyarul/ beszélő evangélikus mislókaiak az elmúlt két évszázad során felszivódtak a tirpákságba. A városban lakó - inkább iparral és kereskedelemmel foglalkozó réteg elmagyarosodott, míg a gazdálkodó tanyalakók elszlovákosodtak. Ez a felszivódás magyarázza meg számunkra azt a körülményt, hogy a nyíregyházi tirpák családok közt olykor német hangzásuakkal is találkozunk. Elég ha itt a sok közül csak a következőket soroljuk fel: Ruman, Hajzer, Sulek, Petermann, Pampuch, Jeger, Lenhart, Scholz, Müller, Titz, Rissdorfer, Gerhart, Smid, Sváb, Ailer, Winkler, Ozvald, Béler, Kulber, Tregjar, Harman, Hucman, Furman, Sturman, Gráf, Nyguth, Henzsel, Cigelbrenner, stb. E családnevek közül már jónéhány ki is halt, igen sokat magyarosítottak a későbbi utódok. Szívósságukra azonban jellemző, hogy az evangélikus templomban a 19. század közepéig németnyelvű istentiszteletet is tartottak a lelkészek. A lelkészválasztás egyik igen fontos feltétele az volt, hogy a parókus lelkész németül is tudja szolgálni az igét.

A mislókai jobbágygazdák példájára hamarosan felfi-

gyeltek a többi abauji községek is. Ezek migrációja már nem volt annyira tömeges, inkább titkos, egyéni, észrevétlen "szökés". A példa illusztrálása kedvéért felsorolunk egy ilyen konkrét esetet:

A Károlyi-féle pátenslevél tartalmát nemcsak Petrikovics János, de maga a nép is terjesztette. A hírek valódiságát az Alföldre lejáró fuvarosok, a vásárokat látogató "kupecok", házaló kereskedők, a nyári időnymunkára lejáró aratók, a bucsukat látogató nép is terjesztette. Ahol a feudalizmus terhei egyre elviselhetetlenebbé váltak, ott annál nagyobb volt a vágy a szabadság után. Tudjuk, hogy a Károlyi pátenslevél kiadásának éveiben a felszabadító háborúk folytatásához egyre több katonára és élelmisszerre volt szükség. A császári hadsereg pótlása érdekében csaknem minden megyében erőszakos katonatoborzás folyt. Minden földesurnak, így Kassa városának is megfelelő számu, fiatal jobbágyfiut kellett a császári sorozó bizottság rendelkezésére bocsátania. Amikor e veszedelem nesztét vették, igen sok jobbágycsalád menekülésre határozta el magát. Így 1753-54-ben Nyigut András kavecsányi, és Andercsó György kiefalusi gazda, valamint Czirner Mátyás sürfőző mester. 1754-ben előbb az Abauj megyei Forróra, majd innen családotul és állatostul Nyiregyházára szöktek. A kassai városi levéltárban fennmaradt feljegyzésekből megtudjuk, hogy a város előljárósága - amikor rájött szökésükre - az egész ügyet aprólékosan kinyomozta, majd a szökött jobbágyokat megkísérelte visszakövetelni Károlyi Ferentől és a város előljáróságától. A nyomozásban kihallgatott tanúk szerint a szökés oka abban fejtett, hogy mind a három családban katonaköteles gazdafiuk voltak, akiket a város katonasorsra szemelt ki. A kiszemelt legények még 1753-ban elmenekültek hazulról, átkeltek a Tiszán és Nyiregyházára mentek, s az itteni jobbágygazdák

szolgálatába állottak. Amikor már elég biztonságban érezték magukat, akkor fuvarosokkal tudatták hollétüket.

Amikor a nyiregyházi gazdák, bírák és a földesuraság ispánjai megismerték a legények megbízhatóságát, a bensőségen háztelket, s kinn a határban "szállásföldet" kínáltak fel nekik - ha a kiosztott föld megmunkálásához megfelelő igásállatot, szekeret és ekét tudnak maguknak szerezni. A legények ezt a lehetőséget megüzenték szüleiknek és az egész terv megbeszélésére találkozót beszéltek meg. Ujra fuvarosok közvetítésével üzenték meg haza, hogy az őszi szepsi vásárba jöjjenek el, s ott majd megbeszélik a további teendőket. Nyígut András és Andercsó György, családostul elindultak a szepsi vásárba. Szekéren mentek, mintha az ökröket vinnék eladni, persze mindezt titokban cselekedték! /Hogy a szökés látszatát elkerüljék, éjszaka indultak utnak, s házukban égve hagyták a mécset, mintha otthon volnának./ A vásárban találkoztak a Nyiregyházán szolgáló fiaikkal. Eldöntötték, hogy nem térnek vissza falujukba, hanem elindulnak Forróra, ahol különben rokonsaik is voltak. Itt egy éjszakát töltve továbbmentek Tokaj és Nyiregyháza irányába. Nyiregyházán valóban azonnal megkapták a háztelket és a szükséges szállásföldet. A kétszökött jobbágygazda kezdetben egy közös házban, a régi Fejértai és Revucai utcában lakott, s az 1754-es összeírásban már mint féltelkes gazdák szerepelnek.

Amikor a kassai magisztrátus észrevette és kinyomozta szökésük körülményeit, felszólította a Károlyi uradalom ispánjait és Nyiregyháza elöljáróságát, a szökevény jobbágyok visszaszolgáltatására. Nyiregyházán a földesur tiszttartói is kivizsgálták az ügyet, s azt tanácsolták a szökötteknek, hogy vagy 30 napra hagyják el a városi házukat és rejtőzzenek el valamelyik szálláson. Mikor ez

megtörtént - újra kiszálltak a szökött jobbágyok "elhagyott" házába, s a város előljáróságával egyetértésben megállapították, hogy a keresett szökevény jobbágyok egyideig valóban itt tartózkodtak a városban, azonban a szomszédok tanuvallomása szerint már régebben nem látták őket. A szomszédok nézete szerint a szökevények valószínűleg továbbálltak, ismeretlen helyre távoztak. /Ilyen esetek gyakran előfordultak másfelé is./ Az uradalom tisztartói és a város előljárósága megállapították, hogy a szökevények elhagyták Nyíregyházát, ezidőszert nem tartózkodtak a város falai között. E közös megállapításukat jegyzőkönyvbe vették s továbbították Kassa város előljáróságának és az egész ügyet a maguk részéről lezárták tekintették. A fellebbezésnek nem volt sok értelme. Hasonló esetekben az ügy a földesur elé került, aki gondosan kivizsgálta az esetet, s minthogy Károlyi Ferenc Szabolcs megye főispánja volt, az olyan szökött jobbágyokat, akik megbízható, dolgos embereknek bizonyultak és akikért az előljáróság is kezekkedett, azokat minden zaklatástól megvédelmezte. Ez történt a három jobbággal is, Nyigut A., Andercsó Gy., és Czirner M., /akit átjövetele után a nép már Pivarcsinak nevezett/ a földesur és az előljáróság védelmében, továbbra is Nyíregyházán maradtak. A későbbi összeírásokban már mind a hármójukat nyilvántartják az összeíró biztosok.

Ilyen egyénenkénti leszivárgás /vándorlás/ az 1760-as évektől kezdve, különösen az északi megyékből rendszeresé vált.

4. Hagyományos kettős családnevek használata tirpákoknál

A múltban a városban, de a bokortanyákon is gyakori volt a kettős családnevek használata. Erre elsősorban a-

zért volt szükség, mert a régebben és az újabban érkező lakosok közt sok azonos nevű akadt. A megkülönböztetés megkönnyítése végett az eddigi családnevet megkettőzték. A kettős családnevek használata különben igen elterjedt volt az egész szlovák etnikumban. Minél jobban visszamegyünk a múltba, a családi kettős nevek annál gyakoribbak. A kettős családi nevek gyakorlata elég intenzív volt még a századforduló éveiben is. Az utolsó félévszázadban használatuk fogóban van.

A kettős családnévnek szükségességét a Csiernik család példáján mutatjuk be. A Békés megyei gazdák közt két Csiernik János települt át Nyiregyházára, az egyik Szarvasról, a másik Mezőberényből. Az összeírások során és a mindennapi használatban az egyiket Csiernik-birinszkynak, a másikat Csiernik-szarvasszkynak nevezték-el. A 19. századi feljegyzésekben újabb hasonlónevű Csiernik Jánosokkal találkozunk, /Csiernik-szriemszky/. Mint a bemutatott példák is mutatják, a kettős család-név második tagja a legtöbb esetben a név viselőjének a származáshelyét jelölte. Hasonlóképpen ilyen kettős névvel különböztették meg az egy nevű Kovácsokat is. Így például a Nógrád megyei Zelenéből származó Kovácsot: Kovács-Zelenianszkynak, a Gömör megyei Hostisovcéből jött Kovácsot Kovács-Hostisovszkynak a Zólyom megyei Sebedinből jött Kovácsot: Kovács-Szebe-gyinszkynak nevezték. De persze voltak olyan Kovácsok is, akiket nem származáshely, hanem valamilyen foglalkozás, felekezet vagy tulajdonság szerint láttak el megkülönböztető családnévvel. Pl. Kovács-Zemen, /Kovács-Laco/, Kovács-Grncso, Kovács-Fabulya, Kovács-Koska, Kovács-Keso, Kovács-Vrgacs, Kovács-Kiszely, vagy Fábri-Kovács, Bundás-Kovács, Orosz-Kovács, Lovas-Kovács.

További származáshelyre utaló kettős családnevek még a következők:

Bukovinszky-Barbier	Tomasovszky-Strbák
Sztrehovszky-Fábrí	Valykovec-/Válykov/-Skolnyik
Cesztický-Tóth	Lomianszky-Varga
Hradiszky-Palisz /Palicz/	Galát-Tocsanický
Pivovarci-Berenszky	Cinkotszky-Juhász
Tretyánszky-Figura	Tomasovszky-Kergyik
Lehotszky-Molnár	Klba-Opatoszky
Cselovszky-Szirko	Barta-Spanyan
Ibránszky-Hudák	Breznyik-Behan
Gerliczky-Szuchács	Pilyjan-Mihók
Drienyovszky-Velyky	Sulyan-Hladky
Vinianszky-/Vinnai/-Vasziljak	Varga-Vjacan/Vecan/
Dobrovsky-Sztavkov	Hornyak-Hermanovszky
Pirovsky-Diablík	Csiarny-Turcesan
Bánszky-Varga	Hronyec-Turcesan
Bánszky-Pokoracký	Petris-Lipták
Jósvai-Takács	szarvasi Magyar János
Pravicky-Benko	Garáj-Hrusovszky
Bujesky-Juhász	Putnocky-Kocka
Varga-Lackovszky	Koleszár-Hankovszky

Igen sok családi kettősnév úgy keletkezett, hogy a hasonló nevű férfiak /férjek/ nevéhez hozzáillesztették a feleség leánykori nevét is. Példa erre a Droppa-Manczel családnév, ugyanis 1772-ben az egyik Droppa Pál, Manczel Dorottyt vette feleségül. Az idősebb tírják gazdák ennek a házaspárnak a leszármazottait még ma is sokszor ezen a néven különböztetik meg a többi Droppa és Manczel családtól.

Házasságkötés révén keletkezett kettős családnevek

még a következők:

Paulusz-Laco	Vitál-Laco
Gyuris-Balázs	Gabulya-Betko
Gazsó-Siska	Gerhát-Cirják
Greksza-Holecsko	Szikora-Steványik
Machacs-Frcska	Sebejk-Laco
Csajko-Gyuresko	Valach-Polievka
Laco-Danko	Juhász-Nalevanko
Szolár-Micsik	Pristyák-Gombos
Hudik-Nalevanko	Major-Pradjko
Hrabaty-Ferlicska	Tóth-Zsidó
Szász-Sziszák	István-Róda
Szikora-Bodnár	Szikora-Kuchár
Szanko-Kordován	Valach-Oravec
Lóczy-Marmun	Tanczura-Krtyicska

Voltak akiket felekezeti hovatartozás - vagy foglalkozás szerint láttak el kiegészítő családnévvel:

Orosz-Nagy	Orosz-Hok
Veres-Orosz	Orosz-Kakas
Szűcs-Orosz	Orosz-Ragyas

Foglalkozást jelölő másodnevek:

Katona-Megyesi	Bodnár-Szikora
Csordás-Miskovics	Krajec-Pizor
Szabó-Krajecz	Cirjak-Huszár
Barta-Katona	Gulyás-Pacsura
Macsas-Vostyinár	Szűcs-Tipula
Varga-Gyumbierik	Tóth-Tokár
Barta-Szukenik	Bánszky-Varga
Koleszár-Hankovszky	Kovács-Duchár
Varga-Lizsicakár	

Természetet, tulajdonságot jelölő családi másodnevek:

Belás-Csetyik	Zajac-Simo
Sztuhly-Simo	Kulyhavý /Sánta/-Nagy
Kopasz-Megyesi	Árva-Toriszky
Magyar-Kvas /Kiszely/	Benke-Strbavý
Tóth-Sztrcsný	Cierny-Jano
Krajec-Trasjak	Sánta-Nagy
Cierny-Turcsan	

Ákadtak olyanok is, akiket szavajárásuk szerint je-
löltek - néha gunyos-izű, tráfás másodnévvel:

Tóth-Ceper   Zrak-Papaj

5. A tírpák családok származása és családneveik keletke- zése

Az alábbiakban kísérletet teszünk, a tírpák csalá-
dok származáshelyének és családneveinek magyarázatára.
Természetes, hogy nem szolgálhatunk teljes névsorral. Vá-
logatással éltünk, mert a teljes anyag közreadása sokkal
több helyet igényelne.

Mint az elmondottakból is megérthettük, itt több mint
kétszázéves migrációs folyamat szemmel tartásáról van szó,
melynek feldolgozása a szűkös anyag miatt sok nehézségbe
ütközik. Ennek ellenére az alábbiakban mégis megkísérel-
jük ezt a folyamatot a hozzáférhető levéltári és anya-
könyvi adatokból, továbbá hiteltérdemlő családi hagyomá-
nyokból kihámozni és rekonstruálni.

Tanulmányunk előző fejezetében már ismertettük a
Harruckern uradalom tisztartóinak 1753 őszén Békés me-
gyében összeállított névjegyzékét. Ez a névjegyzék, azok-
nak a családoknak a névsorát tartalmazza, akik 1753-ban

Békés vármegyéből a nyíregyházi és nagycserkeszi pusztára való áttelepülésre jelentkeztek. Említettük, hogy ezt a névsort nem tartjuk teljesnek. A névjegyzékből sok olyan jobbágygazda és zsellércsalád neve hiányzik, akik 1754-ben és a rákövetkező esztendőkből költöztek át Nyíregyházára. Azonban e névsor anyagát is számbavesszük és kiegészítjük a későbbi anyakönyvi és egyéb összeírásokban foglalt feljegyzések adataival.

A kiválasztott családnevek ismertetésénél etnolingvisztikai szempontok vezettek bennünket. Tudjuk, hogy a családnevek hordozói egyik helységről a másikba "vándoroltak", vagy "szöktek". Egyes esetekben magukkal vitték korábbi nevüket is, de sokszor el is hagyták. Az új közösségben új nevet kaptak, mely a legtöbbször a régi lakóhelyükkel valamilyen összefüggésben volt. Ahol több azonos nevű személy lakott, szükségessé vált egy további megkülönböztető jelző használata.

Etnoszociális és etnolingvisztikai szempontok alapján kiválasztott tírpák családneveket betűrendbe foglalva a következőkben ismertetjük:

1. Az Antal családnév korábbi keresztnévi eredetét nem kell külön bizonyítanunk. Igen gyakori ez a családnév Nógrád és Gömör megyében is. Kiderítettük, hogy a 18. század elején Rimavicáról /Rimóc-ról/ vándoroltak le Békés megyébe, Békéscsabára. Egyházi anyakönyvi kimutatások szerint e család ősei Békéscsabáról jöttek át Nyíregyházára. Antal Péter neve valóban ott szerepel a Békés megyei jobbágycsaládok listáján. Vannak e családból Tótkomlóson is bőven, de valószínűnek tartjuk, hogy ezek is a csabai kirajzásból kerültek Komlóra. A Nyíregyházára került Antal család az egykori Pazonyi utcában kapott házhelyet, szállásföldjét az Antal-szállásokon, a mai Antal bokortanyán kapta meg.

2. Az Adami család régi, szintén Békés megyéből érkező jobbágygazdák sorába tartozott. Ez a családnév is keresztnévből vált családnévvé. Az Adami név különben ismeretes nyugat- és közép-Szlovákiában is. Régebbi levéltári feljegyzésekben sokszor Adamuw néven tartják számon őket. Minthogy Békéscsabán és Szarvason is vannak hasonló nevű családok /Adami, Adamik/, úgy véljük, hogy közvetlenül Békéscsabáról költöztek át Nyíregyházára. Kezdetből fogva tekintélyes és jónevű gazdák voltak, egyik ősüket 1757-ben bírónak is megválasztották. Egyes családokat kettős névvel, Adami-Ruzsiak néven is nevezték, valószínűleg valamelyik olyan gazdát tisztelték meg ezzel a névvel, akinek a felesége Ruzsiak családból származott.

3. Az Arnovszky /Később: Arnóczy/ családnév ma már nem igen fordul elő a tírpák családok között. E családnév viselői azonban szerepelnek a Békés megyei jegyzékben és az 1753. évi összeírásban is. Valószínűnek tartjuk, hogy a család a Borsod megyei Arnót községből húzódott le Szarvasra, s onnan Nyíregyházára. Az Arnovszky név minden bizonnyal utközben felvett családnév, korábban valamelyik északi megyében laktak, s amikor utnak eredtek fél felé, Arnót és Szarvas csak állomáshelyeket képeztek számukra. Korábbi családnevüknek nincs nyoma. A 'szabad menetel' jogát Szarvason szerezték meg.

4. A Babic család később érkezett, a Zólyom megyei véglesi uradalomból költözött Nyíregyházára, a gyetvai lázok /állattartó szlovák hegyitanyák/ vidékéről. Azt tartják róluk, hogy lótenyésztésben jeleskedtek.

5. A Babinszky család eredetét szintén a Zólyom megyei Babinán kell keresni. Ők azonban megelőzték a Babicékat, mert már jóval korábban lehúzódtak Békés megyébe; előbb Csabára, később Berénybe, majd onnan Nyíregyházára. Rokonságuk Békésben maradt.

6. A Balázs /Balás/ családnév mind a múltban, mind a jelenben elég gyakori a városban. Keresztnévként is szívesen vették fel egyes családokban. A 18. században a Nógrádi tizedjegyzékekben is gyakran találkozunk Balázs névvel. Az újratelepítés éveiben is számos Balázs család szerepel az összeírásokban. A békési névjegyzékben is 4 családdal képviseltetik magukat: egy család Szarvasról, három pedig Berényből költözött át Nyíregyházára. Tudomásunk van róla, hogy a Balázs család népes rajokat bocsátott le a bácskai szlovák kolóniákba is. A hagyomány szerint, sok ügyes mesterember került ki soraikból.

7. A Balla, /egyes összeírásokban: Balo/ családnév szintén keresztnévből eredt, Bálintból alakult családnévvé.

8. A Bálint név a latin Valentinus lerövidített változatából vált családnévvé. Mindkét család tagjai elég korán, már 1754 óta a város polgárai, ők Tótkomlósról, mint szabad költözködésű jobbágyok jöttek át a Károlyi birtokra.

9. Vannak családok, amelyek elég nagy kerülővel tettek meg az idevezető utat. Ebbe a kategóriába tartoznak a Bánszky család leszármazottai. Valamelyik északi megyéből indultak el délnek. Mint örökös jobbágyok, "menekültek" a földesuri járom alól, s hogy nyomukat ne találják meg a korábbi Varga nevüket is elhagyták. Átkelve az Ipolyon a Nógrád megyei Bánkon állapodtak meg először. Néhány évi ittartózkodás után lementek Csabára, innen rövidesen Berénybe költöztek ki. A család gyarapodásával a házas fiak 1754-ben elváltak egymástól, s az egyik átköltözött Nyíregyházára. Ezek megtartották a korábbi Bánk közösségre emlékeztető Bánszky családi nevet.

10. A Berta, Bartos, Bartók családnevek a latin Bartolomeus keresztnévből formálódtak családnevekké. A régebbi Nógrád megyei összeírásokban sokszor fordulnak elő ezek a jobbágynevek. A Nyíregyházára sodródott családok is a Nógrád megyei Lentvöréről kerültek le, több egymásutáni rajokban először Szarvasra, majd onnan Nyíregyházára. Lentvora másnevű jobbágyokat és zeellércsaládokat is bocsátott az Alföldre.

11. A Batta /az összeírásokban sokszor csak Bató, vagy Botó, Bota/ család egyik őse Békéscsabáról, hivatalos elbocsátó levéllel érkezett Nyíregyházára.

12. A Benedek keresztnévből fejlődött a Benkó, Benke Benkei és Benkő családnev. A Nógrád megyei szlovák és palóc családok körében szintén igen gyakori családnev. Viselőiket nem is igen lehet etnikailag megkülönböztetni. Forrásaink szerint e családnevek viselői sem származtak ugyanazon helységről. A Benkő család egyik őse a Nógrád megyei Senné községből került le Szarvasra, s onnan Petrikovics János hívása révén Nyíregyházára. Egy másik ág /Benke/ a Gömör megyei Hostisovcéról /Gesztes/ jött le az Alföldre. Idők folyamán a családok egyik ága elmagyarosodott és nevét Benkőnek kezdte írni. A hagyomány szerint egyes tagjaik igen ügyes mesteremberek, vásárokat látogató kereskedők voltak. Kitűnően értettek a bőrcserzéshez, készítményeiket külföldi cégek is szívesen vásárolták. Voltak köztük olyanok is, akik rézművességgel is foglalkoztak, ez Nyíregyházán igen kifizetődő mesterség volt. Évtizedek során tekintélyes vagyont gyűjtöttek össze, s ennél fogva a város vezetésében is komoly szerepet játszottak. Egyik leaszarmazottjuk, Benkő István 8 éven át a város főbírói tisztségét is viselte. Az ő ideje alatt harcolta ki a város polgársága az örökváltságot.

13. Ugyancsak a Benedek névből alakult a Bencs és Bencsik családnév is. Ez a család is Nógrádból jutott le előbb Csabára, onnan Szarvasra, s legvégül Petrikovicsal Nyiregyházára. Tagjaik kezdettől fogva jónevű gazdák voltak, értettek a vagyonszerzéshez.

14. A Bogár /az összeírásokban és az anyakönyvekben sokszor Bugár/ családnévnek régebben szintén jó zengése volt. Őseik a Gömör megyei Lipovecről /Gömörlipóc/ kerültek le Csabára, onnan Komlóra, s végül Nyiregyházára.

15. A jónevű és vagyonos családok mellett nem hallgathatjuk el, a szegényebb sorsukat sem. Számban és népszerűségben igen kedvelt volt a tirpákok sorában a Brtká család. Gömörből származtak le az Alföldre, leszármazottaikat meg lehetett találni úgy Csabán, Szarvason, a Bácskában, Vajdaságban, mint Nyiregyházán. Úgyes furó-faragó, ács munkához, barkácsoláshoz értő, élelmes munkás népek voltak. A hagyomány szerint, őseik valamikor sonkolyos mesterséget folytattak, ezért szóródtak szét az egész Alföldön, még a magyar falvakban is.

16. A Bánszky családhoz hasonlóan hosszú vándorutat tettek meg az Alföldön s - valamikor szintén jónevű és vagyonos - Cinkotszky család tagjai. Valahonnan Észak-Gömörből, egy juhtenyésztéséről híres faluból indultak utnak. Nem menekültek, csak hajtották maguk előtt a juhot, mindig arra, amerre jó legelő ígérkezett. Így értek el Cinkotára. A pesti vásárban eladták a juhot és házat-telket vásároltak. Megpróbáltak gazdálkodni. Azonban a juhászathoz szokott életformájuk nem hagyta őket nyugodni, s újra továbbmentek. Lejutottak Szarvasra. Itt is inkább csak juhtartásból éltek. 1754-ben Szarvasat is elhagyták, s átmentek Nyiregyházára. Közben megöregedtek és abbahagyták a juhászatot. A nevük elárulta, hogy valamikor Cinko-

tárol jöttek. A hagyomány szerint a leszármazottaik, még évtizedekig tartották a rokon és baráti kapcsolatokat a korábbi lakóhelyükkel. Ma már a család - férfiágon - kihalt, csak emléküik él az idősebb gazdák között.

17. A tírpák családok közt voltak olyanok is, akik a "valach kolonizáció" ivadékaiknak mondhatók. Erre bizonyították a Cirják család neve. Családnevük az ukrán-valach Cyril keresztnévből formálódott. Mai életformájukban teljesen átvették a tírpák földművelés, földszeretet minden hagyományát, s teljesen felszívódtak a "tírpák" népcsoportba.

18. A nógrádi és gömöri családok szimbiózisát példázza a Celovszky-Turcsán család, akik minden valószínűség szerint Petrikovics János pótlólagos toborzása nyomán határozták el magukat az átköltözésre. Ennek valószínűségét igazolja az is, hogy a szállásföldjüket a Pázsitok peremén kapták, tehát jóval kijebbe, mint a békési "fogalók".

19. A békési családok sorában a Duljanszky család helyzete igen érdekes. Eredetileg valamikor ők is Csabán laktak, de a családfeje - Gyulára való házasodásával - kiszakadt a csabai családok közösségéből. Igen tanulságos, hogy amikor Nyíregyházára költöztek, az összeírásokban, az anyakönyvekben is egyöntetűen, származáshelye szerint Duljanszky-/-Gyulai/-nak nevezi mindenki.

20. A Gyuris család származás tekintetében szintén a vagyonosabb békési jobbágygazdák sorába tartozott. Tagjaikat azonban megtaláljuk Csabán, Szarvason, Komlóson, Nagylakon /Romániában/, s Nyíregyházán is. Családnevük a szlovák Gyuraj /György/ keresztnévnek becézett formájából alakult. Rendkívül igénytelen, de szorgalmas és takarékos tagjai voltak.

Ugyanennek a keresztnévnek a becézett formájából alakultak a többi, Nyíregyházán is igen gyakori Gyuresko, Gyurjan családnevek.

21. A ma élő tirpák családokból csak igen kevesen tudják már, hogy a Figura családnév alatt a tirpák családok egyik legnépesebb és legvagyonosabb tagját, a Trsztyánszky-akat, /akik későbbben Nádassy-ra magyarosították nevüket/ kell érteni. A békési névjegyzékben szereplő Figura név alatt is ezt a családot kell keresni. Ez a körülmény felveti a kérdést, miért nem élnek és szerepelnek a nemesek saját nevükkel? Bizonyára megvolt az okuk rá.

22. A tanyai és a városban lakó tirpák családok közt gyakran találkozunk a Gál, Gallo, Gálik, Galát, és Galád nevekkal. Valamennyi változat visszavezethető a Gábor, Gábiel keresztnévre, illetve annak becézett továbbképzésére.

A Gál családról tudjuk, hogy az a Gočovo /magy.Gócs, Gömör m./ községből származott be Nyíregyházára.

A Gallo-ék mint évről évre lejáró aratómunkások, szintén Gömörből, kb. 19. század közepén "maradtak vissza" és úgy vetették meg a lábukat a városszéli homokon. /Poproc/.

A Gálik családról tudjuk, hogy az a Gömör megyei Kraskovo-ról járt le aratni, egyikük sokat látogatta a nyíregyházi vásárokat is, migcsak egyszer végleg ittfelejtette magát.

A Galád családról tudjuk, hogy annak egyik tagja a Nógrád megyei Tomásóvcéből, míg a másik atyafia a szomszédos Tócnicáról jött városi polgárnak. Az első éveket szolgálatban töltötte, később beházasodott egy itteni "taksás" családba és végleg ittmaradt.

23. A régebben jobban ismert Gazso család tagjai a Bars megyei Repistéről szóródtak el az alföldi szlovák településű falvakban és városokban. Megtaláljuk őket Szarvason, Berényben, Csabán és Nyíregyházán is. A Gazso családnév a Gáspár keresztnévnek becézett származékából alakult. A városhatárban egy régi legelő és tanyahely, mint határnév őrzi emlékét /Gazsóuka/.

24. A Gulyás család eredetét a Gömör megyei Slizskéről /magy. Szelistye/ veszi. E különben jóhangzású magyar családnévben nem kell közvetlenül etnikai származást is látni. Az északi szlovák megyékből még a századforduló éveiben is igen sokszor láttunk levándorló, szolgálatot kereső szlovák szolgálókat, cselédlányokat, pásztorokat. Ezeket az alföldi, s főleg az élelmes tirpák gazdák szívesen alkalmazták. Hivatalos ellenőrzés, összeírások alkalmából sokszor megtörtént, hogy a gazda, ha ismeretlen pásztorot fogadott állataihoz; nem tudta megmondani a nála szolgálatban álló cselédje, pásztor vezetőnévét. /Legfőljebb keresztnévét./ Ilyenkor az ellenőrző közegek a bediktált keresztnévhez sokszor a 'foglalkozás-nevet' /Juhász, Gulyás, Kondás stb./ iratták be a papírokba. Másutt is előfordult, hogy a tanyákon szolgáló szlovák pásztorok, cselédek jó magyar vezetőnévvel íródtak be a névjegyzékbe. Ez történt pl. Szluks Tamás esetében is, akit az egyik összeírásban Kondás névvel láttak el az összeíró közegek.

25. Igen tanulságos a Gerlicky-Szuchács család származása és családnévének sorsa. A mai Gerlicky családok őseit a 18. században Hrlícén /magy. Gerlice, Gömör m./. Szuchács néven tartják nyilván az urbáriumok. A hagyomány szerint főleg fuvarozásból tartották fenn magukat. Sokat

járták a városokat, valamennyi Szuchács világlátott embernek bizonyult. Amikor Petrikovics János toborzó útján eljutott Gümörbe, Károlyi pátensével ők is megismerkedtek. El is határozták, hogy csöndesen elhagyják falujukat és Nyiregyházára "szöknék". Elhatározásukat rövidesen tett követte. Távozásukat az uradalom is kivizsgálta és aktázta.

A Nyiregyházára költözködő élelmes Szuchács testvérek, közös gazdálkodást vezetve néhány év alatt, tekintélyes vagyon birtokába jutottak. Mikor felezésre került a sor, 1782-ben 20 ökrük, 10 tehenük, 15 lovuk, 200 juhuk és 4 kőtérlalj szállásföld volt birtokukban. Az osztoszkodás után, az idősebbik bekapcsolódott a város ügyeinek az irányításába. 1802-ben ő vezette a város ügyeit és Miskolczi Mátyás főjegyző hathatós támogatásával keresztülvitték a város első örökváltság akcióját. A Gerliczky-Szuchács család leszármazottai ma is élnek a bokortanyákon.

26. Igen hosszantartó és néha két vagy három nemzedékre kinyúló vándorlásnak látszik egyik-másik népes jobbágycsalád útja. Ilyennek találjuk pl. a Gutján család útját. Valószínűnek tartjuk, hogy valamelyik északi megyéből - mint örökös jobbágyságok már a 18. század elején utaznak, érintik Nógrád és Pest megyét. Itt Gután /Balgagutára gondolunk/ megpihennek, s talán az Öregek meg is fogódznak. A fiatalabbak azonban, amikor újabb lehetőség mutatkozik, Békésben vagy a Bácskában, továbbmennek. Mint ha ki is alakulna valamilyen gyakorlat, hogy a fiatalabb nemzedék tovább vándorol: az Öregek pedig maradnak! A Csabára érkezők felveszik a Gutján nevet - minthogy Gutáról érkeztek. Egy nemzedék elmúltával, a fiatalok újra továbbmennek, de most már viszik magukkal a Gutján nevet.

Igy szóródik szét a Gutján név Pest környékén, Békés megyében és végül Nyíregyházán.

27. Vannak családok, akik névcserén mennek keresztül, s vannak olyanok is, akik a régi nevüket az új lakóhelyükön is megőrzik, sőt terjesztik. Ilyennek találjuk a Strba /Tátra alatti Csorba község/-ből érkező Grekeza család vándorutját és sorsát. Tudjuk, hogy a 18. század első felében Strbáról is utra kelnek kisebb rajok az Alföld felé. Néhányan el is érték Csabát. Ezek az első rajok évenként legalább egyszer tartották a kapcsolatot az otthonmaradottakkal. Egy ilyen megözevgyült anya is utnak eredt a Békéscsabára szakadt rokonai után, s magával vitte két kiskorú fiát is. Utközben elérték Nyíregyházát, s valahogy ittrekedtek - nem jutottak el Csabára. Az özevgy itt Nyíregyházán felnevelte két kiskorú árváját, s ezekkel kiszélesedett a város lakossága. Ma már igen sok ilyen nevű család van Nyíregyházán, Csabán és a Tátra alatti Strbán is.

28. Nézzük meg a gazdanevek mellett egy teljesen vagyontalan, taksás-család származás-történetét és családnevének magyarázatát. Választásunk az Ilykó /vagy Ilyojancsó/ családra esett. A szóbanforgó családnév az Ilona becenévből alakult. Meg kell azonban azt is jegyeznünk, hogy szűkebb körben volt ennek a családnak egy bizalmasabb jellegű családneve is: Ilyojancsó, mely azt jelentette, hogy akire ez vonatkozik, az = 'Ilona és Jancsó' leszármazottja. Hivatalosan az első családi név volt használatban - de a szülők és nagyszülők keresztlevelére a második, bizalmasabb használatú családi névre volt kiállítva. E taksás-család nem volt régi Nyíregyházán, alig 100 éve, hogy érkeztek. A nagyszülők születési helye a Sáros megyei Vysná Vola község. /Bardejov = Bártfa melletti fa-

lucska/. A nagyszülők a múlt század közepén, mint szezon-munkára járó aratók látogattak el Nyíregyházára. Időközben annyira ideszoktak, hogy már télre se tértek vissza korábbi lakóhelyükre, s valamelyik tirpák gazda házában otthont teremtettek maguknak. A század közepe óta már a negyedik nemzedék lakja a várost. Frissebb értesülésnél fogva a taksás családokban a szlovák nyelv volt csaknem napjainkig az anyanyelv. Az iskolákban azonban lassan két-nyelvűvé váltak s a mai nemzedék mind a két nyelvet elég hibátlanul beszéli.

29. Nagyjában azonban azonos életpálya volt az István-családnak is, - a különbség inkább 'időben' mutatkozott. Az István-család ősei ugyanis már a 18. században lejárrogattak az Alföldre aratni, náluk tehát az Alföldre járás már évszázados hagyománnyá vált. A szájhagyományból tudjuk, hogy az aratómunkában való részvételt még a török időkben is gyakorolták. /A népnek ezt az emlékezetét levéltári adatokkal is tudjuk igazolni./ Az István család 1754-ben a gömöri Slizské-ről /Szelistye/ 'menekült' át Nyíregyházára. A régebbi városi összeírásokban igen sokszor Stevkoje, Stevkoviech formában jelzik e család vezetéknévét. E variánsok főleg Gömörben szokásosak. Azokat - akik ilyen családneveket használtak, a békési gazdák "trpák"-oknak csúfolták.

30. Igen szemléletesen mutatkoznak meg az etnikai integrációs folyamatok egy olyan későbbi érkezésű családnál, ahol az etnikai és nyelvi tényezők eltérőek a békésiek és nógrád-gömöriek kulturájától. Ezt a folyamatot illusztrálja a Huszárszky-család példája. Ők észak-zempléni tájakról szekadtak le Nyíregyházára, vallásban is különböztek a már ideérkezett családoktól. A Huszárszky-család őse csak a 19. század közepén érkezett ide. Az apa, nagy-

apa egyszerű szolgálégyként szolgáltak a bokortanyákon lakó evangélikus gazdáknál. Eltérő hitük, nyelvjárásuk ellenére a második vagy harmadik nemzedék már teljesen felszívódott a tirpákság etnikai csoportjába. Átvették a középszlovák nyelvjárást, a szokásokat, legfőljebb emlékezesekben mutathatók ki a korábbi származáshelyük folklór elemei. Három nemzedék leforgása alatt ők is kétnyelvűvé váltak. Az integrációs folyamatot jelentősen befolyásolták a beházasodás körülményei.

31. Figyelemreméltó az akulturációs folyamat a korábbi érkezésű evangélikus taksás-családoknál. Erre a Juhász-Valach-család szolgáltat példát. Ők is a már említett Slizskéről /Szelestye, Gömör m./ "szöknek" le Nyíregyházára. Erről a kis gömöri falucskáról tudjuk, hogy eredetileg szlovákok lakták, azonban a valach kolonizáció idején erősen keveredtek rutén-vlach családokkal. Ezek itt intenzív juhászattal foglalkoztak. Ilyen családok sorába tartozhatott a Juhász-Valach család is, akikről Ila Bálint is kimutatta, hogy 1754-ben négy család Nyíregyházára, három pedig Komlóra távozott. Ma már ezek a családok átmentek a szlovák-magyar nyelvveserén, - s családnevükben is csak a Juhász változtatot használják.

32. A Jánószky-család tagjairól tudjuk, hogy mindig a vagyonosabb származású családok törzséhez tartoztak. Eredetileg a gömöri Jánovce /Gömörjános/ községből kerültek le Békés megyébe, Csabára, s onnan Nyíregyházára. 1754-ben az Orosi utcában van házuk és telkük, szállásföldjük helyét a városhatárban a János-bokor őrzi.

33. Igen figyelemreméltó interetnikus fejlődésfolyamatról tanuszkodik a Kerekréti család neve. A magyar családnévből következtetve a viselőit is magyar etnikumúaknak vélhetnénk. A valóság azonban az, hogy a Kerekréti

család ősei szlovák anyanyelvűek voltak, akik a gömöri rajokkal a Murány melletti Mokra Lúkárról /magyarul: Vizesrét/ települtek át Nyiregyházára. A Kerekréti-család származáshelyének a 15. századig Kerekrét volt a neve. A falu azonban a 15. században elnéptelenedett, lakossága szétszéledt. A környékről beszivárgó szlovák lakosság azonban megőrizte a község korábbi elnevezését és hosszú évszázadokon át a származáshelynek többféle elnevezése volt használatban /Kerekrét, Vizesrét, Mokrá Lúka/. A nyiregyházi kolonizáció éveiben az innen átköltöző családnak az új lakóhelyen a származáshely archaikusabb változatát adták családnévként. /Lehetséges, hogy ebben része volt magának a Kerekréti-családnak is./ Mindenesetre e családnévnek Nyiregyházán való meghonosításával a Kerekréti-család egy ma már nem létező, még a 15. században elnéptelenedett gömöri magyar község nevét őrzi. A szóváltott példa a szlovák-magyar interetnikus kapcsolatok egyik tanulságos bizonyítéka.

34. Az alföldi szlovák kolonizáció történetéhez igen értékes adatokat szolgáltatnak az olyan családnevek, mint amilyen a Kiskerecký-család neve. A kevésbé tájékozottak nem is hinnék el, hogy a fenti családnévben Kiskőrös nevét kell keresni. E családnév keletkezését és itteni használatát úgy kell értelmezni, hogy Kiskőröst 1712-ben telepítették újra szlovák érkezésű családokkal. Ott is megismétlődött az a Békés megyei eset, hogy a nagyszámú telepeseknek már nem jutott házhely és jobbágytelek. Az időközben megszorodott családokban a házas fiaknak sem jutott már telek. A fiatal házasok kapva kaptak az alkalmon, amikor Nyiregyházán jobbágytelket és szállásföldet kaphattak. Így egész természetes, hogy Kiskőrösről is átjött néhány család Nyiregyházára, akiket az itteni lako-

sok jövetelük helye alapján: Kiskerecky-nek /Kiskőrösi-nek/ neveztek el. /Igy neveztek el pl. egy Pitos nevezetű családot is, aki szintén Kiskőrösről jött át Nyiregyházára./

35. Érdekes az is, amit a valamikor igen tevékeny Koleszár-családról tudunk. Az újratelepítés éveiből két Koleszár-családról van tudomásunk. Az egyikről tudjuk, hogy a Gömör megyei Petrovo-ból /magy. Petermányról/, mint ügyeskező kerékgyártó mester költözött át Nyiregyházára. Készítményeivel ellátogatott az itteni hajdúsági vásárokra, tehát jól ismerte a Nyírséget. Ila Bálint szerint ez a Koleszár Márton már 1753-év előtt is lejárt a Nyírségbe aratni. - A másik Koleszár családról tudjuk, hogy az Hankováról húzódott le a tír pákok közé. Valószínűnek tartjuk, hogy leköltöztetésében a másik Koleszár is segített, mert az 1754-es összeírásokban egymáshoz egész közel, a Szarvasi palátában laknak. Foglalkozásukat egyszer Kollár - másszor Koleszár néven jelzik. /A kollár vagy koleszár egyformán jelenti a kerékgyártó mesterséget./

36. A Kósa-családról tudjuk, hogy az a palóc-szlovák nyelvhatáron - de másfelé is - igen elterjedt családnév. A régi gömöri tizedlajstromokból, úgy magyar, mint szlovák falvakból egyaránt ki tudjuk őket mutatni. A nyiregyházi Kósa-család a Nógrád megyei Pravica /magy. Paróca/ községből átköltözött előbb Csabára, onnan Berénybe és 1954-ben Nyiregyházára. A családnév pontos eredetét nem tudjuk, egyelőre meghatározhatatlan etnikumú Kos Kós, Kosa személynév becézett formájában magyarázni. Leszármazottaik ma is élnek a városban és a bokortanyákon.

37. A Kovács családnévről már korábban említést tettünk. Itt még csak azt tartjuk szükségesnek szöveázni, hogy a Békés megyei névjegyzékben lévő nob. Zeman András

azonos azzal a Kovács Andrással, aki az 1954-es összeírásban a Csabai utcában lakik. Ugyanőt 1759-ben újra Zemian Andrásként írják össze. Ugy látjuk, hogy a Kovács családok közül e Kovács András tekintélynek örvendett. 1763-ban a jobbágygazdák - annak ellenére, hogy nemes rendű - megválasztják főbirónak. Az 1783. és 1885. évben leszármazottait is megtisztelik ezzel a tisztséggel - bizonyára nem ok nélkül! Ennek a nemes Kovácsnak igen jó összeköttetései voltak a földesúr tiszttartóival, a vármegye uraival.

A betelepedés éveiben igen sok azonos nevű Kovács család lakott Nyíregyházán. Volt egy szarvasi érkezésű, akit Fábri-Kovácsnak, volt egy nógrádi, Zelené községből jövő: ezt Zelenyánszky-Kovácsnak, a Sebedinből költözőt Szebedinszky-Kovácsnak, a lipői származásút Kovács-Vaszyan-nak, /Vasze községből jött/, egy gömörít Kovács-Meleghegyszky-nek és egy komlói jövetelű Komlósszky-Kovácsnak neveztek. Ennek a komlói Kovácsnak egyik végrendeletéből tudjuk, hogy igen népes rokonsága maradt Komlóson. A végrendelet tartalmából és keletkezéséből azt tapasztaljuk, hogy az Alföldre letelepült szlovák családok 'rokonság-tudata' /legalábbis Nyíregyháza-Komlós viszonylatában/ körülbelül két nemzedéknyi időre, kb. 50-60 évre terjedt ki.

38. Valamikor igen tekintélyes családok sorába tartoztak a Lacó-család tagjai. Ugy éreztük, hogy szerepük sokkal nagyobb volt, mint gondolnánk. Eredetileg Breznó városából kerültek le Szarvasra. Lacó András neve benne van a Békés megyei névjegyzékben is, tehát az első érkezők közé tartozik. Háza és telke a Közép utcában volt. Szállásföldje is az első foglalók közt, a Moravszky-szállásokon, a mai Bundás-Bokorban volt. 1760-ban a főbirói

tisztséget viseli - ezekben az években osztják fel a határt három részre. Ezek azok az évek, amikor a szarvasi jövetelű gazdák keresztülviszik, hogy a határt "régí római emberek szokása szerint" szállásokra osztják fel. Laco András főbíró is szarvasi érkezésű volt. De azt sem szabad kihagyni a számításunkból, hogy Laco főbíró családja breznói származású volt, ahol a breznói gazdák /az úgynevezett "hugánok" /már a 18. században állataikat külön hegyi tanyákon tartották, télen is ott teleltették, -mint az a kialakuló nyíregyházi bokorszállásokon is gyakorlatba jött! Később ezeken hegyi tanyákon az állattartást intenzívebb mezei gazdálkodás váltotta fel. Sajnos ennek az első határfelosztásnak nem maradtak nyomai a város levéltárában. Nagyon valószínűnek tartjuk, hogy a mai bokortanyák kialakulásában a Laco családnak komoly szerepe volt.

39. A nyíregyházi tírpák családok közt igen szép számmal voltak képviselve a Lehocky-ak. Ugy látjuk - hogy nem is származtak egy helyről, mert voltak közöttük vagyonosabb és szegényebb családok is. Az első tagjaik a Zólyom megyei Lehotáról indultak dél felé. Az első állomásuk Cseba, utána Szarvas és Berény volt. Mozgékony és élelmes fajtának tartották őket, egyik ága nemességet is kapott, de az az érdekes, hogy nem éltek vele. /Legalábbis a nyíregyházi nemesek nem vesznek róluk tudomást./

40. Igen tekintélyes és "rangos" család volt a Markó család is. Soraikból került a Békés megyéből érkező telepések első bírójára: Markó György. A hagyomány igazságos és derék embernek tartotta. Szarvasról került Nyíregyházára. Szállásföldjét a Markó-bokorban kapta. Leszármazottaik közzé kell számítani azt a Markó Andrást is, aki az 1860-as években a túlzó magyarosítás ellen foglalt állást és nyilvánosan is kiállt a szlovák nyelv védelmében.

41. Gyakori és népes családnak számított a tirpák tanyákon a Mackó családnév. Igen gyakori ez a családnév Gömörben is. A gömöri néphagyomány szerint a Mátyás névből származik, ennek a becézett alakjából vált kedvenc családnévvé. A gömöri palócok szerint a Mátyás nevet az igazságos király iránti tiszteletből kedvelik a magyarok, és a szlovákok. A Mackó-családról tudjuk, hogy mint házaló fuvarosok jártak le Nyíregyházára, s minden valószínűség szerint a gömöri Hostisovce-ből származtak ide.

42. A Márföldi-család neve nagyjából azonos a már tárgyalt Kerekreíti családnév történetével. A két családnév között csak az a különbség, hogy a Márföldiek esetében ismerjük a korábbi, szlovák családi nevüket. A tirpákok egymás közt a Márföldi nevet, tirpák nyelven folytatott beszélgetés során: Marfécky-nek ejtették. Régi anyakönyvi kivonatok szerint a századforduló éveiben kettős nevük volt, Tanczura-Márföldi néven tartották őket nyilván. Ma már csak a nagyon öreg tirpák gazdák tudják, hogy Márföldi családot korábban Tancurának is nevezték. A Tancura család egy korábban elnéptelenedett községből: Márföldéről érkezett ide. Ez a község a 18. században már nem is létezett, csak a helynevét tartották számon. A Gömör megyei Uzapanyittól észak-keletre fekvő határrészben volt valamikor Márföldje község. Amikor a Tancura család útnak indult, sokan még számontartották ennek a falunak a helyét és nevét.

43. A Moravszkyak családneve is igen ismert a tirpák tanyákon. Ők is Békésből jöttek. Eredetileg a Hont megyei Hontianske Moravece községből /magy. Egyházás és Apátmarót/ kerültek le először Aszódra, majd onnan Csabára és Szarvasra. 1754-ben a két testvércsalád jött át Nyíregyházára. Igen élelmes és munkaszeretőek voltak, minden i-

gyekezetük a föld felé irányult. Ideérkezésük alkalmával a Nagycserkesz körüli jó termőföldeket foglalták le a maguk számára. Ezért volt az itt foglalt szállásföldeknek a neve igen sokáig Moravszky-szállás. /Ez alatt a mai Bundás-bokor határa értendő. Leszármazottaik ma is népes számban lakják a bokortanyákat.

44. Népes tirpák családok sorába tartoztak a Merkovszky-család tagjai is. A Nyiregyházán megjelenő őstük a Sáros megyei Mirkovce /magy. Mérék/ községből származott. Fiatallag legényként érkezett, s alkalmi munkákat vállalt a tanyai gazdáknál. Mint csinos legény, rövidesen benősült egy itteni, visszamaradt hajdu-családba, és át is vette annak vezetését. Ezzel meg is vagyonosodott. Utána több falujabéli is követte, azonban azoknak nem sikerült vagyona szert tenni, ezek inkább csak a közeli szőlőkben találtak helyet.

45. A gazda és zsellér családok mellett valamikor igen fontos szerepet játszottak a város társadalmában az iparosok is. Így mindjárt az áttelepülés első évtizedeiben iparos családok irányítják a városi közigazgatást. Ezeknek többsége szintén bevándorló volt. Így pl. a Pál-családról tudjuk, hogy mint csizmadia mesterek - több generáción át - Breznóról jöttek Nyiregyházára. A legkorábbi összeírásokban és anyakönyvekben sokszor Pályov, Palyovie, Palyoviech néven írják őket össze. Egyik leszármazottjukat 1774-ben főbirónak is megválasztották. Az iparmesterségek közül a legnépszerűbbek voltak a csizmadia, /1793-ban 115 volt a számuk/, utána következtek a szűcmesterek /számszerint 33-an/.

46. A törzsozós t^airpák gazdacsaládok egyik legjellegzetesebbike a Pápai család volt. Eredetileg a Felső-Garam mentéről származtak, onnan húzódtak fokozatosan délebbre

majd a 18.század huszas éveiben Csabára és Szarvasra. Régi nevük: Zrak volt, ezzel a névvel szerepelnek a Békés megyei névjegyzékekben. Ezen a néven tartják nyilván őket az első összeírások is. Valószínűnek tartjuk, hogy a Zrak család Békésben nem tudott meggyökerezni, mert későbbi érkezésü lehetett. Amikor Petrikovics és a Károlyi páten s alkalmat nyújtott nekik az áttelepülésre, elsőnek jelentkeztek a szarvasiak közül. A békési anyakönyvek szerint a Zrak családnak nem is maradtak sem Csabán - sem Szarvason közelebbi rokonai. A jóhangzású Pápai nevet a Zrak névhez toldott "Papaj" ragadványvénből kapták. Valószínűleg a hivatalos szervek 'magyarosították' mai formájára. Az 1785. évben a család egyik érdemes tagja a főbírói tisztséget is viselte. Ezekben az években építették az evangélikus templomukat és a hagyomány szerint a templomépítésben a Pápai-családnak elévülhetetlen érdemei voltak. Leszármazottaik ma is élnek a városban és a tanyákon.

47. A Pokoracky - család igen körülményes vándorlást tett az Alföldön. Anyakönyvi feljegyzések szerint a Gömör megyei Pokoradzból /magy. Felsőpokorágy/ indultak el az Ipoly mentén, /talán azért is, hogy megtéve sszék az utánuk nyomozó hatóságokat/, míg el nem értek a Nógrád megyei Bánkra, ahol ismerőseik voltak. Bánki tartózkodásuk hosszát nem ismerjük, de a csabai telepítési akcióba e család is bekapcsolódik. Azonban itt sem érzik jól magukat és továbbmennek Nyíregyházára. Viszonylag szegényen érkeztek, itt azonban szorgalmas munkával vagyont szereztek. Leszármazottaik ma is megtalálhatók a bokortanyák társadalmában.

48. A gömöri származású családok egyik legtekintélyesebb tagja volt a Rackó-ék családja. Ők is Repistyről indultak el. Ez a kis, viszonylag jelentéktelen szlo-

vák falucska, szinte ontotta magából a rajokat. Tudjuk, hogy a 19. század folyamán csaknem minden évben átjött innen 3-4 szolgálégy, vagy cselédlány. /Nem jöttek egészen idegen helyre, hiszen a korábbi rajokból voltak itt ismerőseik, rokonaik. Sokszor ezekhez álltak be szolgál-ni, amíg meg nem ismerkedtek a helyzettel. /Az ilyen jö-vevény szolgálk vagy cselédlányok, a többévi szolgálat u-tán sokszor beházasodtak a hasonló rendű és rangu csalá-dokhoz. Ebből rekrutálódtak a város körüli szőlők lakosai. A hagyomány szerint a Racskó-család is egy ilyen vagyono-sabb gazdacsalád volt, aki patronálta volt földijeit. A jóra való és rátermett lányokat még ki is házasították. A Racskó-család tagjai igen jelentős szerepet játszottak az evang. egyházi iskolák szervezésében is.

49. A mai Skolnyik-családnak régebben kettős neve volt, sokan csak Válykó, vagy Valykovec néven ismerték ő-ket. Ez a második név árulta el korábbi származáshelyüket. A család eredetileg a nógrádi Valkovo községből indult, s 1717-ben már Csabára ért. Innen a legidősebb házassági fiú Szarvasra, s onnan Nyíregyházára költözött. Itt az 1754. évi összeírásban a Csabai utcában Skolnyik György néven, 1759-ben pedig Valykovec György néven szerepel. Az egyik név a származáshelyet a másik pedig a foglalkozást je-lenti.

50. A Békésből érkező Sulyán-családról tudjuk, hogy kezdettől fogva vezető szerepet játszottak. Egyik ősiük szegénysorsu szolgálégyként indult utnak a Nógrád me-gyei Sulya községből. Rövid, néhányéves csabai és szarva-si tartózkodás után - mint ügyes, kupeckodó, vásárjáró ember - némi vagyont szerzett magának. Népese családja volt, fiainak nem tudott jobbágytelket kiszorítani, ezért azokat Nyíregyházára irányította. Az apa ottmaradt. Az át-

került házias fiak tevékeny részt vettek az egyház és a község életében. A felszaporodott Sulyánok közül az egyiknek kettős neve is volt /Hladky Šulan/.

51. Igen körülményesnek és problematikusnak tartjuk a Sajben-család nevének magyarázatát. Ha a családnév csak Nyíregyházán fordulna elő - még valahogy a német nyelvből meg is tudnánk fejteni. De minthogy ezt a családnévet megtaláljuk nemcsak az alföldi szlovák telepeken, de magában Nógrád megyében is, ez egy kissé megnehezíti a német nyelvből való származtatást. A békési névjegyzékben szereplő Sajben Márton sógorával együtt Békéscsabáról költözik át Nyíregyházára, s itt, mint féltelkes jobbágygazda a volt Kállai utca elején kap házat és telket.

52. Az egykori Szekeres-családot a régi tirpák közvélemény mint hírneves fuvaros családot tartotta számon. A fuvarozó foglalkozás mellett sokat kupeckedtek, járták a vásárokat. Ők szállították, vitték és hozták a helybeli és szomszédos városok mesterembereinek készítményeit. Ha valaki lovat akart venni, valamelyik Szekeres gazdát kérte meg, hogy kísérje őt a vásárba, lóvásárlás végett. Az 1754-es összeírásban ezt a családot még Furman néven is számontartják. Egykori emléküket a városhatárban lévő Furman-szállás vagy Szekeres-bokor elnevezés is őrzi.

53. A Szikora családnévről elmondhatjuk, hogy az csaknem az egész szlovák etnikum területén általános elterjedésű. A "sykora" /vagy sykorka/ cinegét jelent. Ugy véljük, hogy Nyíregyházára több Szikora-család érkezhetett, mert vannak köztük kettős névvel ellátott családok is /Szikora-Steványik, Szikora-Bodnár/. Különben ők is Békés megyéből - Berényből jöttek. A családnak Berényben kiterjedt rokonsága is maradhatott, akikkel sokáig tartották is a kapcsolatot. A hagyomány azt mondja, hogy a berényi érkezésű telepesek között egy 96 éves Szikora is

volt, - aki azonban az átköltözés után itt meg is halt. Ő lett volna az első halott, akit az ideköltöző békésiek a jelenlegi megyei kórház környékén lévő, legrégibbi nyíregyházi temetőben eltemettek.

54. Régi és jónevű gazdacsaládok sorába tartoztak a Szmozlások is. Családi nevük: Szmozlár - szlovákul 'szurokkészítőt' jelent, ami voltaképpen a család egykori foglalkozására utal. A Szmozlár-család nem szerepel a békésmegyei névjegyzékben, de tudjuk róluk, hogy őseik Szarvasról kerültek át Nyíregyházára. 1754. év tavaszán két családdal érkeztek ide. Már akkor is igen tekintélyes vagyonnal rendelkeztek. A hagyomány szerint a család mindig szoros barátságban állott az "impopulátor": Petrikovics Jánossal, valamint Racskókkal, a békési gazdák egyik legvagyonosabb tagjával. Ez a barátság magyarázza meg azt a körülményt, hogy a Petrikovics János súlyánbokori szállásföldje, mely a tírják gazdák véleménye szerint mindenkor a nyíregyházi határ legjobb termőföldje volt, miért került a Szmozlár-család tulajdonába. A valamikor sokkal népesebb család leszármazottai ma is élnek a városban és a bokortanyákon.

55. Ugyancsak a jobbnevű - de nem annyira vagyonos gazdacsaládok sorába tartoztak még a Sztrehovszkyak és a Szuchánszkyak. Mindkét család Nógrád megyéből, /az előbbiek közvetlenül Dolná-Strehovárról, Madách Imre szülőfalujából, az utóbbiak: Suchán-ból/ kerültek előbb Berénybe, majd 1754-ben Nyíregyházára. Mind a két család vallásos, templombajáró, egyházi funkciókat is ellátó tagjai nagy becsületben álltak a tírják gazdatársadalom előtt.

56. A 18. század második felében igen népszerű családnak tartották a Sztankó családhoz tartozókat. Csaknem minden tagja - nemzedékről-nemzedékre "ezeremester" híre-

ben állott. Családnevük a szlovák Stanislav keresztnév lerövidített becéző formájából alakult vezetéknevvé. A régebbi összeírásokban sokszor Stankoviech név alatt szerepelnek. Eredetileg a Gömör megyei Cierna Lehotáról kerültek le az Alföldre, először Szarvasra, majd 1954-ben Nyíregyházára. A hagyomány szerint ngyon ügyes ácsok voltak, az első földházakat, szükség-hajlékokat velük készítették a Békés megyei gazdák. Eredeti lakóhelyük: a gömöri Cierna Lehota, /magy. Fekete Lehota/ arról volt nevezetes, hogy az itteni határban - akárcsak Breznón - csaknem minden gazdának volt a bokortanyák intézményéhez hasonló, a téli állattartás céljaira épített külön "szállása" /szlovákul: "láza"/. Ezek is csoportos formában helyezkedtek el; kezdetben csak az állattartás céljait szolgálták, később azonban a mezőgazdasági termelés üzemhelyévé változtak át. Ilyen archaikus lázok /szállások/ még ma is láthatók Cierna Lehotán.

57. A tírpák családnévek sorában külön kell megemlékeznünk a Tomasovszky-család nevééről. Ez a családnév igen elterjedt volt nemcsak ma, de a múltban is. Eredetét a Lučenec /Losonc/ melletti Tomašovce /magy. Tamásfalva/ községtől veszi. Első pillantásra nem is gondolnánk arra, hogy ez a kis szlovák falucska a 18. század során hány szlovák családdal szaporította az alföldi, főleg a békési és bácskai szlovák telepeket. E családok jórésze szabad költözködési joggal, egy másik része azonban csak titokban, inkább szökés formájában távozott lakóhelyéről. A tomasovcei evangélikus egyház anyakönyvi bejegyzéseiből kiderül, hogy ez a migráció hosszú évtizedeken át tartott. Kezdeté a csabai telepítési akcióval indult és tartott a 18. század végéig. Vannak, akik továbbviszik hazai nevüket. Így a Nyíregyházára érkező tomasovcei családokból az

egyiket Tomasovszky-Kergyik-nek, a másikat Tomasovszky-Strbák-nak nevezik az összeíró közegek. E kettős névben az első a származáshelyet, a második pedig a korábbi családnévet jelzi.

A 18. században ebből a kis Nógrád megyei faluból mintegy 30-35 családról biztosan tudjuk, hogy - közvetve vagy közvetlenül - innen települtek le az Alföldre, illetve Nyíregyházára. Ezek névszerint a következők:

Ambrus	Gáfrík	Motoska
Antal	Gallo	Markus
Bartók	Gregus	Mikus
Balázs	Huraj	Molnár
Brtká	Kliment	Ocsovan
Blcha	Kolimár	Oravec
Gizemár	Kerdik	Pivarcsi
Dudás	Koesis	Paulik
Gyuriska	Kolár	Sárkány
Fizely	Kysely	Szekerka
Filyo	Laco	Salai
Figura	Laurenscsik	Szalai
Farkas	Macko	Sinkó
Galád	Mánik	Sajben
		Varga
		Vrabec

58. Igen gyakori a tírpák családok közt a Turcsán név is. Ennek két különálló ága van, az egyik nógrádi a másik gömöri. A nógrádi ágról már megemlékeztünk. A gömöri ágat Hronec-Turcsan kettős névvel jelezték. Hronec volt a régebb, /eredeti/, s a Turcsán a felvett járuléknév. A származáshely alatt azonban nem Turóc megyét, hanem a gömöri Turóc völgyet és annak forrásvidékén fekvő Turcsok községet kell érteni. A Hronec-Turcsan család tagjai innen jöttek Nyíregyházára.

59. Igen tanulságos a Valent-család származás-hagyománya. A család egyik őse, mint kiszolgált obszitos császári katona a Hont megyei Celovce községből jött a török által felszabadított, az általa már jól ismert alföldi területre, Csabára. A török háborúból elbocsátott obszitos katonáknak megvolt ugyanis az a joguk, hogy ott telepedjenek le, amelyik területet felszabadítottak a török uralom alól. Mikor Csabára ért - a hely megtetszett neki, rövidesen a családját is átköltöztette. Sőt ő maga is falujából újabb szlovák lakosokat verbuvált az itteni letelepedésre. Az obszitos Valent-család leszármazottai Csabáról továbbvándoroltak, eljutottak Szarvasra, a Bácskába és egyik tagja Nyíregyházára, Valent Györgynek hívták, aki 1754-ben a Hont megyéből idesereglett rokonságával együtt a Pazonyi utcában kapott házhelyet és telket. Utódai ma is a város törzseköse polgárai.

60. Az áttelepítés éveiben - de azután is - igen tekintélyes neve volt a Zajác-családnak. E család egyik őse 1753-ban, a Harruckern bárókkal szembeni magatartásáért és szókimondásáért Szarvason börtönbüntetésben is részesült. Neve ott szerepel a békési gazdák névjegyzékében. Kiszabadulása után azonnal elhagyta Szarvast és Nyíregyháza központjában, a mai Szarvas utca elején kapott jobbágytelket és házat. A család szintén Slizskéről /Sze-liatyéről/ került el Szarvasra.

Folytathatnánk a tírpák családnévnek etno- és szociállingvisztikai elemzését tovább is. A kiválogatott példák az idetartozó és összegyűjtött anyaguknak csak nagyon kicsiny hányadát képezik. A vázlatosan bemutatott családnév anyagunkkal plasztikusabban kívántuk szemléltetni azt a társadalmi és etnikai fejlődést, mely az elmúlt, ma már több mint kétszáz év folyamán e város falai között lezajlott. Az egyes családok származási adatainál, névanyaguk

elemzésénél térben és időben szinte mozaikszerűen láthatuk az egymás mellett élő, összesodródott családok sorát, életfolyamatuk azonosságát és különbségét. Megpróbáltuk ezt az integrációs fejlődésfolyamatot az egymást váltó, különböző társadalmi osztályokban élő, különböző foglalkozást űző n e m z e d é k e k szerepének, munkájának és életsorsának követésével felmérni. Nehézség bőven akadt. Ugyanis itt átlagban hét nemzedék munkáját és életét kellett a néprajz, társadalom- és történettudomány módszereivel megvizsgálni, összehasonlítani és értékelni. Megvalljuk, hogy ez bizony csak hiányosan sikerült. Az összegyűjtött anyagot mégis közreadjuk, mivel az egymás mellett élő szomszédnépek életének, munkásságának dokumentumai ezek, s őseink küzdelmes multját ismerjük meg bennük.

Márkus Mihály

